

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. B Pa 5 / Mil / Tre

CALL No. 9261.

THE

MILINDAPAÑHO:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

WILLIAMS AND NORGATE.

14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON:

AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

D5875

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 9264

Date 3-8-57

Call No. BPa5

Mil/Tre

COPENHAGEN. — PRINTED BY NIELSEN & LYDICHE

Price 2/6

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

IV

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab. etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the Bāhirakatbā (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah — I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking — is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write bhingāra, paṭikacc'eva, pidhiyati, samīñj^o, etc., for Singh. bhinkāra, paṭigacc'eva, pithiyati, sammiñj^o, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from itaritarera p. 401¹⁶ to tīya ra p. 416¹⁷. A more recent hand, beginning at paṭikutt. p. 401² and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the Majjhimanikāyo. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secoudly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptious, several lacunas here and there: interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

VI

notice, "Siyāṃdesato (Sāṃindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa pañhato paṭṭhāya pariyosānavacanāni gahetvā likhitaṃ - ti jānitabbam." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañham." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañham, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For *vy* I have written *by* throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in *m*, *ñ*, *d*, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. *tañ ñeva*, as if *ñeva* were an independent form of *yeva*. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the Milindapañho was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

VII

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "taṃyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bha-vatiha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A. D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

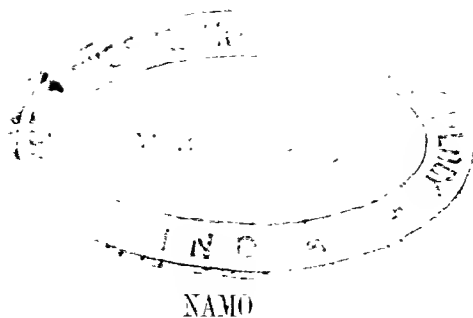
The Burmese MS. adds a title to each question, e. g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañhaṃ pucchanto āha: Bhante N. . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	==	Anguttaranikāyo.	Pd.	==	Paramatthadīpanī.
As.	==	Atthasālinī.	Pj.	==	Paramatthajotikā.
Bv.	==	Buddhavaṃso.	Ps.	==	Papañcasūdanī.
Cp.	==	Cariyāpiṭakam.	SN.	==	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	==	Dhammapadam.	Sn.	==	Suttanipāto.
DN.	==	Dīghanikāyo.	Ss.	==	Sārasangaho.
It.	==	Itivuttakam.	Th.	==	Theragāthā.
Jāt.	==	Jātakam.	Therīg.	==	Therīgāthā.
MN.	==	Majjhimanikāyo.	Ud.	==	Udānam.
Mp.	==	Manorathapūraṇī.	Vin.	==	Vinayapiṭakam.

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha sāgarani.

Asajja rājā citrakathinū ukkādhāraṇi tamonudani
apucchi nipuṇe pañhe tñānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahamsanā.

Abhidhammavinayogālhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha ñānaṃ paṇidhāya hāsavitvāna mānasam
suṇoṭha nipuṇe pañhe kankhāṭhānavidālane ti.

Tanīyathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānaṃ nānāpuṭa-
bhedanaṃ Sāgalan - nāma nagaram nadī-pabbata-sobhitaṃ
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgaṃ ārām-uyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharani-sampannaṃ nadī-pabbata-vana-rāma-
neyyakaṃ sutavantanimmitaṃ nihata-paccatthika-paccā-
mittaṃ anupapīlitaṃ vīvidha-vicitra-dalhamattāla-kotṭa-
kaṃ varapavara-gopuroraṇaṃ gambhīraparikhā-paṇḍara-
pākāra-parikkhittantepuraṃ suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhātakaṃ suppasāritānekavidha-varabhaṇḍa-

¹⁸ anuppīlitaṃ B. ¹⁹ -koṭṭhakaṃ ACM.

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitaṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-patimaṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpananāri-gaṇānucaritaṃ ākiṇṇa-janamanussāṃ puthu-khattiya-brāhmaṇa-vessa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-sabbhājana-sanghaṭṭitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nisevitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sampannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-gandhagandhitaṃ āsimsaniya-bahuratana-paripūritaṃ disāmukha-suppasāritāpaṇa-singāravāṇijagaṇānucaritaṃ kahāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kaṃsa-patthara-paripūraṃ pajjotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhana-dhañña-vittūpakaranaṃ paripunṇa-kosakoṭṭhāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahuvidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-sankāsaṃ sampannasassaṃ Ālakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathvā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbāṃ, kathentena ca chaddhā vibhajtvā kathetabbāṃ, seyyathidaṃ: Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhanapaṇhaṃ, Meṇḍakapaṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhaṃ ti. Tattha Milindapaṇho: Lakkhanapaṇho Vimaticchedanapaṇho ti duvidho; Meṇḍakapaṇho pi: Mahāvaggo Yogikathāpaṇho ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusangho paṭivasati. Tattha vattasilasampannā bhikkhū pāto va utthāya yaṭṭhisammuṇjaniyo ādāya buddhagune āvajjentā angaṇaṃ sammajjitvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekam sāmaṇeraṃ: ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehiṭi āha; so asunanto viya gacchatī. So dutiyam - pi tatiyam - pi āmantiyamāno asunanto viya gacchat'eva. Tato so bhikkhu: dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammū-

⁶ sanghātitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singāri- BC. ¹³ bavha- D; bahunna- M. ¹⁷ chaddhā AM. ²⁹ chaddh- A throughout.

jauidandena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaddento: Iminā 'haṃ kacavarachaddana-puññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyan-ti paṭhamapatthanaṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaddetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayaṭṭibhāno ti dutiyam-pi patthanaṃ paṭṭhapesi. So pi bhikkhu sammūñjanisālāya sammūñjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa patthanaṃ sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ pattheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayaṭṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatṭibhānaṃ vijātetuṃ nibbeṭhetuṃ samattho bhaveyyan-ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manusseṣu ca saṃsarantā ekaṃ buddhantaraṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ - ete pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā vibhajissantiṃti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahosi, paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo, atītānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathidaṃ: sutī saṃmuti sankhyā yogā nīti visesikā ganikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsa jotisā māyā hetu mantapā yuddhā chandasā muddā,

⁹ bhaveyyaṃ akkhayaṃ. bhaveyyanti AC. ³⁰ sankhā A. ³¹ ganitā AC.

³² jotiyā D, jotisana B, joti M. ³³ chandāsā AC, chandasā B.

vacanena ekūnavīsati; vādi durāsado duppasaho, puthutitthakarānañ aggam - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi, yad - idañ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasañ Milindo rājā anantabalavāhanañ caturanginiñ balaggasenābyūhañ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanañ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhalo suriyañ oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiñ karissāma idān' eva nagarañ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samano vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantañ sammāsambuddhañ paṭijānamāno, yo mayā saddhiñ sallapitum sakkoti kankhañ paṭivinetun - ti. Evañ vutte pañcasatā Yonakā rājānañ Milindañ etad - avocuñ: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Sañjayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambalī, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā nātā yasassino titthakarā, sādhusammatā bahujaṇassa, gaccha tvañ mahārāja, te pañhañ pucchassu kankhañ paṭivinayassūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanañ rathavaram - āruyha yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankamī, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiñ sammodī, sammodanīyañ kathañ sārāṇīyañ vītisāretvā ekamantañ nisīdi. Ekamantañ nisinno kho Milindo rājā Pūraṇaṃ Kassapañ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokañ pāletīti. — Paṭhavī mahārāja lokañ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavī lokañ pāleti atha kasamā Avicīnirayañ gacchantā sattā paṭhaviñ

⁴ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturangini B. ¹⁷ Pūraṇo all throughout. ¹⁸ Nātha- A, Nāta- M ¹⁸ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁹ Pakudho BC.

atikkamitvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilitum n'eva sakkhi uggilitum, pattak-khandho tuṇḥibhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad - avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na-tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na-tthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, na-tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissantīti. — Evañ vutte Gosālo tuṇhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Tucco vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na-tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetu - ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, ka - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma paṇhaṃ pucchitum, ko mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetu - ti. Evañ vutte amaccā tuṇḥibhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitā paṭi-vasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te paṇhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājānañ ārādhetuñ asak-kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññañ disañ na pakkamanti te sabbe tuñhībhūta acchanti. Bhikkhū pana yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho paṇa samayena koṭṭisatā arahanto Hima-vante pabbate Rakkhītatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-nam sutvā Yugandharamatthake bhikkhusanghañ sanni-pādetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-balo Milindena rañña saddhiñ sallapituñ kankhañ paṭi-vinetuñ - ti. Evañ vutte koṭṭisatā arahanto tuñhī ahesuñ. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tuñhī ahesuñ. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghañ etad - avoca: Atth' āvuso Tāvatiṃsabhavane Vejyantassa pācīnato Ketumatī nāma vimānañ, tattha Mahāsena nāma deva-putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña sad-dhiñ sallapituñ kankhañ paṭivinetuñ - ti. Atha kho koṭṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatiṃ-sabhavane pāturahesuñ.

Addasā kho Sakko devānañ - indo te bhikkhū dūrate va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-sankami, upasankamivā āyasmantañ Assaguttañ abhi-vādetvā ekamantañ atṭhāsi. Ekamantañ tṭhito kho Sakko devānañ - indo āyasmantañ Assaguttañ etad - avoca: Mahā klio bhante bhikkhusangho anuppatto, ahañ sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiñ mayā karaṇīyañ - ti. Atha kho āyasmā Assagutto Sakkañ devānañ - indañ etad - avoca: Ayañ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-gare Milindo nāma rājā, vādī durāsado duppasaho, pu-thutitthakarānañ aggam - akkhāyati, so bhikkhusanghañ upasankamivā dīṭṭhivādena pañhañ pucchitvā bhikkhu-sanghañ vihetṭetī. Atha kho Sakko devānañ - indo āyasmantañ Assaguttañ etad - avoca: Ayañ kho bhante Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante Ketumatīvimāne Mahāsena nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhim paṭibalo sallapitum kan-
kham paṭivinetum, tam devaputtam yācissāma manussa-
lokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam - indo bhikkhusangham
purakkhatvā Ketumativimānam pavisitvā Mahāsenam deva-
puttam ālingitvā etad - avoca: Yācati tam mārisa bhik-
khusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante
manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko,
idh' evāham bhante devaloke uparūparupattiko hutvā
parinibbāyissāmīti. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho
Sakke devānam - inde yācante Mahāseno devaputto evam -
āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahu-
lena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke
uparūparupattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho
āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtam etad - avoca:
Idha mayam mārisa sadevakam lokam anuvilokayamānā
aññatra tayā Milindassa rañño vadam bhinditvā sāsanam
paggahetum samattham aññam kañci na passāma, yācati
tam mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke
nibbattitvā Dasabalassa sāsanam paggaḥhitvā dehiti.
Evam vutte Mahāseno devaputto: aham kira Milindassa
rañño vadam bhinditvā sāsanam paggaḥhetum samattho
bhavissāmīti haṭṭhatuṭṭho udaggudaggo hutvā: Sādhu
bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭinñam adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke tam karaṇīyam tīre-
tvā devesu Tāvātimsesu autaralitā Himavante pabbate
Rakkhitatale pāturahesum. Atha kho āyasmā Assagutto
bhikkhusangham etad - avoca: Atth' āvuso imasmiṃ bhik-
khusanghe koci bhikkhu sannipātam anāgato ti. Evam
vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁴ uparūparūpapattiko D, uparūpariupappattiko M, either time ¹¹ Sakko
devānamindo all. ¹² kiñci all. ²⁰ paggaḥhāhiti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṃ - ñeva nirodhā vuṭṭhāya: sangho maṃ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭṭi-satānaṃ arahantānaṃ purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇiyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. — Kiṃ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Himavanta-pabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvaṃ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṃ dārakaṃ nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmim daṇḍakammato mucchissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṃti sam-paṭicchi.

Mahāseno pi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchisimim paṭisandhim ag-gahesi. Saha paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesum: āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, agga-sassaṃ abhinipphannaṃ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasa-māsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisanto ekadivasam - pi kaṭacchumattaṃ bhattaṃ vā uḷunkamattaṃ yāguṃ vā abhivādanaṃ vā añjalikammaṃ vā sāmīcika-mmaṃ vā nālattha, atha kho akkosaṃ - ñeva paribhāsaṃ - ñeva paṭilabhati, aticchattha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānaṃ pana sattannaṃ vassānaṃ accayena ekadivasam aticchattha bhante ti va-canamattaṃ alattha. Taṃ divasam - eva ca brāhmaṇo pi

²⁵ akkosañceva paribhāsañceva B.

bahikammantā āgacchanto paṭipathe theram disvā: Kim bho² pabbajita amhākaṃ geham - āgamatthāti āha. — Ama brāhmaṇa, āgamamhāti. — Api kiñci labhitthāti. — Ama brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyaḍivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitāṃ musāvādena niggahessāmīti. Thero dutiya-divase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto; brāhmaṇo theram disvā va evam - āha: Tumhe hiyyo amhākaṃ gehe kiñci alabhitvā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayāṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabhitvā hiyyo aticchatthāti vacanamattāṃ alabhimha, ath' etaṃ vacīpaṭisanthāraṃ upādāya evam - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ine vācāpaṭisanthāramattam - pi labhitvā janamajjhe labhimhāti passamsanti, aññaṃ kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā labhitvā kasmā na - ppasamsantīti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhaddato kaṭacchubhikkhaṃ tadūpiyaṃ - ca byañjanam dāpetvā: Imam bhikkham sabbakālam tumhe labhissatthāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya pasīditvā theram niccakālam attano ghare bhaddavissaggakaranatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena addivāsetvā divase divase bhaddakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanāṃ kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttāṃ vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmaṃ ahoṣi. So anukkamena vaḍḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenaṃ dāraṃ etad - avoca: Imasmiṃ

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁴ sampatte AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattāṃ AD.

²⁴ thokathokaṃ B

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmiṃ brāhmaṇakule sikkhāni nāma. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippaṃ nāmāti. — Tena hi tāta sikkhis-sāmīti. — Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahaṃsaṃ datvā antopāsāde ekasmiṃ gab-bhe ekato mañcakam paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etad - avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imaṃ dārakaṃ mantānīti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa eken' eva uddesena tayo vedā hadayaugatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesuṃ, sakim' eva cakkhuṃ udapādi tīsu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sākharappabhedesu itihāsapañcamesu, padako veyyākaraṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dārako pitaraṃ etad - avoca: Atthi nu kho tāta imasmiṃ brāhmaṇakule ito uttariṃ - pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na - tthi tāta Nāgasena imas-miṃ brāhmaṇakule ito uttariṃ sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruṇha pubbavāsanāya coditaha-dayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānaṃ olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam - pi sārāṃ adisvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vip-pa-tisārī anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayena āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinnō Nāgasenassa dārakassa cetasā cetopari-vitakkam - aññāya nivāsetvā pāttacīvaram - ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajaṅgala-brāhmaṇagāmaṃ purato pāturahosi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvāra-koṭṭhake thito āyasmantaṃ Rohaṇaṃ dūrato va āgac-chantaṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app - eva nāmāyaṃ pabbajito kadāci sārāṃ jāney-yāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankami, upasankamitvā

āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dārakāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāraka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesaṃ - ti. — Soḷas' ime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alaṅ-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsa-napalibodho harītakapalibodho āmalakapalibodho rangapa-libodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapali-bodho vijāṭanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattālīṃ kantanti sammoham - āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasa-palibodhesu paligūṭṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāseṇṇīti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesaṃ - ti. — Kāmaṇissitāni kho dāraka vatthāni kamaṇīyāni gihibyañ-jaṇāni, yāni kāñci kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanaṃ na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesaṃ - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Ama dāraka, jānāmi' ahaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantāmi tam - pi jānāmi. — Mayham - pi taṃ mā-risa dātuṃ sakkā ti. — Ama dāraka, sakkā ti. — Tena hi me dehāti. — Akālo kho dāraka, antaraggharaṃ piṇ-ḍāya pavittḥ' amhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvaṃ onītapattapāṇiṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantan - ti. — Yadā kho tvaṃ dāraka nip-palibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmi ti āha. Atha kho

³ nāma sīti C. ⁹ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ¹⁵ dātuṃ sakkā al.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ taṃ jānāmīti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ mantāṃ uggaṇhis-sāmīti. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantāṃ gaṇhātu, gaṇetvā puṇ' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānimsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattim vasi tvā yena Rakkhitalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbā-jesi. Pabbajito ca paṇ' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Gaṇito me bhante tava vesō, detha me dāni mantan - ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamāṃ vineyyaṃ, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpūnitun - ti paṭhamāṃ Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākātā dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasanganiṃ, khandhavibhaṅgādi-aṭṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, sangaho asangaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāpakaraṇaṃ, khandha-paṇṇatti-āyatanapaṇṇattīti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaṇṇattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan - ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo āraṃmaṇapaccayo ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ - ti sabbaṃ - taṃ Abhi-dhammapiṭakaṃ eken' eva sajjhāyena paṇuṇaṃ katvā:

Tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettaken' evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankami, upasankamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkipitvā sabban - taṃ Abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhū Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavī unnadi, devatā sādhukāraṃ - adamsu, brahmāno apphotesuṃ, dibbāni candanacuppaññāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripupphāvisativassam Rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca paṇ' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhiṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivitakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamam maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkam - aññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivitakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ' etaṃ Nāgasena ta - vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - aho: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ

¹¹ apphotesuṃ D, apphotesuṃ ABC. ¹⁵ pubbanha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāham Nāgasena ettāvataṃ khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalam nāma nagaram, tattha Milindo nāma rājā rajjam kāreti, so diṭṭhivādena pañham pucchitvā bhikkhusangham vihettheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ - taṃ khamissāmīti. -- Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañham puccheyyuṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmīti vutte: Tena hi bhante imaṃ temāsam kassa santike vasissāmīti āha. -- Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃ - ca naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādham appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsam tumhākaṃ santike vasituṃ maṃ pahinīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohaṇatthero nāma bhante ti vadeyyāsi; ahaṃ konāmo ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ atṭhāsi. Ekamantaṃ tūhito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃ - ca vadeti: appābādham appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante imaṃ temāsam tumhākaṃ santike vasituṃ pahinīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvaṃ kinnāmo 'sīti. — Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahaṃ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. — Sādhū Nāgasena, pattacīvaraṃ paṭisāmeḥīti. Sādhū bhante ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase parivenaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantapoṇaṃ upaṭṭhāpesi. Thero sammaṭṭaṭṭhānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhari, taṃ-ca dantakaṭṭhaṃ apanetvā aññaṃ dantakaṭṭhaṃ gaṇhi, na allāpasallāpaṃ akāsi. Evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsaṃ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upaṭṭhāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temā-accayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad-avoca: Atthi nu kho tāta tumhākaṃ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike ambhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adbhivāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanāya bhantaṃ ti. — Adbhivāsesi kho āyasmā Assagutto tumhābhāvena. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyaṃ accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ-ca Nāgasenaṃ paññitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvī onītapattapāni āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca: Tvaṃ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanaṃ karohīti. Idaṃ vatvā utthāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhatthānaṃ B, sammatthattānaṃ Ca, sammajjatthānaṃ DM, sammajjanaṭṭhānaṃ ACb. ²⁷ āyasmantaṃca Nāgasenaṃca EC, āyasmantaṃ Nāgasenaṃca A.

Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-
avoca: Mahallikā kho 'haṃ tāta Nāgasena, gambhīrāya
dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohīti. Atha
kho āyasmā Nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya
Abhidhammakathāya lokuttarāya suññatāpaṭisaṃyuttāya
anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tas-
miṃ yeva āsane virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ
udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ - taṃ ni-
rodhadhammaṃ - ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno tassā mahā-
upāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ
paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃ yeva
āsane nisinno sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno va
divinṇaṃ - pi dhammacakkhupaṭilābhaṃ nītvā sādhu-kāraṃ
pavattesi: Sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena
dve mahākāyā padālitaṃ ti. Anekāni ca devatāsahassāni
sādhu-kāraṃ pavattesuṃ. Atha kho āyasmā Nāgaseno
utṭhāy' āsanā yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami,
upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā
ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyas-
mantaṃ Nāgasenaṃ āyasinā Assagutto etad-avoca: Gac-
cha tvaṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagare Aso-
kāraṃ āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike
buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhīti. — Kīva dūre bhante ito
Pāṭaliputtanagaran - ti. — Yojanasatāni kho Nāgasenāti.
— Dūro kho bhante maggo, antarāmagge bhikkhā dulla-
bhā, kathāhaṃ gamissāmīti. — Gaccha tvaṃ Nāgasena,
antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi, sālīnaṃ odanaṃ vi-
citakālakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ - ti. — Evaṃ
bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ
abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya yena
Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

⁷ ñeva B. ²⁴ dūro ABCD. ²⁵ Tiyojanasatāni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakataṣatehi Pāṭaliputtagāmiṃmaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakataṣatāni paṭipapañāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamī, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kuhiṃ gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapatitī. — Sādhutāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ sukhāṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ panītena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāviṃ onītapattapānīṃ aṇṇataraṃ nīcam āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisīno kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Kinnāmo si tvam tātāti. — Ahaṃ gahapatī Nāgaseno nāmāti. — Jānāsi kho tvam tāta buddhavadanaṃ nāmāti. — Jānāmi kho 'haṃ gahapatī Abhidhammapadānīti. — Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta ābhidhammiko tvam - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhidhammapadānīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajāṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabban - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcamattāni sakataṣatāni purato uyyojetvā sayam pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe thatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta mayhaṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena aṭṭhahatthaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalara-

¹³ onītapattapānīṃ disvā M ²⁰ abhidhammiko ACM the first time CM the second ²⁰ bhanatha ACbM ²³ desente once CD ²⁹ idam AC.

tanam anukampaṃ upādāyāti. Patiggahehi kho āyasmā Nāgaseno taṃ kambalaratanam anukampaṃ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamudītahadayo pītisomanassajāto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Dhammarakkhitaṃ abhivādetvā attano āgata-kāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepitakaṃ buddhavacanaṃ eken' eva uddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpunitvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasaṃ paribhuñjanti, evam - eva kho tvaṃ Nāgasena tepitakaṃ buddhavacanaṃ dhārento pi na bhāgī sāmāññassāti. — Hotu bhante, alaṃ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram - adamsu, paṭhavī unnadi, brahmāno appothesuṃ, dibbāni candana-cuṇṇāni c' eva dibbāni ca mandārapupphāni abhippavassimsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale saṇnipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesuṃ: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasena - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanaṃ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānaṃ arahantaṇaṃ purato pāturaḥosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocuṃ: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti vādapaṭivādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvaṃ Milindaṃ

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhūtā Sāgalanagaran - ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaraṃ kāsāvapajjotaṃ isivā-taparivātaṃ akāṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ - nu khv - ajja samanāṃ vā brāhmaṇāṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanaṃ, ko mayā saddhiṃ salla-pitūṃ nissalati kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma therō tepitako bahussuto āga-tāgamo, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchassūti. — Tena hi bhante bhadantassa ārocethāti. Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana-kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaram - uyyha yena Sankheyyaparivenaṃ yen' āyasmā Āyupālo, ten' upasankamā, upasankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisīno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumbhākaṃ pabbajjā, ko ca tumbhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Ama mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa-

⁹ kinu CDM. ¹⁰ nemittako DM. ¹¹ Bhagavatā ABCD

siyaṃ Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmacariyaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānaṃ pana dhammābhisamayo gāṇanāpātham vīti-vatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmaṅgalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gāṇanāpātham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niraṭṭhikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammaṃ nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutaṅgāni ca pariharanti. Ye kho te bhaṇte Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogaḥārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammaṃ nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na - tthi tesaṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammaṃ nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanaṃ paribhuñjitum, na - tthi tesaṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gaḥetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammaṃ nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetaṃ, na - tthi tesaṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ - ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṇhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ tuṇhībhūtaṃ disvā apphoṭetvā

²³ pana om. ABC. ²² apphoṭetvā C, appoṭetvā AB

ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etad - avoca: Tucco vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankham paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sabban - taṃ paṇisaṃ anuvilokentassa abbhite aman - kubhūte Yonake disvā etad - ahosi: nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati, yen' ime Yonakā na manubhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhāṇe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankham paṭivinetun - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samana - ganaparivuto sanghī gaṇi gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujaṇassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepitako vedagū pabhinna - buddhiṃ āgatāzamo pabhinna - paṭisaṃbhūdo na - vanga - satthusāsa - pariya - ttidharo pāramippatto jina - vacane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkarano durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbo, girirājā viya niccalo, ranañjaho tamonudo pabhanaro, mahākathī paragaṇigaṇa - mathano parati - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahāmattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccaya - bhesaṇa - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhaṇena samannāga - tānaṃ sandassento navagaṇaṃ jina - sāsana - ratanaṃ, upa - di - santo dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pente dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammadhajaṃ, ussāpento dhammaketaṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhamma - bheriṃ, nadanto

¹ nissamsayaṃ kho atthi A. ² ranañjaho viya Bb. ³ paratitthiya - ppamaddano AC. ⁴ uddisanto D, upadassento M. ⁵ dhammakhaggaṃ AaBCD. ⁶ uppalāpento ACD. upadassento M

sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitāṃ, madhura-gīra-gajjitena
 nāṇavaravijjūjāla-pariveṭhitaṃ karuṇājāla-bhāritena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokaṃ - abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanagaraṃ anuppatto hoti. Tatra sudāṃ āyasīnā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahasseehi saddhiṃ Sankheyya-
 pariveṇe paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāne ca kovido.

Te ca teṭṭakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapaṇṇo medhāvī maggāmaggassa kovido
 uttamattāṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankami.

Sankheyyapariveṇasmiṃ Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesarī yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad-avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paṇhaṃ puc-
 chassu, ussahati so tayā saddhiṃ sallapitūṃ kankhaṃ
 paṭivinetuṃ - ti. Atha kho Milindassa raṇṇo sahasā Nā-
 gaseno ti saddaṃ sutvā va ahud - eva bhayaṃ, ahud -
 eva chambhitattaṃ, ahud - eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitūṃ - ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrah-
munā pi saddhiṃ sallapitum, kimanga pana manussa-
bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-
avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike
dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato
Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo
āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno
evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo
rājā pañcamatthehi Yonakasatehi parivuto rathavaram-
ārūya mahatā balakāyena saddhiṃ yena Sankheyyapari-
venam yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā
bhikkhusahashehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisinno hoti.
Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ
dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā
Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahā-
rājā Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa
rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va disvā
ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattaṃ, ahud-eva
lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto
viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto
viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho
viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahigunṭhika-
samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro,
bhūtavejjasamāgato viya pisāco. Rāhumukhagato viya
cando, pannago viya pelantaragato, sakuno viya pañja-
rantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-
pavītṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho,
parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utraṣṭo
samviggo lomahatṭhajāto vimano dummano bhantacitto
vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhitin
upaṭṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹³ -sahasena all. ²³ manduko CM ²⁵ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāṃ - ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. ---
Sādhū mahārāja, tvaṃ - ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālisāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālisāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabbaṃ - taṃ bhik-
khusaṅghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusaṅghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjāṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad -
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, sutthu kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuṭṭho aho-
si: anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud -
eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Caranena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam - abravi:

Kathikā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osatā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja taso yathā mama.

Nissamsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṇṭhitaṃ - ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abruvī AC ²⁶ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhimi sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārānīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Kathaṃ - bhaddanto ñāyati, kinnāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ attānaṃ yad - idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evaṃ - āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahasā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evaṃ - āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṃ - nu kho tad - abhinanditun - ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhujati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanam - anuyujjati, ko magga - phala - nibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na - tthi kusalaṃ, na - tthi akusalaṃ, na - tthi kusalākusalānaṃ kammānaṃ kattā vā kareṭā vā, na - tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

¹ ten' eva AC. ¹⁹ Sūraseno ABC. ²¹ bhāvanam - ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pāṇātipāto, tumhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesi, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā taco maṃsaṃ nahāru aṭṭhī aṭṭhimiñjā vakkhaṃ hadayaṃ yakanāṃ kilomakhaṃ pihakhaṃ papphāsaṃ antaṃ antaguṇaṃ udariyaṃ karisaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo mīdo assu vasā kheḷo singhāṇikā lasikā mutthaṃ matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - paṇa bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhārā - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - abaṃ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko paṇi ettha Nāgaseno, alikaṃ tvaṃ bhante bhāsasi musāvādaṃ, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Tvaṃ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayaṃ tat - tāya bhūmiyā uphāya vālikāya kharā sakkhara - kaṭhala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upahaññati, dukkhasahagataṃ kāyaviññā - naṃ uppajjati, kin - nu tvaṃ pāden' āgato si udāhu vā - hanenāti. — Nāhaṃ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā -

⁷ nahārū B. ⁸ arthi A. ¹² -hugantīti N. ABC. ²⁵ vālu - A. either time
²⁹ pāden' ag - AC

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja īsā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathapañjaraṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja aññatra īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - ahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho. ko pan'ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musā - vādaṃ, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala - Jambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, sunantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evam - āha: rathenaṃ āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhukāraṃ datvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avocum: Idāṃ kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsaṇ - ca paṭicca akkhaṇ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṇ - ca paṭicca rathadaṇḍakaṇ - ca paṭicca ratho u - sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evam - eva kho mahārāja mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

matthalungaṇ - ca paṭicca rūpaṇ - ca paṭicca vedanaṇ - ca paṭicca saṇṇaṇ - ca paṭicca sankhāre ca paṭicca viññānaṇ - ca paṭicca Nāgaseno ti sankhā samaññā paññatti vo-hāro nāmamattaṃ pavattati, paramatthato paṇ' ettha puggalo nūpalabbhati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho iti,

evam khandhesu santesu hoti satto ti sammuti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāṇi pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadi Buddho tiṭṭheyya sādhu kārāṃ dadeyya, sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāṇi pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso 'haṃ mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milindassa rañño sabbābharapaṭimanditassa alankatapaṭiyattassa paṭhaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kim - pana mahārāja tvaṃ vā rājā chāyā vā rājā ti. — Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. — Evam - eva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā sattāti, na paṇāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyūpamaṃ mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāṇi pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-dhī - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavadā sallapissasi na sallapissāmi. — Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. — Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi kayirati, nibbeṭhanam - pi kayirati, niggaho pi kayirati,

paṭīkamamm - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍam āṇāpentī: imassa daṇḍam panethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallapissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā āramikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhm mahārājāti thero abbhanumodī. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmiti. Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitam mahārājāti. — Kim pana bhante tayā vissajjitan - ti. — Kim pana mahārāja tayā pucchitan - ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahu - kāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yaṇ - nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyan - ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utṭhāy' āsanā theram Nāgasenam apucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenam etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ - āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodī. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamimsu, upasankamitvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Dutiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. Tatiyam-pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam-pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin-ti. — Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhanāmi: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin-nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun-ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahosi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamimsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avocum: Rājā bhante Milindo evaṃ-āha: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacivaram-ādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvīsi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare-vāyo jīvo pavīsati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jīveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout. C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁶ ka-rhamettha B ²⁸ -vāyoso M; -vāvo B. ³⁰ pavisitvā vā na AC.

bhaute ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankhaṃ dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vamsadhamakā vamsam dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisaṭṭi. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantṭi. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ salla-pituṃ, sādhu bhante, atthaṃ jappēhīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nāma ete kāyasankhārā ti therō Abhidhammakathaṃ akāsi. Atha Anantakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhuṃ ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhiṃ idha nisīdatha, avasesā gacchantūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvaṃ onītapattapāṇiṃ viditvā aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthēna mayaṃ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. Thero āha: Kin-ti mahārāja idaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññaṃ ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā, anupādā' parinibbānaṃ kho pana amhākaṃ paramattho ti. — Kim-pana bhante Nāgasena sabbe

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā pabbajanti, keci corābhinitā pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājivikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nāṃ-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nāṃ' atthāya pabbajjā ti. — Kalle si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kalle si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paññā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-otṭha-gadrabhānam-pi manasikāro atthi, paññā pana tesam na tthīti. — Kalle si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kiṃlakkhaṇo bhante manasikāro, kiṃlakkhaṇā paññā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paññā; opammaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhinena hatthena dāttaṃ gahe-tvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhinena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindati, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānaṃ gahetvā paññāya kilese chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalak-khaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aṇṇehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kiṃlakkhaṇaṃ bhante sīlaṇ - ti. — Patitṭhānalakkhaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - samuappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-sa-mādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ patitṭhā, sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na paribhāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bījagāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ patitṭhāya evaṃ - ete bīja-gāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyin-driyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṇ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaranīyā kammantā karīyanti sabbe te paṭhaviṃ nis-sāya paṭhaviyaṃ patitṭhāya evaṃ - ete balakaranīyā kam-mantā karīyanti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattam BM (only here)

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagarañ māpetukāmo paṭhamañ nagaraṭṭhānañ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakañ apakaḍḍhāpetvā samañ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukka-singhātakādi-paricchedena vibhajtvā nagarañ māpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja langhako sippañ dassetukāmo paṭhaviñ khaṇāpetvā sakkhara-kāṭhalakañ apakaḍḍhāpetvā bhūmiñ samañ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippañ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlañ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyañ viriyindriyañ satindriyañ samādhindriyañ paññindriyañ. Bhāsitañ - p' etañ mahārāja Bhagavatā:

Sīle paṭiṭṭhāya naro sapañño
cittañ paññañ - ca bhāvayañ
ātāpī nipako bhikkhu
so imañ vijāṭaye jāṭan - ti.

Ayañ paṭiṭṭhā dharaṇī va pāṇinañ,
idañ - ca mūlañ kusalābhivuddhiyā,
mukhañ - c' idañ sabbajinānusāsane
yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampak-khandanalakkhaṇā cāti. — Kathaṃ - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittañ hoti

² -vaḍḍhaki ACM. ⁴ kāretvā AC. ¹⁵ bhāsitametaṃ M throughout

¹⁹ ātāpī all. ²⁴ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sam-
pasādanalakkaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya
saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya,
taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattihi ca
khubhitaṃ bhaveyya āvilāṃ luḷitaṃ kalalībhūtaṃ, uttiṇṇo
ca rājā cakkavattī manusse āṇapeyya: pāṇīyaṃ bhane
āharatha, pivissāmīti, rañño udakappasādako maṇi bha-
veyya, evaṃ devāti kho te manussā rañño cakkavattissa
paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udae pakkhi-
peyyuṃ, tasmiṃ udae pakkhittamatte sankha-sevāla-
panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ-
bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, tato rañño
cakkavattissa pāṇīyaṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pāṇi-
yaṃ -ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ daṭṭhab-
baṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo,
yathā sankha-sevāla-panakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā
daṭṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā
daṭṭhabbā, yathā udakappa-ādake maṇimhi udae pak-
khittamatte sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo
ca sannisīdeyya, acchaṃ -bhaveyya udakaṃ vip̐pasannaṃ
anāvilāṃ, evaṃ -eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā
nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ
vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evam kho mahārāja sampasā-
danalakkaṇā saddhā ti. — Katham -bhante sampak-
khandanalakkaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogā-
vacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale
vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā
sompakkhandati, yōgāṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhi-
gatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, evaṃ
kho mahārāja sampakkhandanalakkaṇā saddhā ti. —
Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

³ cakkavatti all.

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānaṃ pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kulāni samvissandanti gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmaṇ-ca balaṇ-ca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tinnaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evam-eva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhanā saddhā. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena annavaṇṇi,
viriyena dukkhaṃ acceti, paṇṇāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhanaṃ viriyaṇ-ti.
— Upatthambhanalakkhaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṇ-taṃ gehaṃ na pateyya, evam-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anusāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evam-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham - bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappanīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyapātāṃ yasaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraṇṇaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappanīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham - bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa parināyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite apanudeti hite upagaṇhāti, anupakāre apanudeti upakāre upagaṇhāti, evam - eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Satiṃ ca kvāham bhikkhave sabbatthikaṃ vadāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhi, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Opammaṃ karohīti.

Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūṭangamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭaṃ tāsāṃ aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci rājā caturanginiyā senāya saddhiṃ saṅgāmaṃ otareyya, sabbā va senā, hatthi ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhaveyyuṃ tanninnā tappoṇā tappabbhārā, taṃ yeva anupariyāyeyyuṃ, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā samādhininnā samā-

² anupadeti A throughout, B four times.

dhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim - bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paññā ti.
 -- Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Kathaṃ - bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijj-obhāsaṃ janeti, ñāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opaṃmaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavīttho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijj-obhāsaṃ janeti, ñāṇalokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kathaṃ - bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hananti, opaṃmaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evaṃ - eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pathamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tañ kim-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evam sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññāvā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññassa hatthapādā chiñjantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evaṃ vutte kiñ vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahītā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso padīpañ padīpeyya, kiñ so sabbarattim dīpeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tañ yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evam-eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāpasangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

khīraṃ dōyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghataṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghataṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāpasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Katham - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccaya-ssa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena u' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhataṃ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccaya-ssa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccaya-ssa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa nāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa nāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kiṃ - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M ²⁴ jānāti all.

²⁵ paripūressati ABC

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja. yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Añ-ñātapubbesu vā mahārāja sippatthānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na sammuyheyyāti. — Moho pañ-ñassa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci-eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evaṃ-eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte mohō tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pañ-ñetaṃ brūsi: paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattinā lekhaṃ pesetukāmo lekhaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ lkhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evaṃ-eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ-pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁹ sakiccam M throughout. ²⁰ vijjhap- ABC throughout

napadesu manussā anugharaṃ pañca pañca udakaghaṭa-
kāni tṭharenti ālimpanaṃ vijjhāpetuṃ, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggī
vijjhāyati, kin - nu kho mahārāja tesaṃ manussānaṃ evaṃ
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccaṃ karissāmāti. — Na
hi bhante: alaṃ tehi ghaṭchi, kiṃ tehi ghaṭchīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evaṃ pañc' indriyāni
daṭṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ
samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā te manussā evaṃ
yogāvacarō daṭṭhabbo, yathā aggī evaṃ kilesā daṭṭhabbā.
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggī vijjhāpīyati evaṃ
pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitā pi kilesā na
puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ - pana tāya
paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti
vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakaṃ upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni pimsitvā
gilānakaṃ pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyuṃ, kin - nu
kho mahārāja tassa vejjassa evaṃ hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccaṃ karissāmāti. — Na hi bhante:
alaṃ - tehi mūlabhesajjehi, kin - tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evaṃ pañc' indri-
yāni daṭṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ
samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā vejjo evaṃ yogāva-
carō daṭṭhabbo, yathā byādhi evaṃ kilesā daṭṭhabbā,
yathā byādhito puriso evaṃ puttḥujjano daṭṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evaṃ pañcindriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth'
eva nirujjhati, yaṃ - pana tāya paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti

⁵ ghaṭehi kiccaṃ BM. ²⁹ arogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya parasenaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alan - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehīti. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni daṭṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā parasenā evaṃ kilesā daṭṭhabbā, yathā pañcali kaṇḍehi parasenā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya ka-taṃ: anicca - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanaṃ - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Kathaṃ - bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, ua cetasikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti, paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-senāpatinā:

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi, nibbisāṃ bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ,
kālaṃ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhaṃ - ti
na uppajjati. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattaṃ ayogulaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe
sītaṃ himapindaṃ nikkhipeyya, kim - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyuṃ - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyuṃ - ti. — Kim - nu kho te mahārāja ubho pi unhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītālā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggahaṃ: yadi
tattaṃ dahati, na ca te ubho pi unhā, tena na uppajjati,
yadi sītalaṃ dahati, na ca te ubho pi sītālā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi unhā, na ca te ubho pi sītālā, ekaṃ uṇ-
haṃ ekaṃ sītalaṃ, ubho pi te dahantīti tena na uppajja-
tīti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādiṇā saddhiṃ sallapitum,
sādhū, attham jappēhīti. — Tato therō Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Cha-
y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nek-
khammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha geha-
nissitā upekhā cha nekkhammanissitā upekhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgātā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad - ekajjham abhisaññūhitvā abhisankhipitvā atṭhasatam vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanam vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññam nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammeḥīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammeḥi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci - eva puriso aññatarassa purisassa ambam avahareyya, tam - enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayham ambā avahaṭā ti, so evam vadeyya: nāham deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahaṭā, nāham daṇḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, purimaṃ bhante ambam apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanam vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññam nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sālīm avahareyya — pe — ucchuṃ avahareyya —

⁴ atṭhasatavedanā AM ⁵ kim paṭis- M. ⁷ idam M throughout ⁹ so-bhanam M throughout ¹³ yadi pana paṭis- B. ²¹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle agginī jaletvā visivetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam enaṃ khettaśāniko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ khettaṃ daddhaṃ-ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ daddhaṃ, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin-nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āna bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante agginī apaccakkhāya pacchimena agginā so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirūhitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gāmaṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ vadeyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaguṃ yassāhaṃ ālokena bhuñjīṃ, añño so aggi yena gāmo jhāpito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso dahariṃ dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sā

² jāletvā AC ²⁷ evam ABC. ²⁸ mara- M throughout

aparena samayena mahatī assa vavappattā, tato añño puriso sunkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya: kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, aññā sā dārikā daharī tarunī yā tayā vāritā ca dinna-sunkā ca, aññā 'yaṃ dārikā mahatī vavappattā mayā vāritā ca dinna-sunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māranantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kiñitvā tass' eva hatthe nikkhipitvā pakkameyya: sve gahetvā gamissāmīti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya: dehi me khīraghaṭaṃ - ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kināmi, dehi me khīraghaṭaṃ - ti, so evaṃ vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtaṃ - ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyuh, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ - ti. - Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māranantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenaṃ.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvaṃ pana paṭisandhissasīti. — Alaṃ mahārāja, kiṃ - tena pucchitena, nanu mayā paṭigacce' eva akkhātāṃ: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānanto M. ajānato B. ajānataṃ AC. ²² paṭigacceva M. paṭigandeva AC. and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappīto samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin-nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja kin-te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhataṃ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: nāmarūpan-ti, tattha katamaṃ nāmaṃ katamaṃ rūpan-ti. — Yaṃ tattha mahārāja oḷārikaṃ etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhunā cittacetasiḷā dhammā etaṃ nāmaṃ-ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati rūpaṃ yeva vā ti. — Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajjantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍam-pi na bhaveyya, yañ-ca tattha kalalaṃ yañ-ca aṇḍaṃ ubho p' ete aññamaññānissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti, evam-eva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya rūpaṃ-pi na bhaveyya, yañ-c' eva tattha nāmaṃ yañ-c' eva rūpaṃ ubho p' ete aññamaññānissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti; evam-etaṃ dīgham-ad-dhānaṃ sambhāvitān-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: dīgham-ad-dhānaṃ-ti, kiṃ-etaṃ addhānaṃ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kiṃ-pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na-tthīti. — Kātaṃ pana bhante atthi,

³ kareyya M ¹⁵ aññamaññānissitā C.

katamo na - tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā so addhā na - tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhiṃ denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na - tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na - tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. -- Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārāpaccayā viññānaṃ, viññānapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpāpaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanaṃpaccayā phasso, phassaṃpaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarā-maranaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evaṃ - etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittamā bījāni paṭhaviyaṃ nikkhiṇeṃ, tato ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepulāṃ āpaṇṇitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

³ vipākadhammā dhammā C ³ te ca aññatra all.

bijaṃ gaheṭvā puna ropeyya, tato pi ankuro uṭṭhahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evaṃ - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭī, kukkuṭiyā aṇḍaṃ - ti evaṃ - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhaviyā cakkāṃ ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuṃ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tinnaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evaṃ - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Sotaṃ - ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tippaṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evaṃ - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim - pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbāni sabbathā sabbāni avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati ubhato chinnaṃ sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭito sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījāuṭi. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuviññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na honti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavatā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātāṃ yattha

tvaṃ nisimno sīti. — Na-tthi kiñci bhante idha abhava-
 vantaṃ jātaṃ, bhavantaṃ yeva jātaṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayaṇ-ca mattikā paṭhaviyaṃ ahosi,
 itthīnaṇ-ca purisānaṇ-ca tajjena vāyāmena evaṃ-idam
 gehaṃ nibbattan-ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja na-tthi
 keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva san-
 khārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bījagāma-bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantā
 jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā, evaṃ-eva kho ma-
 hārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bha-
 vantā yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni, evaṃ-eva
 kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jā-
 yanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattam na siyā,
 cammaṃ na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo
 na siyā, tantiyo na siyūni, koṇo na siyā, purisassa ca
 tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattam siyā, cammaṃ
 siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyūni,
 koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ-eva kho mahārāja
 na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā
 yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karo-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā,
 purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko pan' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, — yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam-eva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchatī passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇissāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evaṃ-etenā abbhantare jīvena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gandho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimāṃ pacchimena vā purimāṃ. Yathā vā pana mahārāja mayāṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhutarāṃ rūpaṃ passāma, evaṃ-etenā abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhutarāṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāṇe ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutarāṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvārakoṭṭhake ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jīvāya rase nikkhitte jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitṭhe jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid - eva puriso madhughaṭasataṇi āharāpetvā madhudonīṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoniyā pakkupeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhan - ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ - ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ; sādhu, atthaṃ jappēhīti. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kaṭṭhāya rājānaṃ Milindaṃ saṇṇāpesi: Idha mahārāja cakkhu - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saṇṇā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṇ - ca paṭicca sadde ca — pe — manaṇ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manovīññāṇaṃ, taṃsahajāta phasso vedanā saṇṇā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamam cakkhuviññānaṃ uppajjati pacchā manoviññānaṃ, udāhu manoviññānaṃ paṭhamam uppajjati pacchā cakkhuviññānaṃ - ti. — Paṭhamam mahārāja cakkhuviññānaṃ uppajjati pacchā manoviññānaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuviññānaṃ manoviññānaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manoviññānaṃ cakkhuviññānaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesam aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karo hīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnam tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, katamena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimam udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimam udakaṃ pacchimam udakaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimam vā udakaṃ purimam udakaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anallāpo tesam aññamaññehi, ninnattā gacchanīti. — Evameva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuviññānaṃ uppajjati tattha manoviññānaṃ - pi uppajjati, na cakkhu-

¹⁶ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti. — Katham - bhaute Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ dalhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭṭhamaṃ ekaṃ sakaṭaṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭaṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakaṭaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakaṭaṃ pacchimaṃ sakaṭaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

vā sakatāṃ purimāṃ sakatāṃ ānāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Kathaṃ - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sippatṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvaṃ - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānavīññāṇaṃ uppajjati, yattha jīvavīññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Āma mahārāja, yattha kāyavīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamāṃ kāyavīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamāṃ uppajjati pacchā kāyavīññāṇaṃ - ti. — Kāyavīññāṇaṃ mahārāja paṭhamāṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppaj-jantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yāttha manoviññāṇaṃ uppajjati vedanā pi tattha uppajjatīti. — Āma mahārāja, yāttha manoviññāṇaṃ uppajjati, phasso pi tattha uppaj-jati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phu-sanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyum, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyum, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyum, tesu yathā eko sammo evaṃ cakkhu datṭhabbaṃ, yathā dutiyo sammo evaṃ rūpaṃ datṭhabbaṃ, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Ve-dayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tutṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kama-guṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evaṃ assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tutṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmīti; — yathā vā pana mahārāja

kocid - eva puriso kusalam kamman katvā kāyassa bheda param - maranā sugatim saggaṃ lokam uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcali kāmagaṇehi samappito samangi-bhūto paricareyya, tassa evam - assa: ahaṃ kho pubbe kusalam kamman akāsim, so 'haṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiṃ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātaṃ - pi sañjānāti, mañjetṭham - pi sañjānāti; evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opaṃmaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīla - pīta - lohita - odāta - mañjetṭhāni rāja - bhogaṇi rūpaṇi passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Opaṃmaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visam abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhaveyya, pare pi dukkhitā bhaveyyuṃ, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - maranā apāyam duggatiṃ vinipātāni nīrayaṃ uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatiṃ vinipātāni nīrayaṃ uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi - navaṇīta - tela - madhu - phāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhaveyya, pare pi sukhitā bhaveyyuṃ,

³ pañca BM ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - maraṇā sugatim saggaṃ lokam uppajjati. ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - maraṇā sugatim saggaṃ lokam uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharanālakkaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhanam viññāṇan - ti. — Vijānanalakkaṇam mahārāja viññāṇan - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yaṃ - ca puriso cakkhuṃ rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṃ - ca sotena saddaṃ suṇāti taṃ viññāṇena vijānāti, yaṃ - ca ghāṇena gandham ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṃ - ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṃ - ca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṃ - ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijānanalakkaṇam viññāṇan - ti. Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhano vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vaḍḍhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhisimā appeti, evam kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhano vicāro ti. — Anumajjanalakkaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kamsathālam ākoṭitam pacchā

⁵ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ⁻⁶ vaḍḍhakī AC. ³² kamsatālam C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko datṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākāraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākāraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññānaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opaṇṇaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricaṃ-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitūṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. - Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

⁶ -bhāvagat- C twice, M throughout ⁷ nānākāraṇam B once, M throughout ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasam āharitum : ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. — Evam-eva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetum : ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. — Kallo si bhaute Nāgasenāti.

Thero āha : Loṇaṃ mahārāja cakkhuvīññeyyan-ti. — Āma bhante, cakkhuvīññeyyan-ti. — Suṭṭhu kho mahārāja jānāhīti. — Kim-pana bhante jivhāvīññeyyan-ti. — Āma mahārāja, jivhāvīññeyyan-ti. — Kim-pana bhante sabbam loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma mahārāja, sabbam loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante sabbam loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi balivaddā āharanti, nanu loṇam-eva āharitabban-ti. — Na sakkā mahārāja loṇam-eva āharitum, ekatobhāvan-gatā ete dhammā, gocaranānattan-gatā : loṇaṃ garubhāvo cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitun-ti. — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tuliyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena-Milindarāja-pañhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin - nu tāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohīti. - Tam kim - maññasi mahārāja: ekasmiñ khette pañca bījāni vapeyyunī, tesam nānābījānam nānāphalāni nibbatteyyun - ti. — Āma bhante, nibbatteyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenaāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. - Thero āha: Kissa paṇa mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bījānam nānākaraṇenāti. — Evam - eva kho mahārāja kammānam nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammapaṭisaraṇā, kamman satte vibhajati, yad - idaṃ hinappaṇītātāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenaāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin - ti imāṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññāñ - ca dukkhaṃ na uppaj-

¹³ bavhāb- M throughout, C once; bavuhāb- B in both places. ¹⁶ paññāvanto M in both places, B once. ²⁷ -yoni -bandhu all. ³¹ idaṃ M.

jeyyâti. — Etadatthā mahārāja ambakaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷakaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇiyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhitō bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sāliṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupaṭṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi atṭṭalakaṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyāsi. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitam - attano;
na sākaṭikacintāya, mantā' dhiro parakkame.

Yathā sākaṭiko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ
visamaṃ maggam - āruya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM ² for paṭigacc'eva see p. 48. ²⁰ atṭṭalaṃ A.

Evam dhammā apakkamma adhammam - anuvattiya
mano maccumukham patto akkhacchinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pākati-
kaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasam - pi dhama-
māno na vilayaṃ gacchati, kūṭāgāramatto pi pāsāṇo ne-
rayikaggimhi pakkhitto khanena vilayaṃ gacchatīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ye ca
tattha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; tam - pi vacanaṃ na
saddahāmīti. — Thero āha: Taṃ kim - maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi suṃsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni pā-
sāṇāni sakkarāyo ca khādanatīti. — Āma bhante, khā-
danatīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhab-
bhanteragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth'
eva vadḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na
taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin - nu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni maṃsāni khādanatīti. —
Āma bhante, khādanatīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kuc-

² mando AC (māno SN. II. 22). ² (va jhāyatīti SN I c) ²⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places. at p. 68. l. 7
in all

chhiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya-sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati-sukhumāliniyo pi kin-nu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃsāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim-pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam-eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vadḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ -p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayaṃ mahāpaṭhavī udaye patiṭṭhitā, udakaṃ vāte patiṭṭhitaṃ, vāto ākāse patiṭṭhito ti; etaṃ -pi vacanaṃ na saddahā-mīti. — Thero dhammakarakena udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritaṃ evaṃ taṃ -pi udakaṃ vātena ādhāritaṃ -ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānaṃ -ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānaṃ -ti. — Kathaṃ -

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkhasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato auajjhosāya tiṭṭhato taṇhā nirujjhati, taṇ-
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhati, evaṃ -
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme pari jānāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Kathaṃ - bhaute Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na -
 cchinnā hatthapādā jāneyyūṃ te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanan - ti. — Āma bhante, jāneyyūn - ti.
 — Kathaṃ jāneyyūn - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

⁴ jarāya mar.BC. ²⁵ ye nāsacchinā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinna M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva, kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ tesāṃ saddaṃ sutvā jānāti: sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati Ūhānadī tayā diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te pitarā Ūhānadī diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na - tthi Ūhānadī ti. — Atthi bhante, kiñ - cāpi me Ūhānadī na diṭṭhā pitarā pi me Ūhānadī na diṭṭhā, api ca atthi Ūhānadī ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho ācariyehi pi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adiṭṭhapubbo mahā - samuddo jāneyyuh te mahārāja: mahanto kho mahā - samuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathidaṃ: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, n' eva tassa ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante, jāneyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²² pūraṇattaṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānituṃ: Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānituṃ: Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena sakkā jānituṃ: Buddho anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbhātītāni kālakatassa, kathaṃ so jāyati. — Lekhena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasevāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapañnattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabban - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham - bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci - eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin - nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan - ti. — Āma bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamanto na tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, kim so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ katanā kusalanā vā akusalanā vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni 'chāyā va anapāyini' ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim maññasi mahārāja: yān' imāni rukkhāni anibbattaphalāni sakkā tesāni phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abbochinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam-eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddhō atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddhō nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan-gatā sakkā sā acci dassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattim gatā ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan-gato Bhagavā na sakkā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim-pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin-nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṁsassa rūhanatthāya ālepena ca ālīmpiyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṁ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṁ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṁ pariharanti anajjhositā. Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā:

Allacammaṭṭicchanno navadvāro mahāvaṇo
samtato paggharati asuci - pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba -
dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba -
dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāva -
kānaṁ anupubbena sikkhāpadaṁ paññāpesīti. — Atthi
pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṁ paṭhaviyaṁ
sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. —
Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṁ sampatte kāle
bhesajjaṁ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte
kāle bhante gilānakaṁ bhesajjaṁ pāyeti, no asampatte
kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū
sabbadassāvī na akāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññā -
peti, sampatte kāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññāpeti
yāvajjivaṁ anatikkamanīyaṁ - ti. — Kallo si bhante Nā -
gasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ² na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim-pan' assa bhante mātāpitaro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evaṃ sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padmaṇi sata-pattan- ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kubhiṃ sambhavo ti. Kaddame jāyati, udake āsīyatīti. — Kin- nu kho mahārāja padmaṇi kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no e' assa mātāpitaro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ dvattiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A

atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so hatthī kadāci karalaci koñcanādaṃ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. — Tena hi mahārāja so hatthī koñcānaṃ sisso ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja Brahmā sabuddhiko abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi mahārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na - tthīti. — Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññena, na - tthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā yathā sāvakānaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesam rodantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan - ti. — Ekassa kho mahārāja assu rāga-doṣa-mohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pīti-somanassena vimalaṃ sītalaṃ; yaṃ kho mahārāja sītalaṃ taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uṇhaṃ taṃ na bhesajjan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ nānākaranaṃ sarāgassa ca vītārāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhosito ti. — Kim etaṃ bhante: ajjhosito anajjhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anatthiko ti. — Passāmaṃ ahaṃ bhante evarupaṃ: yo ca sarāgo yo ca vītārāgo sabbo p' eso sobhanaṃ yeva icchatī khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. — Avītārāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāga-paṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītārāgo pana rasa-

¹ hatthi all in both places ¹³ M repeats sāvakānaṃ as an attempt to make sense, but something more seems to have fallen out. ²⁴ kho om. AC.

patisaṃvedī bhojanam bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na -tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na -tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid -eva puriso pakkam ambaṃ khā-
ditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkam
ambaṃ khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evam -etesam ruk-
khānam koṭi na paññāyati; evam -eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cirakataṃ
saratīti. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhiñānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid -eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhan -ti. —
Āma bhante ti. — Kin -nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evam -
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhiñānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhiñānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evaṃ hi kho bhante Nāgasena sabbam satim abhiñānanti, na - tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na - tthi mahārāja kaṭumikā sati na - tthi kiñci sippikānam kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyam, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyam, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chattho vaggo.

— — — — —

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katilhi ākārehi sati uppajjatīti. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati. katamehi soḷasahi ākārehi: abhiñānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, olārikaviññānato pi sati uppajjati, hitaviññānato pi sati uppajjati, ahita-viññānato pi sati uppajjati, sabhāganimittato pi sati uppajjati, visabhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhiññānato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanāto pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatto pi sati uppajjati, anubhūto pi sati uppajjati. Katham abhiñānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā pa-

³ bh N. hesa sabbam A, bh. N. na hesa sabbam C, bh N. na ho sabbam Ba, bh N va sabbam Bb. ¹⁹ gaṇanato A ²² upanikkhepanato AbB. ²³ uppajjatīti all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanattham nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ olārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ olārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yamhi sukhāpito: amukasmim evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yamhi dukkhāpito: amukasmim evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimitto sati uppajjati: sadisaṃ puṇḍalāṃ disvā mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginim vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimitto sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vanṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpentī, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo balivaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇeua jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabbhaṃ ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi ganenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi

³ mutthassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ: ekam - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekam potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhittaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūto sati uppajjati: diṭṭhataṃ rūpaṃ sarati, sutattaṃ saddaṃ sarati, ghāyitaṃ gandhaṃ sarati, sāyitaṃ rasaṃ sarati, phuṭṭhataṃ phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūto sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekam Buddhagataṃ satiṃ paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāṇo vinā nāvāya uduke uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsāṇānaṃ nāvāya āropitaṃ uduke uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalaṇi kammāni daṭṭhabbānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kim tumhe atītassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahāṇāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppannassa

² bhāvanato ABC. ⁴ saud. anekavihitaṃ pubb. Cb. ⁵ bhāvanato AC.

^{9 10} upanikkhepanato AC. ²¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṇ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññāṇ - ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthāya vāyamāmāti. — Atthi pana bhante Nāgasena anāgataṃ dukkhaṃ - ti. — Na - tthi mahārājāti. — Tumhe kho bhante Nāgasena atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccamittā paccupaṭṭhitā hotīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha attālakaṃ kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiṃ tumhe mahārāja tadā hatthiṃsīm sikkheyyātha assasīm sikkheyyātha rathasīm sikkheyyātha dhanusīm sikkheyyātha tharusīm sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṃ - ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhavēyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi pokkharāṇaṃ khaṇāpeyyāsi taḷakaṃ khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ attālakaṃ B ²⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhitobhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālim vapāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhaṇaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkha ti. — Na tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhaṇaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena atṭhacattālīsa yojanasahassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇṇatha: seyyathā pi balavā puriso sammūñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammūñjeyya, evam - eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyāti; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha: Kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid - eva karaṇīyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahum kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataran - ti. — Samakaṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kuhiṃ pana mahārāja

tava jātanagaran - ti. — Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kīva dūraṃ mahārāja ito Kasmīraṃ hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingħa tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingħa tvaṃ mahārāja Kasmīraṃ cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve sakunā ākāseṇa gaccheyyūṃ, tesu eko ucece rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesam samakam patitṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataraṃ paṭhaviyaṃ patitṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyātī. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjhangā ti. — Satta kho mahārāja bojjhangā ti. — Katihi pana bhante bojjhangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjhangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjhangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: asi kosiyaṃ pakkhitto agga - hito hatthena ussahati chejjaṃ chīdituṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjhangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaraṃ, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kīva dūro ... Kasmīrako B ²³ uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kena kāraṇenāti. — Apuññam kho mahārāja karonto vipphaṇṇasārī hoti: pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vaḍḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avipphaṇṇasārī hoti, avipphaṇṇasārissa pāmojjam jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukham vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññam vaḍḍhati; puriso kho mahārāja chinnahatthapādo Bhagavato ekaṃ uppalahatthaṃ datvā ekanavuti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññam bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññan - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo ambhakaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayam diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayoguḷaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataṃ dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataṃ dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sarīradehena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakuruṃ vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

³ pāpaṃ kammaṃ B. ⁷ vediyati A ²¹⁻²³ balavataṃ Bb. bahutaram M.
^{22,23} dayh- M.

pana dīpan - ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā paṭhaviyā vidatthim vā ratanīm vā langhitvā ti. — Āma bhante, abhijānāmi; ahaṃ - bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhamīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī; ettha nipatissāmīti; saha cittuppadena kāyo me lahuḥ hotīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto kāyaṃ citte samāropevā cittavasena vehāsam gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhanatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na - tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutan - te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan - ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantī yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhanatha: sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Kathaṃ - bhante Nāgasena sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin - nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvita-kāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim - pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa-passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

² ratanām AbC. ² langhanti M. ²⁴⁻²⁷ namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Cīrasaṅṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbaṃ sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumaṃ, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumaṃ, sukhumaṃ - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānam - etan - adhivacanaṃ, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbaṃ taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanā - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, viññānaṃ - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanam - eva nānaṃ - ti. — Vijānanalakkaṇaṃ mahārāja viññānaṃ, pajānanalakkaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, soteṇa saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānātīti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahautena ākāseṇa bahimukho suṭṭhutaṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāṇe uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahautena ākāseṇa suṭṭhutaṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

¹ sabbasukhumaṃ M. ¹² sabbasukhumaṃ M ¹³ nānatthā AB ² atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedauā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetauā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānituu - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodi.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampati kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭākāni ānattāni, gamissanti bhaṇdato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhāṇe, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhaveyya mādiso

* dhammānaṃ om ABC ¹⁰ ajjhogahetvā ABC. -gahetvā M. ¹⁵ tato Ab. uto M. ²⁶ sacce ediso M.

ca antevāsī, nacīrass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.
 — Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ satasahassagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃ⁷ ca rakkha mamaṃ¹⁰ ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārāja. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ - eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā¹¹ utthāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad - ahoṣi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena vissajjitaṃ - ti. Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gatassa etad - ahoṣi: Kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: Sabbhaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayāṃ nivāsetvā patatācivaram - ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹¹ bahu all.

ekamantañ nisīdi, ekamantañ nisinno kho Milindo rājā āyasmantañ Nāgasenañ etad - avoca: Mā kho bhada-
tassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhañ pucchito ti
ten' eva somanassena na tañ rattāvasesaṃ supīti, na te
evaṃ daṭṭhabbañ; tassa mayhañ bhante tañ rattāva-
sesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitañ, kiṃ bhada-
ntena vissajjitañ - ti; sabbañ mayā supucchitañ, sabbañ
bhadantena suvissajjitañ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā
kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā
pañho vissajjito ti ten' eva somanassena tañ rattāvase-
saṃ vītināmesīti, na te evaṃ daṭṭhabbañ; tassa may-
hañ mahārāja tañ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milin-
dena raññā pucchitañ, kiṃ mayā vissajjitañ - ti; sabbañ
Milindena raññā supucchitañ, sabbañ mayā suvissajji-
tañ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitañ
samanumodimsūti.

Milindapañhānañ pucchāvissajjanā samattā.

Bhassappavedī vetandī atibuddhi vicakkhano
Miliundo nāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinna-buddhi hutvāna so pi āsī tipetako.

Navangam anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake pañhe dunniveṭhe saniggahe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsane.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsīte
anāgatamhi addhāne viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddissanty - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyaṃ uggate
aruṇe sīsam nahlātvā sirasi añjalim - paggaḥetvā atitānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussaritvā aṭṭha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
aṭṭha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ cinṇatapo samāno ācariyam ārādhetvā meṇḍake
pañhe pucchissāmīti. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugam apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāśāyam ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭiṣṭhakaṃ sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vam - upa - antvā aṭṭha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāham
mayā na rājaattho anusāsitaḥ, na rāgūpasamhitam cit-
taṃ uppādetabbam, na dosūpasamhitam cittaṃ uppāde-
tabbam, na mohūpasamhitam cittaṃ uppādetabbam, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbam.

¹¹ bhedaṇessāmi M. ¹² niddissant' anāg. Aa, -ssanti 'nāg. B. ¹³ na-
hāyivā A. ¹⁴ samādiyivā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasāni pakkhipitabbaṃ - ti ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesv - eva aṭṭhasu guṇesu mānasāni patitṭhapetvā bāhi anikkhamitvā sattiāhaṃ vītināmetvā aṭṭhame divase pabbhātāya rattiyaṃ pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇi susaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena therāni Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhiṃ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe atṭhangupāgate samaṇasārūpe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me gūyhaṃ na kātabbāni na rahassakāni, arahāni ahaṃ rahassakāni suṇituṃ sumantane upagate. Upamāya pi so, attho upapāikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāni ahaṃ rahassakāni suṇituṃ sumantane upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pariṇipāṭati na sambhavati; katamāni aṭṭha - ṭṭhānāni: visamaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjanīyānāti. — Thero āha: Ko doso visamaṭṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devaṭṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ patitṭhapetvā A. ⁹ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM ²⁰ sumantane ACMa

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²⁵ patho. pathe M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā atthañ samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiñ tiṭṭhanti; devaṭṭhāne mantito attho garukañ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākāṭo bhavati. Bhavatīha:

Visamañ sabhayañ ativāto paṭicchannañ devanissitañ pantho ca sankamo titthañ, aṭṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, aṭṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitañ atthañ byāpādeti, katame aṭṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime aṭṭha puggalā mantitañ atthañ byāpādentīti. — Thero āha: Tesaṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitañ atthañ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitañ atthañ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitañ atthañ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitañ atthañ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitañ atthañ byāpādeti, alaso alasatāya mantitañ atthañ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitañ atthañ byāpādeti, bālo bālatāya mantitañ atthañ byāpādeti. Bhavatīha:

Ratto duṭṭho ca mūḷho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitañ guyhañ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesaṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitañ guyhañ vivarati na dhāreti, duṭṭho dosavasena mantitañ guyhañ vivarati na dhāreti, mūḷho mohavasena mantitañ guyhañ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyaṃ viva-
rati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, itthī ittaratāya mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ
guyaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ
guyaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako:

Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā;
etehi mantitaṃ guyaṃ klippaṃ bhavati pākāṇ - ti.

Bhante Nāgasena, aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati
paripākāṃ gacchati, kaṭamehi aṭṭhahi: vayapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yasapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, paripucchāya
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, titthasaṃvāsena
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yoniso manasi-
kārena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, sākacchāya
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, snehūpasevana-
vasena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, patirūpa-
desavāsena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati.
Bhavatīha:

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasaṃsevā' patirūpavasena ca:

Etāni aṭṭha tṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesaṃ buddhi pabhiṭṭatīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo aṭṭha-mantaḍosa-
vivajjito, ahaṃ - ca loke paramo mantisahāyo, guyaṃ - anu-
rakkhī cāhaṃ, yāvāhaṃ jīvissāmi tāva guyaṃ - anurak-
khissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā:
dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyagunā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsimhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaṇṇaṃ jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viseso jānitabbo, pattagataṃ samvibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saha sallāpo katabbo, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaḍḍhicittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomi sikkhābalenāti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye na -ppamajjitabbaṃ, khalite dhammena pagga-hetabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyagunā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Samāsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapaṇhā Jinabhāsītā, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhum dehi paravādānaṃ niggahāyāti.

Thero sādḍhūti sampaticchitvā dasa upāsakassa upāsakagune paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagunā, katame dasa: idha mahārāja upāsako sanghena samānasukhadukkho hoti, dhammādhipateyyo hoti, yathābalaṃ samvibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāṇiṃ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati, sammāditṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jīvita-hetu pi na aṇṇaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ -c' assa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kuhanavasena sāsane carati, Buddhāṃ saranāṃ gato hoti, dhammāṃ saranāṃ gato hoti, saṅghāṃ saranāṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayaṃ saṃvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattāṃ anucchavikāṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparihānīṃ disvā abhivaddhīṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nipacca guruno pāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca: Bhante Nāgasena, ime titthiyā evaṃ bhananti: yadi Buddho pūjāṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena antobhāviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo; yadi parinibbuto, visaṃyutto lokena nissaṭṭo sabbabhavehi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Ubbhatokotiko 'eso paṇho, n' eso viṣayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso viṣayo, bhind' etaṃ dīṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso paṇho anupatto, anāgatānaṃ Jīnaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjāṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsītaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā:

Pūjīyantā asamasamā sadevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādappakāsaṇaṃ nāma etaṃ, ingha me tvaṃ tatttha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya ditthijālaviniveṭhanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānaratanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tinakatṭhupādānaṃ - ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tinakatṭhupādānaṃ na sādīyati, kim - pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmim̐ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suṇṇo hotīti. — Na hi bhante, katṭham aggiṣṣa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāma te attano thāmaḥbalaviriyaṇa paccattapurisakāreṇa katṭham manthayitvā agginṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyaṇi kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tinakatṭhupādānaṃ na sādīyati, evam - eva kho lokahitassa sādīyaṇā pahīnā upasanta; yathā mahārāja manussā nibbuto aggikkhandhe anupādāne attano thāmaḥbalaviriyaṇa paccattapurisakāreṇa katṭham manthayitvā agginṃ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyaṇi kammāni karonti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānara-

⁷ nibbāpeyya AC. ⁸ -katṭhū- B throughout. ¹³ katṭham bhante aggiṣṣa BC. ¹⁴ -purisakāreṇa ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Apam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sā vāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīlītā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmalaviriyena paccattapurisakārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uñhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyī, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma mettāvātena upavāyī; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādīyati, evam - eva lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīlītā, evam - eva devamanussā tividhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīlītā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca nānaratanaṃ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā unbhābhittā parilāhaparipīlītā tālavaṇṇena vā vidhūpanena vā vātaṃ nibbattetvā uphaṃ nibbāpenti parilāhaṃ vūpasamenti, eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca nāparatanaṃ - ca pūjetvā kusalaṃ nibbattetvā tena kusaleṇa tividhagga-santāpa-parilāhaṃ nibbāpenti vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Apam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi paravādānaṃ niggaḥāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so mahārāja saddo sādīyati puna nibbattāpana - ti. — Na hi bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppādāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisaddo antarahite so bherisaddo samucchinnō hoti, bheri pana bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso paccaye sati attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nibbattetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sīla-samādhī - paṇṇā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitāṃ dhāturatanaṃ - ca dhammaṃ - ca vinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca satthāraṃ thapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, na ca parinibbuto Bhagavati sampattilābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīlītā sattā dhāturatanaṃ - ca dhammavinayaṃ - ca anusatthiṃ - ca paccayaṃ karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. Ditṭhaṃ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgataṃ - addhānaṃ kathitaṃ - ca bhaṇitaṃ - ca ācikkhitaṃ - ca: Siyā kho pan' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²² ānusatthiṃca B twice, C once. ²³ dhammavinayaṃca B. ²⁴ thapetvā B.

satthukam pāvacaṇam, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbam, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo mam' acca- yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan- tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti taṃ tesam titthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitatthaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākāṃ apāyagamanīyaṃ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo: sādiyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī: sabbabījāni mayi saṃvirū- hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhitvā dalha- mūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā-parivittihinṇā pup- phaphaladharā hontīti. — Asādiyanti pi bhante mahā- paṭhavī tesam bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū- hanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhitvā dalhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā- parivittihinṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi ma- hārāja titthiyā sake vāde natṭhā honti batā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavī evaṃ Tathāgato araham sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavī na kiñci sādiyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādiyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhitvā dalhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā- parivittihinṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca ñāṇaratanaṃ - ca nissāya dalhakusalamūla-paṭiṭṭhitā sa- mādhiikkhandha-dhammasāra-sīlasākhā-parivittihinṇā vi- muttipuppha-sāmaññaphaladharā hontī. Imiṇā pi ma-

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyanti AaB ¹³ -hantīti B ¹⁶ asā- diyanti all. ¹⁷ vatthum AC. ¹⁸ samādhiikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesāṃ asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesāṃ sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca ñāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavutī rogā kāye nibbattantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccaritenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ iha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalaṃ kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalaṃ - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho therāṃ Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākaṭo eso ti. — Api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

⁶ pasu all. ³⁰ asādiyitvā BCM, apasādayitvā A.

mahāpaṭhavīgīlanan - ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādīyeyya, taṃ kissa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātittā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopam na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgīlanam na sādīyi kissa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo ti. — Akusalassa bhante kammassa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kammassa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo, asādiyantassāpi kato aparādhho avañjho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kammassa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittḥā, atthi te tattha savanan - ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvelhīti. — Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca mānavako ti, sutam mētam bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittḥā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādīyimsu imesam mahāpaṭhaviṃ pavisanan - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, guyhaṃ:

⁹ pathavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusala-kusalassa A ²² ciñcā mām Aa
²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -pathavi- AaM ³¹ uttāni- ACM.

vidamsitam, gaṇṭhi bhinnā, gahanam agahanam katam,
natthā paravādā, bhaggā kuditṭhi, nippabhā jātā kutit-
thiyā, tvam gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma ma-
hārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satatam sa-
mitam nānadassanam paccupaṭṭhitam, āvajjanapaṭibad-
dham Bhagavato sabbaññutaññanam, āvajjitvā yadicchakam
jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū,
yadi tassa pariyesanāya sabbaññutaññānam hotīti. — † Vā-
hasatam kho mahārāja vīhinam aḍḍhacūḷaṇ - ca vāhā vīhi
satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhane pavatta-
cittassa ettakā vīhi lakkham ṭhapiyamāne parikkhayam
pariyādānam gaccheyyuh. Tat' ime sattavidhā cittā
pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sak-
kilesā abhāvitakāyā abhāvitasīlā abhāvitacittā abhāvita-
paññā tesam tam cittam garukam uppajjati dandham
pavattati, kinkāraṇam: abhāvitattā cittassa. Yathā ma-
hārāja vamsanāḷassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa
saṁsibbita-visibbitassa sākḥajāṭaṭṭitassa ākaḍḍhiyantassa
garukam hoti āgamanam dandham, kinkāraṇam: saṁ-
sibbita-visibbitattā sākḥānam, evam - eva kho mahārāja
ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhā-
vitasīlā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam tam cittam
garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam:
saṁsibbita-visibbitattā kilesehi. Idam paṭhamam cittam.

Tat' idam dutiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye
te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññāta-
satthusāsanā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam

¹ vidamsitam AbM ² -yesanā B. ³ hotīti B. ⁴ -cūḷakam ca B.
⁵ vāha vīha B. ⁶ ekaccharakkhane AC ⁷ sakilesā M throughout
⁸ kinkāraṇā A once. Ab 5 times, B once. C 5 times, M 4 times. ⁹
cittassa C, visatassa M. visattassa AacB.

uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam up-
pajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu cit-
tassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā
mahārāja vaṁsanāḷassa tipabbaganṭhiparisuddhassa upari
sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbam tāva
lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā
parisuddhattā, upari sākhajāṭajāṭitattā, evam - eva kho
mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā ditṭhippattā viññā-
tasatthusāsanā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam
uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam up-
pajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu
parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam du-
tiyam cittam.

Tatr' idam tatiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te
mahārāja sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanu-
bhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam up-
pajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam up-
pajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu
parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā ma-
hārāja vaṁsanāḷassa pañcapabbaganṭhiparisuddhassa
upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañca-
pabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kin-
kāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajāṭajāṭitattā,
evam - eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesam
rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu
ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhū-
misu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam:
pañcasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam
appahīnattā. Idam tatiyam cittam.

Tatr' idam catuttham cittam vibhattim - āpajjati: Ye
te mahārāja anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṁ-
yojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu ṭhānesu la-

³¹ saññoj- M throughout.

lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu ṭhānesu cittaṣa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbaṃ tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇaṃ: heṭṭhā parisuddhattā, upari sākhajāṭajāṭitattā, evaṃ - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, tesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu ṭhānesu cittaṣa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahinattā. Idam catuttham cittaṃ.

Tatr' idam pañcamam cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa sabbapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇaṃ: sabbapabbaganṭhiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittaṃ.

Tatr' idam chaṭṭham cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ nadiṃ rattiṃ - pi divā pi yadicchakaṃ asaṃbhūto otaṛeyya, atha parato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādhaṃ apāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otaritvā, kinkāraṇaṃ: cippattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye te paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idam chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatr' idam sattamaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraṇṇa-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi sammānāgatā, anantaṭṭhā anāvaraṇaṇṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajinḥassa avankassa akuṭṭhassa dāḷha-cāpa-samārūḷhassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ arha parato AaM. ¹⁰ laganaṃ AB. ¹¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam - eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārajja-visārada, aññārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenañānā, tesam tam cittam sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Idam sattamaṃ cittam.

Tatra mahārāja yam - idam sabbaññūbuddhānaṃ cittam tam channam - pi cittānaṃ gaṇanaṃ atikkamitvā asankheyyena guṇena parisuddhaṃ - ca lahukaṃ - ca. Yasmā ca Bhagavato cittam parisuddhaṃ - ca lahukaṃ - ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nāttabbaṃ: buddhānaṃ bhagavantānaṃ cittam evaṃ lahu-parivattan - ti, na tattha sakkā uttarim kāraṇaṃ vattum. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṃ cittam upādāya gaṇanaṃ - pi sankham - pi kalam - pi kalabhāgaṃ - pi na upenti, āvajjanapaṭibaddhaṃ mahārāja Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummiletvā vā nimileyya nimiletvā vā ummileyya, sammāñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammāñjeyya, cirataraṃ etaṃ mahārāja, lahutaraṃ Bhagavato sabbaññūtañānaṃ, lahutaraṃ āvajjanaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalamattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno nāma [na] hontīti.

Āvajjauam - pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātābbaṃ, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa aḍḍhassa mahaddhanassa mahābhogaṃ pahūta-jātarūpa-rajata-vittupakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññassa sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbaṇṇāparaṇṇa-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

guḷa-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhi-pīṭhara-koṭṭha-bhājana-gatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikankhī, tassa ca gehe yañ randhañ bhojanam tañ parinitṭhitam bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanam randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhano nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattirañño ghare pi bhante akāle bhojanavekallam hoti, kiñ pana gahapatikassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakam sabbaññutaññam, āvajjitvā yadicchakam jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitam phalam bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphalo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapaṭibaddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakam labhatīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapaṭibaddham sabbaññutaññam, āvajjitvā yadicchakam jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakam jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakam jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanam sarati: upetu me cakkaratanan-ti, sarite cakkaratanam upeti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakam jānātīti. — Daḷham bhante Nāgasena kāraṇam, Buddho sabbaññū, sampañicchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha-y-ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitañca aññ. ² khaḷopi AbC, kaḷopi AaM. ³ -cchāmi A

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sattari Sakyakulānandajanane Bhagavantān anupabbajantā nikkhamiṃsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sangham bhindati, na bhikkhunī na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sangham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam tthito sangham bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. — Kappatthitikaṃ mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim - pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kārūṇiko anukampako hitesī, sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadhatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam - pi ubbatokoṭiko pañho tavanuppatto, vijātehi etaṃ mahājātaṃ, bhinda parappavādaṃ, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kārūṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kārūṇena mahārāja Bhagavā sabbaññutañānena Devadattassa gatiṃ olokeno addasa Devadattaṃ aparāpariyakammaṃ āyūhītvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchantāṃ. Taṃ Bhagavā sabbaññutañānena jānitvā: imassa अपariयन्तकताṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyaṇtakataṃ bhavissati,

¹ Upāli B. ² -jananena AbC. ²¹ asabbaññū ti all.

purimañ upādāya pariyañtakatañ dukkhañ bhavissati, apabbajito pi ayañ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammañ āyūhissatīti kārūññena Devadattañ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddhō vadhivā telena makkheti, papāte pātetvā hatthañ deti, māretvā jivitañ pariyesati, yañ so paṭhamañ dukkhañ datvā paṇḍā sukhañ upadahaṭīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhivā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hita - eva upadahaṭi, pātetvā pi sattānañ hita - eva upadahaṭi, māretvā pi sattānañ hita - eva upadahaṭi. Yathā mahārāja mātāpitara nāma vadhivā pi pātayivā pi puttānañ hita - eva upadahaṭi, eva - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māreti pi sattānañ hitavasena, vadhivā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hita - eva upadahaṭi, pātetvā pi sattānañ hita - eva upadahaṭi, māretvā pi sattānañ hita - eva upadahaṭi. Yena yena yogena sattānañ guṇavaḍḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānañ hita - eva upadahaṭi. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihibhūto samāno nirayaśānvattanikañ bahuñ pāpakammañ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayañ vinipātena vinipātañ gacchanto bahuñ dukkhañ vedayissati. Tañ Bhagavā jānamāno kārūññena Devadattañ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhañ pariyañtakatañ bhavissatīti kārūññena garukañ dukkhañ lahukañ akāsi. Yathā mahārāja dhana - yasa - siri - nātibalena balavā puriso attano nātīm vā mittāñ vā raññā garudaññañ dhārentāñ attano bahuvisattahabhāvena samatthatāya garukañ daṇḍañ lahukañ kāreti, eva - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhañ vediyamānañ Devadattañ

²⁴ vediyissati AaB. ³⁰ -vissattha- AM.

pabbājetvā sila-samādhi-paññā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā kāruññabalopatthaddha-dhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. -- Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddūhanamattam - pīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampatiṇṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyūṃ: ayaṃ te deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehīti, tam - enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhāṇe imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ naṇeyyūṃ, tam - enaṃ passeyya kocid - eva puriso rañño santikā laddhavarō laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruññaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham - etassa kāraṇā rañño santike paṭivacanāṃ karissāmīti; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyūṃ; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

⁶ yogaññutāya AB. ¹¹ idam M ¹⁶ dassesum AbBC ¹⁹ āghātathāne ABb ²⁷ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante core dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakataṃ ca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi atthīhi tam-aggapuggalaṃ
devātidevaṃ naradammasārathin
samantacakkhuṃ satapuññalakkhaṇaṃ
pānehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemiti

pānupetaṃ saraṇaṃ - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha-koṭṭhāse kate kappe, atikkante paṭhamakoṭṭhāse sanghaṃ bhīndi, pañcakoṭṭhāsaṃ niraye paccivā tato muccivā Atthissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Apī nu kho so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattassa kiccakāri assāti. Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhin pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sanghaṃ bhīnditvā niraye dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, apī nu kho Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappāṃ niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññaṃ āpajjatīti. — Imam-pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaticcha yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja

¹⁵ bhīnditvā A. ¹⁵ pañca koṭṭhāse M. ¹⁵ muccivā ACM ²⁵ mahārāja bhagavā A. ²⁶ idam M

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utupariṇāma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kuṇapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunṇaṃ vanaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubbhāvam-upagataṃ sat-
 thena vikanṭayitvā dahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam-anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, sattthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tatonidānaṃ so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiñ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggaḡāmi so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā kārūṇhena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīaratīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhaṃ ti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato
 kārūṇhena Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

¹² -mikopakkam C. -mikokantam M. -mikokataṃ B. ¹³ yā ca pan'
 assa A ¹⁴ satthakena vā B.

kappakoṭṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya niraye paccеyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthapaṭi-pannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, taṃ - pi Bhagavā hetuṃ ka-theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayaṃ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā. Yadi bhante Nāgasena aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, tena hi: aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho sukhumo dunniveṭhiyo andhakaraṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

³ Devadattam om all ²¹ kampitā ti all. ²⁷ -cayā ti mah. ABC. ²⁹ -kāraṇo AbC

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Atth' ime bhikkhave hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātu-bhāvāyāti. Vessantarena pi raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ - ca pana akālikam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, tasmā aganitam atthahi hetūhi. Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvusa-sako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattika-m, atthahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsātāni sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsātānam das' eva nadiyo nadigaṇanāya gaṇiyanti, seyyathidaṃ: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Malī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vitasā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadigaṇanāya aganitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi divisatam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇiyanti, seyyathidaṃ: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattagāhako khaggagāhako, ete yeva amaccagaṇanāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rājagūṇehi, avasesā aganitā, sabbe amaccā t' eva sankham

⁹ pāvassiko A ¹¹⁻³¹ tveva all ²⁰ sarasvatī BC ²⁰ vetāvatī AbC.

²⁰ vitasā M. vitamsā A. vitamsyā C. ²¹ -kāraṇā AbM. ²⁰ -kāraṇā AM.

gacchanti; evam-eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikaṃ, atṭhahi hetūhi vippanuttamā, na taṃ gaṇīyati atṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikāraṇaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikāraṇaṃ dīṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ. kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo Puṇno ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta dīṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhino ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram-pi kataṃ sūyati sukata-dukkatan ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sūssūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyanunino ti dvinnaṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹⁹ sādino AM. ²⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah B.

gaṇanapathaṃ vītivattā vassakoṭṭiyo atikkantā, tattha pi me savanaṃ na - tthi: itthannāmassa dāne dīyamāne sakkim vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriya-guṇabhārabharitā dhāretuṃ na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriya-guṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretuṃ na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasanāchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭṭitattā nadati ravati galagalāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī rañño Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretuṃ na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kīp - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyuṃ āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhivā attamaṇā bhavēyyuṃ - ti satataṃ samitaṃ dānam - pati mānasam ṭhapitaṃ hoti. Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānasam ṭhapitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihimsāyaṃ sacce soceyye. Rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanā⁵ eva ussukkaṃ āpanno. Rañño mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā

⁵ -bhāritā C throughout, AaB twice. ⁷ -hanti all nearly throughout.

¹³ puti- B, puthi- C; wanting in M ²⁹ bhavesanā pahīnā patipp. A, the passage wanting in B. ³⁰ -nāya yeva AaM. ³² ārogā ACM

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānasaṃ pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sampattiṃ hetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahu deti,
na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutañāṇassa hetu sabbaññutañāṇaratanassa kāraṇa
evarūpe atula-vipulanuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi:

Jāliṃ Kanhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇa ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṃ jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusaleṃ jināti.

Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugataṃ dham-
masāsikassa dāvanissanda-balaviriyavipulavīhārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, sanikaṃ saṇikaṃ sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dārūṇā honti, gaganāṃ uppīli-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, malatimahā
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udaye calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbuḷā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
patisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kinu nu kho kathanu nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham esanti bhūtacittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpathavī sanagā

¹⁷ -kulam A. ¹⁸ sīnapattā AC. ¹⁹ patanti A. ¹⁹ gumbagumbā A
²⁷ -vidisā B. ³¹ sanagā B, sannagā Aa, sanagā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūtaselasikharo vinama-
 māno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sū-
 kara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti
 yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhavīyā. Yathā
 mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasam-
 punṇe ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam
 tāva pariyogaṃ santāpeti, pariyogo santatto udakaṃ san-
 tāpeti, udakaṃ santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam
 santattam ummujjati nimujjati, bubbulakajātaṃ hoti, phe-
 ṇamāli uttarati; — evam-eva kho mahārāja Vessantaro
 rājā yaṃ loke duccajaṃ taṃ caji, tassa taṃ duccajaṃ
 cajanassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā
 dhāretum na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu pari-
 kupitesu udakaṃ kampi, udae kampite mahāpaṭhavī
 kampi, iti tadā mahāvātā ca udakaṃ ca paṭhavī cāti
 ime tayo ekamanā viya ahesum, mahādānanissandena
 vipulabalaviriyena, na -tth' ediso mahārāja aññassa dānā-
 nubhāvo yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo.
 Yathā mahārāja mahiyā bahuvīdhā maṇayo vijjanti, sey-
 yathīdaṃ: indanīlo mahānīlo jotiraso veḷuriyo umnāpup-
 pho sirīsapuppho manoharo suriyakanto candakanto vajiro
 kajjopakkamako phussarāgo lobitanko masāragallo, ete
 sabbe atikkamā cakkavattimaṇi agam-akkhāyati, cak-
 kavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti, —
 evam-eva kho mahārāja yaṃ kinci mahiyā dānaṃ vijjati
 api asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamā
 Vessantarassa rañño mahādānaṃ aggam-akkhāyati.
 Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne dīyamāne sat-
 takkhattum mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ
 bhante Nāgasena buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto

⁶ heṭṭhā B. ¹⁰ -māliu A, -mālī BC. ¹³ -kupimsu ABC ¹⁵ pathavī
 ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitāṃ Jinasāsaṇaṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā tittiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, pañho gambhīro uttānikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇi-varapavara, tathā sampaticchāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibba-cakkhūni uppannānīti. Etaṃ-pi vacanaṃ sakasaṇaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni. tena hi: puna dibbacakkhūni uppannānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanaṃ pi gahanaṃ, so tavānuppatto, tattha chandam-abhi-janehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggaḥayāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacak-khu uppajjati. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana bhante

⁷ pañho om. all ⁸ uttānikato ACM ¹³ sakasavaṃ AaB, sakasataṃ M.

¹⁵ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M ²⁷ avatthusmiṃhi B, avatthusmiṃ M ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim-pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Āma bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpenti, aggaṃ nibbāpenti, visaṃ paṭihananti, aññaṃ - pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannānti, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesāṃ saha saccam - anugītena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu saññicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyati.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatūti, tesāṃ saha saccam - anugītena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmiṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu saññicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam-eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatīhetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyati.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam -

anugāyanti: visam halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam saha saccam-anugītena visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim halāhalavise hetu sannicito yena hetunā visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyati. — Evam-eva kho mahārāja vinā pakatīhetum saccam yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyati.

Catunnam pi mahārāja ariyasaccānaṃ pativedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam vatthum karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde baliṃ kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā sīharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum, kiṃ pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātappaṃ, na-tthi taṃ ṭhānaṃ yaṃ saccena na pattabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangam nadim navasalilasampunnam samatittikam samabharitam pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam-āha: Atthi koci bhaṇe samattho [yo] imam Mahāgangaṃ paṭisotaṃ sandāpetun-ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaram devāti. Tasmim yeva Gangākūle ṭhitā Bindumatī nāma ganikā assosi: raññā kira

¹⁰ aññaṃ vatthum M ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitam CM ³¹ bindumatī all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭisotaṃ sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimajīvikā, mama tāva rājā saccakiriyaṃ passatūti. Atha sā saccakiriyaṃ akāsi. Saha tassā saccakiriyaṃ khanena sā Mahāgangā gala - galantī paṭisotaṃ sandittha, mahato janakāyassa passato. Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitaṃ halāhala - saddaṃ sutvā vimhito acchariyabbhutajāto amacce evam - āha: Kissāyaṃ bhane Mahāgangā paṭisotaṃ sandatīti. Bindumatī mahārāja gaṇikā tava vacanaṃ sutvā sacca - kiriyaṃ akāsi, tassā saccakiriyaṃ Mahāgangā ubbhamu - khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā taṃ gaṇikaṃ pucchi: Saccaṃ kira je tayā saccakiriyaṃ ayaṃ Gangā paṭisotaṃ sandāpitā ti. Āma devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balaṃ atthi, ko vā te vacanaṃ ādiyati anummatto, kena tvaṃ balena imam Ma - hāgangam paṭisotaṃ sandāpe - sīti. Sā āha: Saccabalaṇā - ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotaṃ sandāpesin - ti. Rājā āha: Kin - te saccabalaṃ atthi coriyā dhuttiyā asa - tiyā chinṇikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha - janavilopikāyāti. Saccaṃ mahārāja tādīsikā aham, tādī - sikāya pi me mahārāja saccakiriyaṃ atthi yāyāham iccha - mānā sadevakam - pi lokaṃ parivatteyyan - ti. Rājā āha: Katamā pana sā hoti saccakiriyaṃ, ingha maṃ sāvehīti. Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva upaṭṭhahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimañ - ñanā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikaṃ paricarāmi, esā me deva saccakiriyaṃ yāyāham imam Mahāgangam paṭisotaṃ sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce tthitā na kañci attham na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivirājena yācakassa

³ -jīvinī all. ⁶ galalanti all ²⁰ bhinnasīlāya M. ⁴¹ kiñci all

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ - ca sacca-kiriyāya. Yaṃ pana Sutte vuttaṃ: Mamsacakkhusmiṃ natthe ahetusmiṃ avatthumhi na - tthi dibbacakklussa uppādo ti, taṃ bhāvanāmayāni cakkhum sandhāya vuttaṃ - ti evaṃ - etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēhito pañho, suniddiṭṭho niggaḥo, sumadditā parappavādā, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupatṭhito hoti; imesaṃ kho bhikkhave tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam - etaṃ, missesavacanam - etaṃ, nipariyāyavacanam - etaṃ, arahassavacanam - etaṃ, sadeva-manussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ. Ayaṃ - ca dvinaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasīyā utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmanakaūñāya utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sanni-

⁷ sampañcchāmiti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunīkāle ABC, utukāle M ¹⁹ -gena pi B ²⁰ utunīkāle BC. utukāle M. ²⁶ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sugambhīro sunipuno visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi ñāṇavarapajjotaṇ - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhaṇitaṃ - ca: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpelīti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāna te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā tesāṃ jāti: dve migadhenūyo tāva utunīkāle dvinnāṃ tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgautvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivīsu, tena passāvasambhavana Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātāṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovissāmiti. Re 'yya, aham - eva dhovissāmiti. Tato sā bhikkhuni utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbatto ti evaṃ - etaṃ jano āhāti. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddhasi taṃ vacanaṇ - ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabbhāma yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nibbattā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇaṇ - ti. —

¹⁶ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunipassayaṃ AaCb. ²⁴ -ssāmiti āha AB. ²⁵ utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²⁹ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bījaṃ nipatitvā khippaṃ saṃvirūhatīti. — Āma mahārāja. — Evam-eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahe tvā tasmim kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsī; evaṃ tattha kāraṇaṃ¹¹ paccema tesaṃ nibbattiya ti. — Evam-etaṃ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanānaṃ ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṃ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi; atha yā pana tā dve migadhe-nuyo passavaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilābhimsu tāsāṃ tvaṃ saddhasi gabbhassāvakkamanānaṃ ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma sabbaṃ tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim-āpajjanti, evam-eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim-āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bālhataraṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisingassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanānaṃ sampaticchasi ti. — Āma bhante, sannipāto osarati.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi mānavako tīsu sannipātesu antogadhā ekaṃ yeva purimaṃ: tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pāṇikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇavāsā abhesuṃ pavivekādhimuttā uttamattagavesakā, tapatejēna yāva brahmalokaṃ

¹¹ gabbhāvakkamanānaṃ C.

santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko devānam - indo sāya-pātaṃ upatṭhānaṃ āgacchati. So tesāṃ garugatametta-
 rāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnam - pi
 tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evam - āha:
 Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ puttaṃ
 janeyyātha, so tumhākaṃ upatṭhāko bhavissati ālambano
 cāti. Alaṃ Kosiya, mā evaṃ bhaṇīti te tassa taṃ va-
 canaṃ na sampatīcchimsu. Anukampako atthakāmo
 Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam -
 āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ
 puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upatṭhāko bhavissati
 ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alaṃ Kosiya,
 mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na
 bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjan-
 tiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi
 ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayaṃ lokadham-
 meli missayissāma, mā tvaṃ amhākaṃ sammukhabhāvaṃ
 upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattahacaro tvaṃ
 maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesāṃ manaṃ ala-
 bhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanaṃ
 na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī
 tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena batthanguṭṭhena nābhīm
 parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev'
 esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ
 vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena amhākaṃ tapo bhijjati,
 hotūci sampatīcchimsu. Tāya ca paṇa velāya devabha-
 vane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyuk-
 khayam patto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ, api
 cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ deva-
 puttaṃ upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārīsa, sup-
 pabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - ahaṃ te
 upatṭhānam - āgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

⁴ nesam A (and perhaps BC). ²⁰ garukato AbM ³² agamiṃ AB, upā-
 gamiṃ M

patirūpe kule patisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaḍḍhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam - āha: Katamaṃ taṃ mārisa kulaṃ yaṃ tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā tuttho sampaticchi: Sādhu mārisa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṃ mārisa patthite kule uppajjey - yaṃ, kimhi kule uppajjāmi, andaje vā jalābuje vā sam - sedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivasam viṇeṭvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmiṃ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthangutthēna nābhiṃ parāmaseyyāsīti. Tas - miṃ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahosi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahosi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthangutthēna tāpasīyā nābhiṃ parāmasī. Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tā - pasīyā rāgo udapādi; so paṇ' assā rāgo nābhiparāmasa - naṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāram - eva maññi. Uhasanam - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upa - nijjhāyanam - pi sannipāto, pubbhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okka - manaṃ hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gab - bhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparā - masanena pi upagatassa sītaṃ byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvaka - kanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammāsambhavā kammāsamut -

⁶ hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC ¹² -divasaṃ viditvā B ²¹ ullapa -
nampi B. ²⁴ ²⁶ masane AaBm. ²⁷ -masane all

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamulā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā samisedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pabūta-jātarūpa-rajato pabūta-vittūpakarano pabūta-dhana-dhañño pabūta-ñātipakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā vatthuṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tiguṇaṃ pi dhanaṃ datvā kiṇāti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamulā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā samisedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvanna gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvanna mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī seta-paṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci sammavaśanā hontī, keci rasmiyo nivāsenti, sabbe p' ete manussā nānāvanna mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvanna gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulaṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajaṃ jalābujāṃ

³ -mahāsāra- A throughout. ⁸ dāsīdāsāṃ vā B ²¹⁻⁵ bhandu all

saṁsedajam opapātikam; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābuje kule, saṁsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātikō hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbatam ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavaṇṇam vijahitvā suvannavaṇṇā honti, evam - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujam, saṁsedajam, opapātikam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā opapātikō hoti. Evam kulavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Katham āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulam hoti aputtakam bahusāpateyyam saddham pasannam sīlavantam kalyāṇadhammam taṇissitam, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti, atha Sakko devānam - indo tassa kulassa anukampāya tam devaputtam āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchin - ti. so tassa āyācanahetu tam kulam paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puññakāmā samaṇam manobhāvanīyam āyācivā geham upanenti: ayaṁ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evam - eva kho mahārāja Sakko devānam - indo tam devaputtam āyācivā tam kulam upaneti. Evam āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānam - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchinī okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitāro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samattho, tiṇṇam cetopanidhuyā Sāmo kumāro nibbatto Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatthe anūpakhethe bījam ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyam vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁹ asukassa M. ²⁹ -dhammo ABbC. ³¹ anupa- all.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātaṃ bhante bijaṃ khip-
paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇaṃ cetopanidhiyā
nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ
manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samuc-
chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakāraṇ-
ṇaṃ Mejjhāraṇṇaṃ, Kālingāraṇṇaṃ Mātangāraṇṇaṃ sabba-
taṃ araṇṇaṃ araṇṇabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isīnaṃ
manopadosena khayaṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesaṃ
manopadosena susamiddhā janapadā ucchiḍanti, api nu
kho tesaṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇaṃ
balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmito devanim-
mito puññanimitto ti evaṃ - etaṃ mahārāja dhārehi.
Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
āyācitaṃ kulaṃ uppannā, katame tayo: Sāmo kumāro,
Mahāpanādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
niddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭa vijaṭita, nicchuddhā
parappavādā, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañhaṃ
puṭṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
khū sammā vibhareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
sāti; asesavacanam - etaṃ, nissesavacanam - etaṃ, nip-
pariyāyavacanam - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

³ uppattanta- A. ¹⁶ āyācitā ACM. ¹⁹ andhakāre AC. ¹⁹ nicchuddā A,
nicchedā M.

assāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: asuñño loko arahantehi assāti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nānābyañjanañ - ca. Ayam sāsana-paricchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggaṭo dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsaretvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikkosati. — Na hi bhante ti. — Naṭṭhaṃ mahārāja parikkittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ naṭṭhaṃ, idaṃ

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhanitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsana-paricchedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loka arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana tam paricchedaṇ - ca paridīpanaṇ - ca ekarasam karosi. Yadi pana te chaulo ekarasam katvā kathayissāmi, sādhu-kam suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja taḷāko bhavēyya navasalilasampuṇṇo samukham - uttariyamāno paricchinno parivaṭumakato, apariyādīṇṇe yeva tasmiṇi taḷāke udakūpari mahā-megho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmiṇi taḷāke udakam parikkhāyam pariādānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatāyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-taḷāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimala-navasalilasampuṇṇo uttariyamāno bhavaggaṃ - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-taḷāko ciraṃ dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loka asuñño bhavēyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loka arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe, jala-māne aparāparam sukka-tiṇa-katṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samaṇo ABC. ¹⁴ samukham - ABC. ²⁰ -bandhattāyāti AC, -bandhattāyāti BM.

yeyyāti. — Na hi bhaunte, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyāti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimhi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttariṃ Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samannāgatā satatam - appamattā padaheyyuṃ, tīsu sikkhāsu chandajātā sikkheyyuṃ, cārittaṃ - ca vārittaṃ - ca sīlaṃ samattaṃ paripūreyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-sumajjita-sappa-bhāsa-vimalādāsaṃ sanhasukkhma-gerukacūṇena aparāparam majjeyyuṃ, api nu kho mahārāja tasmiṃ ādāse mala-kaddama-rajojallaṃ jāyeyyāti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataraṃ yeva bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalaṃ byapagata-kilesamalarajojallaṃ; yadi taṃ Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhaḍḍatagūṇena Jinasāsanavaram sallikheyyuṃ, evam - idaṃ Jinasāsanavaram ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - atthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakaṃ mahārāja Satthusāsanaṃ paṭipattisāraṃ, paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ saddhammantaradhānaṃ - ti. — Tiṃ imāni mahārāja sāsananantaradhānāni, katamāni tīni: adhi-ganantaradhānaṃ, paṭipattantaradhānaṃ, lingantaradhā-

² obhāseyyāti B. ³ samattham CM, sattaṃ Aa, satatam Ab, sīlasamattam B.

¹⁹ -gataṃ malakīlesarajo- all. ²⁰ -ahūta- C ²¹ paṭipattiantara- CM.

nañ. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, lingaṃ yeva tiṭṭhati, linge antarahite paveṇupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīpi antaradhānānti. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, naṭṭhā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham-āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sesakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārīto, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhoda-kaṃ pariyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti tam pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammen'eva vediyati. Ayam pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Aṭṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi aṭṭhahi: vātasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ paṭibhāhanti, tesam taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yaṇ - ca vātikaṃ yaṇ - ca pīttikaṃ yaṇ - ca semhikaṃ yaṇ - ca saunipātikaṃ yaṇ - ca utupariṇāmajaṃ yaṇ - ca visamaparihārajaṃ yaṇ - ca opakkamikaṃ, sabbe te kammāsamuṭṭhānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammāsamuṭṭhānā va ābādhā bhavēyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhavēyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uñhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkamena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhavē uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammāsambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yaṇ - ca pittaṃ yaṇ - ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missīhutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

⁹ vibādhanti M, vikhādanti A. ¹⁰ te sabbe pi A. ¹¹ jiga- AaBC.

sabbaññam kammavipākajam yevāti atidhāvanti, taññam kamman na sakkā vinā Buddhāññena vavatthānaññam kātum.

Yam pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taññam vedayitam n' eva vātasamuṭṭhānaññam na pitta-samuṭṭhānaññam na semhasamuṭṭhānaññam na sannipātikam na utupariñāmajam na visamaparihārajam na kammavipākajam, opakkamikaññam yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātam bandhi. So tena āghātena mahatim garum silam gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā taññam silam Tathāgataññam asampannam yeva sampaticchimsu, tāyaññam paharena papātikā bhijjivā Bhagavato pāde pativā ruhiraññam uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na - tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettauṭṭhatāya vā bījāññam na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā, evam - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na - tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanaññam visamaññam pariñamati āhāraduṭṭhatāya vā, evam - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddham na - tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na - tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na - tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantaññam jīvitaññam voropetum. Nipatanti mahārāja imasmim caturmahābhūtikā kāye itthāniṭṭhā subhāsubhā vedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nipatatīti. — Na hi bhante, na - tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavī kusālākusalaññam vipākam paṭisañvedeyya,

¹¹ tāsāññam alī. ¹² taduddham M throughout. ²⁹ lendu B throughout.

paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato datṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khapanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khapanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno so pi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātiken¹⁷ eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā na te kam-mābhiniḍḍatā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aṇṇatara-to nibbattā. Bhāsitaṃ p¹⁸ etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh¹⁹ ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam²⁰ pi kho etaṃ Sīvaka vedittabbaṃ yathā pittasamuṭṭhānāni pi idh²¹ ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittasamuṭṭhānāni pi idh²² ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā, evaṃvādino evaṃdiṭṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ taṃ pubbe katahetūti, yaṃ ca sāmaṇ-ṇātaṃ taṃ ca atidhāvanti, yaṃ ca loke sacca-sammataṃ taṃ ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh²³ ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārājāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbBCM, -laṅcamohya- B. ²¹ uppajjantīti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kam-mavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppaj-janti; sāmam - pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā kamma-vipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipā-kajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃditṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ - taṃ pubbe katahetūti, yaṃ - ca sāmāṇ - ñātaṃ taṃ - ca atidhāvanti, yaṃ - ca loke saccasammataṃ taṃ - ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samanabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

- - - - -

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pa-riniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyaṃ ka-tassa vā paticayo ti. Idaṃ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhi-taṃ, na - tthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyaṃ katassa vā paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁵ dhārayāhīti B. ²⁰ paticayo M throughout; paricayo A three times, B once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM through-out except once or twice; paṭisallānaṃ A twice. ²⁴ paṭisallīno B twice

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitass' eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena, chātass' eva bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena: evaṃ - eva kho bhante Nāgasena na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭisallāṇaṃ. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yam kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ katassā vā paticayo. Bhagavā ca femāsaṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja bahugunaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropati laddhasabhogo taṃ sukatagunaṃ - anussaranto aparāparaṃ rañño upatṭhānaṃ eti, evaṃ - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bāḷhagilāno bhisakkam - upasevitvā sotthim - anupatto taṃ sukatagunaṃ - anussaranto aparāparaṃ bhisakkam - upasevati, evaṃ - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagunaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti.

Aṭṭhavīsati kho pan' ime mahārāja paṭisallāṇagunaṃ ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallīyamānaṃ rakkhati, āyuraṃ vadḍheti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasam - apaneti, yasam - upaneti, aratiṃ vinodeti, ratim - upadahati, bhayaṃ - apaneti, vesārajjaṃ karoti, kosajjaṃ - apaneti, viriyaṃ - abhijānati, rāgaṃ - apaneti, dosaṃ - apaneti, mohaṃ - apaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggaṃ karoti, mānaṃ snehayati.

¹⁴ -ddhūbhogo Aa ¹⁶ patis- B ²⁵ samanussarantā B. anussarantā M.

hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābham - uppādayati, namassiyaṃ karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, sankhārānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavapaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhaviṣati paṭisallānaguṇā ye guṇe samānupassantā tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santarū sukhaṃ samāpattiratiṃ - anubhavitukāmaṃ paṭisallānaṃ sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjaguṇabahulatāya pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thuta-thomita-vanṇita-pasatthato pi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallānaṃ sevanti, na sakaraṇīyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvītāya tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricīṭā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappamā vā tiṭṭheyya, kappāvasesaṃ vā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -- pe -- kappāvasesaṃ vā ti, teva hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam⁷-pi vacanaṃ micchā. Na¹¹-tthi tathāgatānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ, amoghavacanā buddhā bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayam¹⁵-pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuṇo dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, bhind⁷ etaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, bhinda parappavādan⁷-ti.

Bhāsitaṃ⁷ - p⁷ etaṃ mahārāja Bhāgavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Tenāsaparichedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evaṃ⁷-āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evaṃ⁷-āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhav⁷veyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapatika-amaccajanamajjhe evaṃ⁷ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayaṃ haṇavaro sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvaritvā khaṇena idh⁷ āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇenā sāgarajalapariyantaṃ mahiṃ anuvaritum; — evaṃ⁷-eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evaṃ⁷-āha, tam⁷-pi tevijjānaṃ chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavānaṃ devamanussānaṃ⁷-ca majjhe nisiditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam⁷ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam⁷ vā ṭhātuṃ kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ ṭhapaya AaBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹⁵ -jāniyo ACM.

taṃ iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti. Anattiko mahārāja Bhagavā sabbabhavehi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evam - eva kho ahaṃ bhikkhave appamattakam - pi bhavaṃ na vaṇṇemi, antamaso accharāsanghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chandaraṅgaṃ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikkittayamāno evarūpaṃ Buddhasīhanādam - abhinadīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti. Puna ca Vinayaapaṇnattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānando sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni udāhu avatthusmiṃ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁶ puna ca param ABa. ¹⁷ samūhanatūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham -bhikkhave dhammam' desemi, no anabhiññāyāti tam -pi vacanaṃ micchā. Ayam -pi ubhatokoṭiko pañho saṅho sukhumo sunipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dassēhīti.

Bhāsitaṃ -p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham -bhikkhave dhammam' desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Taṃ pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvaka mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissanti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun -ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa-tigunaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyuṃ, kim -pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun -ti. — Evam -eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam -āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharapimuttiyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññaṃ -pi uttariṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kiṃ -pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun -ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹³ bhikkhu all. ¹⁴ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadam ABC

khuddakāni sikkhāpadānīti, etthāyaṃ jano sammūlho vi-
matijāto adhikato saṃsayapakkhanno: katamāni tāni
khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sik-
khāpadānīti. - Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhā-
padaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni
dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pubbakehi pi
mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppāditā, tehi pi
ekajjhaṃ na kato Dhammasaṇṭhitipariyāye Bhagavatā eso
pañho upadiṭṭho ti. — Cīranikkhittaṃ bhante Nāgasena
Jinarahassaṃ ajj' etarahi loke vivaṭaṃ pākāṭaṃ katan - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhīti.
Puna ca therena Mālunkyāputtena pañhaṃ puṭṭho na
byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto
ekantanissito bhavissati ajānanena vā guḍhakaranena vā.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth'
Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhīti, tena hi
therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ.
Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi atthi Tathāgatassa
dhammesu ācariyamuṭṭhī. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth'
Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhīti. Abyā-
kato ca therena Mālunkyāputtena pucchito pañho, tañ - ca
pana na ajānanena na guḍhakaranena. Cattār' imāni
mahārāja pañhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsa-
byākaraṇiyo pañho, vibhajja byākaraṇiyo pañho, paṭi-
pucchābyākaraṇiyo pañho, ṭhapaniyo pañho. Katamo
ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇiyo pañho: rūpaṃ aniccaṃ - ti

² -pakkhanto all. ²⁵ ajānantena all. ²⁸ thap. pañho ti all.

ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññānaṃ aniccan - ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho; ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo pañho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo pañho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññānaṃ - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo pañho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho: kin - nu kho cakkhunā sabbam vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho. Katamo ṭhapanīyo pañho: sassato loko ti ṭhapanīyo pañho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo pañho; ayaṃ ṭhapanīyo pañho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ pañhaṃ na byākāsi. So pana pañho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇaṃ - ahetukaṃ gīraṃ - udīraṇaṃ - ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayaṃ

^{1b} hoti ca na ca hoti ca C', hoti ca na hoti ca ABM

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kathitā tattā santattā tamhā jalitaggiḷalakā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena hi: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmaṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaḥetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddhamsitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabbabhavālayā, samucchinnā sabbasankhārā, hataṃ kusalā-kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññāṇaṃ kataṃ, daḍḍhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na santasati sabbabhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro mahāmattā bhāveyyuṃ, anurattā laddhayaṃ viśāsikā, ṭhapitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇīye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āpāpeyya: sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro mahāmattā taṃ karaṇīyaṃ - ti; api nu kho mahārāja tesāṃ catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena karaṇena mahārājāti. — Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesāṃ bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

³ bhāyantīti ABC. ¹¹ sakilesā AC. ¹² phāsū B, pathāsū AC, pathā M. ¹³ samatikkantābalino all except Aa.

ānāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaheṭu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayeṇīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanaṃ - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kārāṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patitṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāmiko ānāpakaṃ ānāpeyya: ehi bho ānāpaka, yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi; so: sādhu sāmīti sampaññehitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattuṃ saddam - anusāveyya: yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā ānāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāmikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ - te karaṇīyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāmiko kuṭipurise sannipātento sabbe gāmike ānāpeti, te ca ānattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāmiko ca tathā sampaññechati; adūte bahutarā anāgatā, itthi - purisā dāsi - dāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā go - mahisā aj - eḷakā supānā, ye anāgatā sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya ānāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, samūhato bhayaheṭu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

¹ sakilesā AC ^{1b} sīghaṃ sīgham C (singha + singham M throughout;
² suvānā M. ³ sakkil - sī Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampaṭicchitabbo. Pañca-vidhena mahārāja attho sampaṭicchitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttaṃ adhippettaṃ, raso ti suttānulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano mati, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhi samentaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampaṭicchitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampaṭicchāmi, ṭhapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā kaṭukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-kāruṇṇa-kandita-paridevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhūtā attāṇā asaraṇā asaraṇībhūtā anappasokāturā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyanā, uṇha-tikhiṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmabhaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbita-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharaṇaccivegā kadariyā tapanaṃ mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. -- Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramanīti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesaṃ santāso uppajjatīti. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

⁶⁻⁸ āhaccapād- AB. ⁷ -vamsatā all ¹⁹ -ādbibbūtā B. ²² -ninnāda- M.

²² saṃsivita- BC, saṃvisita- M. ²² -mālāsamakulā A. ²³ -nācci- ABC.

²³ kadariya B, -yam CM. ^{26 27} -vedanī- C. ²⁹ ca te AM. ³¹ na om ABC

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyam bhante Nāgasena tam thānam yaṃ te patthitam labhanti. Kāraṇena maṃ saññāpelhīti.

Marapaṇaṇa - ti kho mahārāja etaṃ adittasaccānaṃ tāsaniyam thānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — sīhassa byagghassa dīpissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭakassa bhāyati, yo ca sattiya bhāyati so maraṇassa bhāyanto sattiya bhāyati. Maraṇassa' eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāma pi mahārāja nerayikā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhitto upadavā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharaṇāya upakaraṇaṃ upatthāpeyya: satthakaṃ tikhiṇaṃ kareyya, dahanasalākā aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ nisaḍāya piṇṣāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturaṃ tikhiṇasatthakacchedanena yamakasalākādahanena khāralopappavesanena tāso uppajjeyyati. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa āturaṃ rogā muccitukāmassāpi vedanābhayā santāso uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmaṇaṃ - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. Idha mahārāja purisa issarāparādhiko baddho sankhalika-bandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tam - enaṃ so issaro muccitukāmo pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjati ABC ² hāsaniyam A. ³ tāsaniyam AC; -niyatthānaṃ BM
^{7,10} ca om. ABC. ⁹ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khāṇukantakassa AaC.

¹¹ maraṇassa so AbC, so maraṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavaṇaṃ B. ⁻⁶
uppajjati ABM. ⁻⁹ tamena ABC.

doso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarā-parādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kārāṇaṃ brūhi yenāhaṃ kārāṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso daṭṭhavisena āsivisena daṭṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya, vaṭṭeyya pavatṭeyya, ath' aññatara puriso balavantena mantapadena taṃ daṭṭhavisanaṃ āsivisaṃ ānetvā taṃ daṭṭhavisanaṃ paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmiṃ daṭṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahinhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. Anitthaṃ mahārāja sabbasattānaṃ maraṇaṃ, tasmiṃ nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na antalikkhe, na samuddamaññhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā, seyyathīdaṃ :
Ratanasuttaṃ Khandhaparittaṃ Moraparittaṃ Dhajagga-

⁵ parimuccitu - AC. ⁹ upapateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak-
(khāpeyya M). ¹³ upavajante B ²⁶ muñceyya pāpakanā maccupāsā B
comp. Dh. v. 127).

parittam Ātānāṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāśagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuṭi-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānaṃ vivaraṃ pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na - tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehaṃ uparuddhajīvitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi udaye ākirante allattam vā pallavitaritabhāvo vā na bhavēyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammēna na - tthi khīṇāyukassa tṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccekārāni bhavanti, sāvasesāyukaṃ mahārāja vayasampannaṃ apetakammāvaraṇaṃ parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhañṇe mate sassanāle udakappavesam vāreyya, yaṃ pana sassam taruṇaṃ meghasannibhaṃ vayasampannaṃ tam udakavaddhiyā vaddhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Ātānāṭiyasuttaṃ AaM. ² tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasam-
pannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te pa-
rittabhesajjehi vadḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesā-
yuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti.
— Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi
patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhāntīti.
— Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā
ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante
Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena
tesaṃ upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi
mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati,
hadayaṃ byāvattati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavat-
tena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itīyo apagac-
chanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā
daṭṭho mantapadena visaṃ pāṭiyamāno visaṃ cikkhas-
santo uddham - adho ācamayamāno ti. — Āma bhante,
ajj' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja:
parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ
micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍa-
situkāmo abhi na ḍasati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corā-
naṃ ukkhittalaguḷaṃ - pi na sambhavati, te laguḷaṃ
muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samā-
gantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upa-
gantvā nibbāyati, visaṃ halāhalam - pi khāyitaṃ agadaṃ
sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā
upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na
saṃvarati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa
kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsāṃ
upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsāṃ upa-

¹⁰ upakkama AB.C. ¹³ āturati AaM. ¹⁴ vūpasamenti all. ¹⁵ apagac-
chantīti ABC. ¹⁶ pāṭiyamāno M, pāviy- B. ¹⁷ chikkhassanto C, jik-
AaB, cehik- Ma, jjhik- Mb ¹⁸ saṃcarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriyaṃ niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutapubbam̐ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinaṃ pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhīramati, yadā so dānavo aññāsī atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivaṇṇe vijjādharo yena kāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa. Sutapubbam̐ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārānasi-rañño antepure mahesiyā saddhiṃ sampadnttho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenāti. — Āma bhante, sūyatīti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalaṇa gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṇa ti.

Bhante Nāgaseva, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikaṇa ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikaṃ marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvitaṃ harati: atibhuttena vā usmādubbalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvitaṃ haratīti. — Evaṃ-eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati. Tihi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

³ bhavatīti ABC. ⁹ pakkāmīti M. ¹² parittabalanti all. ¹³ pana tayā C.

¹⁴ antepure BCb ¹⁹ kiṃ om. AB. ²⁵ abhihuñjitvā B.

rakkhati: kammāvaranena, kilesāvaranena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhanam mahārāja parittam attanā katenā ārakkham jahati. Yathā mahārāja mātā puttam kucchigatam poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikam - apanetvā uttamavarasugandham upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-hadaya ākaḍḍhitvā sāmīno upaneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jānu-muṭṭhihi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanam gāham sāmīno upanayanam kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenaṭi. — Evam - eva kho mahārāja sattānam ārakkham parittam attano aparādhena vañjham karotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, suvinicchito pañho, gahanam agahanam kataṃ, andhakāro āloko kato, vinivethitam diṭṭhijālam, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe thanatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālam brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhitvā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālam brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhitvā yathā-dhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālam brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabbhitvā yathā-dhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

⁶ akampita- AbB. ⁹ hanti Aa ⁹ potheti B. ¹⁴ vajjham all except Aa ¹⁵ andhakāre Ab ²⁰ puna ca param A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ. Pañcasālaṇ - ca brāhmanagāmaṃ piṇḍāya pavasiṭvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto. Taṇ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇarapathaṃ vītivattakappe abhisankhataṃ kusalaṃ kiṃ - ti nitthitaṃ, adhunuṭṭhitena Mārena pāpimatā taṃ kusalaṃ balavegavibhāraṃ kiṃ - ti pihiṭaṃ. Tena hi bhante Nāgasena tasmiṃ vatthusmiṃ dvīsu tṭhānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalaṃ balavataraṃ hoti, Buddhabalato pi Mārabalāṃ balavataraṃ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggaṃ bhāratarāṃ hoti, guṇasampariṇṇato pi pāpiyaṃ balavataraṃ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalaṃ balavataraṃ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalāṃ balavataraṃ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuraṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, taṃ enaṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya: akālo bho ayam rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍaṃ dhāresatīti, tato so puriso daṇḍabhayā tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalataraṃ nāma hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanaṃ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanaṃ nivāresi, aññena pana dvārena satasahassaguṇaṃ - pi rañño upāyanaṃ

¹⁰ -nitthitena AaBCb, adhunā nitthi- M. ¹¹ kusala AB. ¹² hi bho A.

¹³ sīghaṃ sīghaṃ C. ¹⁴ cakkavatti a1.

ūpetīti. — Evam-eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantaṃ namassamānā pañjalikā tñitānīti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyaṃ-akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'haṃ tattha saṃsayapak-khanṇo, na me tattha mānasāṃ pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakāṃ parit-taṃ pāpaṃ-anariyaṃ Māro lābhantarāyaṃ-akāsīti. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: aditṭhantarāyo uddissa-kaṭantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyo ti. Tattha aditṭhantarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭaṃ koci antarāyaṃ karoti: kiṃ parassa diṇṇenāti, ayaṃ aditṭhantarāyo nāma. Katamo uddissakaṭantarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattaṃ hoti, taṃ koci antarāyaṃ karoti, ayaṃ uddissa-kaṭantarāyo nāma. Katamo upakkhaṭantarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭaṃ hoti appaṭiggahitaṃ tattha koci antarā-yaṃ karoti, ayaṃ upakkhaṭantarāyo nāma. Katamo paribhogantarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyaṃ karoti, ayaṃ paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, taṃ n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭaṃ na uddissakaṭaṃ,

¹² -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakaṃ AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt to mah. M). ¹⁹ anabhisankhaṭaṃ BCM. ²⁵ appaṭiggahitaṃ BCM.

anāgataṃ asampattaṃ adassanena antarāyaṃ kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhōjanam na labhiṃsu. Nāhan - taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiṇiṃ pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogam antarāyaṃ kareyya; sace koci issāya uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogam antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sa-
hassadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṇiṃ gūṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakaṭo upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sarīrānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato ñāṇaratauaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ, jīvitam mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātuṃ. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṇiṃ gūṇā. Sabbe p' ete mahārāja gūṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā, aphaṇṇāni kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena nilīyitvā corā pantham dūsentī, yadī pana rājā te core passeyya apī nu kho te corā sotthim labheyyun - ti. -- Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sahasadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthī sapatikā adassanena nilīyitvā parapuriṇam sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadī

⁹ sattadhā AC. ²⁰ arogā A. ²⁶ phālāpeyya BC ²⁷ sattadhā A throughout.

mahārāja itthi sāmikassa sammukhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthi sotthiṃ labheyyāti. — Na hi bhaṇte, haṇeyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsitaṃ vā upaneyyāti. — Evaṃ - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇa-gahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogāṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evaṃ - etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyitvā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogāṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañic-chāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: Yo ajānanto pānātipataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaṇṇattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pānātipataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pānātipataṃ karonto balavataṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho duruttaro durattikkamo tavānuppatto, so taṃ nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pānātipataṃ karoti so balavataṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

⁴ -eyya pi B throughout, Ab twice ⁵⁻¹³ phaleyya AbCM. ¹⁴ kireyya AaBM ¹⁵ so ca AC ¹⁶ tattha antaraṃ A. tatth' antaraṃ B.

atthantaram: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabba Bhagavatā bhaṇitam: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena evaṃ bhaṇitam: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tatnāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitam: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmiti. Etasmiṃ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavi bhummatṭhānaṃ sattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ hoti, paṭhavitṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahiṃmegho abhivassanto tiṇarukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anupāleti, vuṭṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaḍhamme janeti anupāleti, Satthūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeḥhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, ganṭhi bhīnno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhūṃ uppāditan - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: Tathāgato abhejjapariso ti. Puna ca bhanatha: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vacaṇaṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

⁶ pathavitṭhānaṃ M, pathaviyā ABC. ⁶ na ca mahārāja pathaviyā AbCM. ⁸ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgatam cete M). ⁹ ca cn. all. ¹⁰ vuṭṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāro AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānupatto gambhīro dunnivethiyo, ganthito pi ganthitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava nāṇabalaṃ dassehi paravādesīti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjānāre na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake sati mātā pi puttena bhijjati, putto pi mātārā bhijjati, pitā pi puttena bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginīyā bhijjati, bhaginī pi bhātārā bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkho pi madhukappasampamaphalo anilabalavegābhijhato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññānaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato abhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asaṃnānattatāya vā yato kutoci cariyaṃ carantaṃsā pi parisā bhinnā ti na sutapubbāṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja nātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhanto Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññicchāmīti.

Dutiyo vaggo.

³ -veṭṭito AC. ⁴ ovuto om, BM ¹³ -gahāṭṭi AaCb, -gahāṭṭi B, (-gahāṭṭi M). ¹⁴ -veṭṭito bhārena A ²⁰ adinena AC, upadinena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhuṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dhammo hi Vāsetṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhuṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭhetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhuṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so taṃ nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhuṃ vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: vīsati kho pan' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādana-paccuṭṭhāna-sammānana-pūjanārāho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: seṭṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhirati paṭisallānaṃ hiriottappaṃ viriyaṃ appamādo sikkhāsamādānaṃ uddeso paripucchā sīlādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripūritā, kāsāvadhāraṇaṃ bhaṇḍu-

⁶ ²⁴ paccuṭṭhetīti all ²³ tam om. C. ²⁴ -karana- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁹ -sallānaṃ ACM. ³⁰ sikkhāpadānaṃ AbCM.

³¹ -paripūritā AaB, -paripūrātā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samanassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete gune bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānaṃ anūnattā paripuṇṇattā sampāunattā samannāgatattā asekhabhūmiṃ arahanta-bhūmiṃ okkamati, seṭṭham bhumantaram okkamati. arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Khipāsavehi so sāmāññaṃ upagato, na - tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Aggaṇarisaṃ so upagato, nāhan - taṃ ṭhānaṃ upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Labhati so Pātimokkhuḍḍesaṃ sotuṃ, nāhan - taṃ labhāmi sotu - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsaṇaṃ vaḍḍheti, aham - etaṃ na labhāmi kātu - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Appamānesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāhaṃ tesu vattāmi ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Upagato so samaṇalingaṃ, Buddhādhippāye ṭhito, tenāhaṃ lingena dūram - apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. 'Pa-rūlhakacchalomo so anañjita - amāḍito,' anulittasīlagandho, ahaṃ pana maṇḍana - vibhūsanābhīrato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Api ca mahārāja: ye te vīsati samanakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p' ete dhammā bhikkhussa saṃvījanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ - ca na - tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ

³ arahattabhūmiṃ CM. ⁶ -sannāgato CM. ¹⁹ samanta- Aa (Ab?) C. samattā- B; -kāri all.

paccuṭṭhātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjāṃ adhiyati khattadhammaṃ sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti paccuṭṭheti: sikkhāpako me ayaṇ-ti; evam-eva kho mahārāja: sikkhāpako vaṃsadharo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhūṃ puthujjanaṃ abhivādetum paccuṭṭhātum. Api ca mahārāja iminā p' etaṃ pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantataṃ asaṃavipulabbhavaṃ: yadi mahārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va tassa gatiyo bhavanti, anañña: tasmiṃ yeva divase parinibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā hi sā mahārāja pabbajjā mahatī accuggatā, yad-idaṃ bhikkhubhūmiti. — Nāgato bhante Nāgasena pañho sunibbēhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imaṃ pañhaṃ samatto añño evaṃ vinivēhetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitaṃ - apanetvā hitaṃ - upadahaṭṭhi. Puna ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññaṃāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ unhalohitaṃ mukhato uggaṭaṇ - ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapariyāyaṃ desentena Tathāgatenā satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ hitaṃ - apanetvā ahitaṃ - upadahaṭṭhi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitaṃ - apanetvā hitaṃ - upadahaṭṭhi, tena hi: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññaṃāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ unhalohitaṃ mukhato uggaṭaṇ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññaṃāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ unhalohitaṃ mukhato uggaṭaṃ,

¹ api ca om. AaM ²³ upadahaṭṭhi BC. -dahaṭṭhi M. ²⁹ uggaṭaṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭhi tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahaṭṭhi. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uphalohitaṃ mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesāṃ yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamam dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesāṃ uphalohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesāṃ Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā parilāho kāye uppaṭṭhi, tena tesāṃ parilāhena uphalohitaṃ mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesāṃ uphalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesāṃ nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, ath' aññataro pamsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā pamsuṃ hareyya, tassa pamsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tatth' eva so assāsaṃ alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesāṃ nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anunaya - paṭighaṃ na karoti, anunaya - paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtiyaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni

¹ na om. ABC. ¹² mahārāja tesāṃ AB. ¹³ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assasaṃ M.

tāni patanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchuṃ pīlayanti, tesaṃ ucchuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīliyaṃ; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam - abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantīti. — Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ rakkhanto ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Na hi bhante, vajjanīyaṃ bhante apanetvā evam - idaṃ tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato parisāṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam - ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadali veḷu assatarī attajena haññati, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanaṃ sūlāropanaṃ sīsacchedanaṃ pāpuṇanti, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jīnasāsanaṃ pa-

¹² yantena A. ¹⁴ pīlayanti ABC. ¹⁷ kimayo A. ²⁴ evameva te M, evameva kho te BbC. ¹⁷ haññanti A. ²⁸ patanti om. M.

tanti. Yesam mahārāja satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇ-
 halohitaṃ mukhato uggataṃ tesam taṃ n' eva Bhagavato
 katena na paresam kateua, atha kho attano yeva kateua.
 Yathā mahārāja puriso sabbajānassa amataṃ dadeyya,
 te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbtito pari-
 mucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā
 maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadā-
 yako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. —
 Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ
 dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammā-
 matena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammā-
 matena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabba-
 sattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūci-
 kāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako
 puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi
 bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasa-
 sassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhamma-
 dānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena buj-
 jhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena hañ-
 ñanti patantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
 tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe ni-
 siditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa
 kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

⁵ ārogā C. ⁶ durūpa- all. ¹³ patanti om M.

Bhagavatā bhaṇitaṃ: Kāyena saṃvaro sādhuṭi, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi: Kāyena saṃvaro sādhuṭi taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādhuṭi. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Ko paṇ' etaṃ bhante Nāgasena saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tatth' eva santā na passanti. Ingha me tvam tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhitō puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappatibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid - eva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtagāhaṃ - ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassaniyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesi AaM. ¹⁴ passantīti all ¹⁵ kho sā mah. AC ²⁰ bhante om. AaB. ²⁴ kiñcid - eva ACM, kocid - eva B. ²⁵ sā om. B. ²⁹ ekassāpi B

dassesī, iddhiyā pana chāyam dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭham yeva hoti gūyham yaṁ disvā niṭṭham gato ti. — Dukkaraṇ¹⁰-cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetum. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṁ kiriyaṁ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na buj्jheyyum; yasmā ca kho mahārāja yogaṇṇū Tathāgato bodhaneyye bodhetum, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā buj्jhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturam upasankamati: vamaṇiyam vameṭi, virecaṇiyam vireceṭi. anulepaṇiyam anulimpeti, anuvāsaṇiyam anuvāseṭi; evaṁ - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā buj्jhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthi mūḥagabbhā bhisakkassa adassanīyaṁ gūyham dasseti, evaṁ - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetum adassanīyaṁ gūyham iddhiyā chāyaṁ dassesi. Na - tthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalam upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṁ disvā buj्jheyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayaṁ dasseyya. Yogaṇṇū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nanu mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttiṁ jānitvā taṁ devabhavanam netvā devakaṇṇāyo dassesi: iminā 'yaṁ kulaputto buj्jhissatīti, tena ca so kulaputto buj्jhi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittam hīento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakutaṇḍīniyo accharāyo dassesi. Evaṁ - pi Tathāgato yogaṇṇū desanākusalo. Puna ca paraṁ mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkaddhitassa dukkhitassa dummanassa npagantvā sukhumaṁ colakhaṇam adāsi: iminā 'yaṁ kulaputto buj्jhissatīti,

¹⁰ mthāgato B. mthagato M ¹¹ kiriyaṁ once AaM. ¹² ārogo C. ¹³ anulimpati A, anulepati B. ¹⁴ tassāpi B ¹⁵ kapotapāṇu- M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. •Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmanassa Mogharājassa yāvataṭṭhaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbeṭṭhito pañho bahuvidehi kāraṇehi, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinnō, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vācāhi moghapurīsavādena samudācari, tena ca so thero moghapurīsavādena garuttāsena tāsito vippaṭisārī nāsakkhi ariyamaggaṃ paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavadīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurīsavādena samudāciṇṇaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāre AbC. ¹² bhinnā M. ¹³ cakkhu B ²² rudhitasena M, garuddhittāsena Ab, garadhinattāsena C; the passage wanting in B. ²⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavadī-
samācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccari-
tan - ti tam - pi vacanaṃ nicchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja thereva Sāriputtena
Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadīsamācāro āvuso Ta-
thāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Ta-
thāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āyas-
mato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ
paññāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇ-
ṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yā-
thāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa
mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhi-
samayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayi-
ramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati moghapuriso
ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Ka-
landaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhū-
tavādenāti. — Sabhāvaṃ - pi bhante Nāgasena yo akko-
santo bhaṇati, tassa mayaṃ kahāṇaṃ daṇḍaṃ dhārema,
aparādho yeva so, vatthuṃ nissāya visuṃ vohāraṃ āca-
ranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ
tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sak-
kāraṃ vā upāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante,
yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti
tajjanāraho, uttamangam - pi 'ssa chiudanti, hananti pi
bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi ma-
hārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. —
Kiriyaṃ - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kā-
tabbaṃ anucchavikena, savanena pi bhante Nāgasena
Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo das-
sanena, tat' uttariṇi upasankamanena payirupāsananāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹³ kiñ - i tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M ¹⁵ kiriyaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detīti. — Na hi bhante, tñhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja upham - pi ndakam yam kiñci sinehaniyam sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanam puttānam atthavantam hoti karuṇāsahagatam, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja dugandham - pi gomuttam pītam, virasam - pi agadam khāyitam sattānam byādhim hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñño parassa kāye nipatitvā rujam na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetīti. — Suvicicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p^o etam Tathāgatena :

Acetanam brāhmaṇa assuṇantam
jānam ajānantam - imam palāsam
āraddhaviriyo dhuvam appamatto
sukhaseyyam pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC ⁵ -vūjasamāya CbM. ^{1*} -ppahānam AB.
¹⁶ hanati M. ¹⁷ hoti om. ACM ²⁴ asuṇantam all ²⁵ (jāno Jāt. 307
v. 1j). ²⁶ ajānantam all. ²⁷ kassa li.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha :
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, supohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkheṇa Bhāradvāja saha sallapitaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkheṇa Bhāradvāja saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkheṇa Bhāradvāja saddhiṃ sallapitaṃ. Taṃ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkhasa sallāpo nāma, apī ca mahārāja tasmiṃ rukkhe adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakataṃ dhañṇassa paripūritaṃ dhañṇasakataṃ - ti jano voharati, na ca taṃ dhañṇamayāṃ sakataṃ, rukkhamayāṃ sakataṃ, tasmiṃ sakate dhañṇassa pana ākiritattā dhañṇasakataṃ - ti jano voharati; evaṃ - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evaṃ - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

² tāvadeva ACM. ¹⁷ ca om AC. ¹⁸ sakataṃ om, BC in the first place.

²⁴ manthamāno BC. ²⁵ dadhi BM. ²⁶ na om, BC.

harati, asiddham siddhan - ti voharati, evam - esā loka-samaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiñ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etañ adhivacanāñ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaññatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānañ dhammañ desetīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampatiçchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitañ - p' etañ dhammasaṅgī-tikārahehi therehi :

Cundassa bhattañ bhuñjitvā kammārassatī me suttañ ābādhañ samphusī Buddhō pabāḷhañ māraṇantikañ - ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitañ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti yañ vacanañ tañ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattañ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanañ micchā. Kiñ - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādatāya ma-

⁵ yā ABM. yathā C. ¹³ ca om. BM ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haraṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, parappavādānaṃ niggaḥāya. Etthāyaṃ jano sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyitena lohitapakkhandikā uppannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasangītikārakehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabālhaṃ māraṇautikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yañ - ca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañ - ca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahuguno anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākirimsu. Tañ - ca pana sammāpākaṃ lahupākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmiṃ upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

soto pakatiyā sandamāno abhivaṭṭe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā bhisanno dhātukucchi aññasmiṃ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Na - tthi mahārāja tasmiṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso ārcpetun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivasena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattīnaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjana-sena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam - pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all ¹ abhivaṭṭe M ² udavāhako B. ⁶ āyameyya B. ²⁰ -paṭilomaṃ AB. ²⁵ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivāsena dānañ mahapphalatarañ hoti mahānisaṃsataṃ - ca. Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ. tathā sampatiṇṇhāsi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātunā,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti, tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātunā,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātunā,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko pañho tavānnpatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātunā,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammāsanaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, āraṃmaṇa-sāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ haṭṭhi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khat-tamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriyaṃ karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddhānaṃ kasi vanijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsanaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, āraṃmaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamāṇavakānaṃ Irubbedāṃ Yajubbedāṃ Sāmavedāṃ Athabbaṇavedāṃ lakkaṇaṃ itihāsaṃ purānaṃ nighaṇḍu keṭubhaṃ akkharappabhedāṃ padāṃ veyyakaraṇaṃ bhāsamaggaṃ uppādam supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgaṃ candaggāhaṃ suriyaggāhaṃ Sukka-Rāhu-caritaṃ uluggahayuddhaṃ devadundubhissaraṃ okkanti ukkāpātāṃ bhūmikaṃpaṃ disādāhaṃ bhūmiantalikkhaṃ joti-saṃ lokāyatikaṃ sācakkhaṃ miḡacakkhaṃ antaracakkhaṃ missakuppādam sakunarutaravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddhānaṃ kasi vanijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsanaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, āraṃmaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yuñjantu, kamme

¹⁷ -mudda- AB ¹⁸ sāmavedam om. AB ¹⁹ uppādanam B. ²⁰ candaggaham suriyaggaham B. ²¹ uluggāha- M, ulumgaha- C, uluggayuddham B. ²² ukkantaṃ (for okkanti) P ²³ miḡacakkham M, om. B. ²⁴ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha: Abyāvatā tumhe Ānanda ho-
tha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Yad' etañ mahārāja
Tathāgato na bhaneyya, pattacīvaram - pi attano pariyā-
dāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun - ti. —
Sādhu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampāṭic-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: Bhagavato gac-
chantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnam unnamati
unnataṃ onamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo
sakalikāya khato ti. Yā sā sakalikā Bhagavato pāde
patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na ni-
vattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa
ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnam unnamati unnataṃ
onamatī, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo saka-
likāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ
acetanā mahāpathavī ninnam unnamati unnataṃ onama-
tīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja attā' etañ: Bhagavato gacchan-
tassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnam unnamati unna-
taṃ onamatī. Bhagavato ca pādo sakalikāya khato. Na
ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Deva-
dattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni
jāṭisatasabassāni Bhagavari āghātaṃ bandhi, so tena
āghātena mahantaṃ kūṭāgarappamaṇaṃ pāsānaṃ: Bha-
gavato upari pātesāmiti muñci. Atha dve selā paṭha-
vito utthalitvā taṃ pāsānaṃ sampāṭicchīmusu, atha nesaṃ
sampahārena pāsānato papaṭika bhijjītvā yena vā tena

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānam sampaticchimsu, tathā¹ eva papaṭikā pi sampaticchitabbā ti. — Sampaticchitam² pi mahārāja idh³ ekaccaṃ paggharati passavati naṭṭhānam⁴ upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam⁵ upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telāṃ maccharasaṃ maṃsarasāṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam⁶ upagacchati, evaṃ⁷ eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṃha-sukhuma-aṇu-raja-samaṃ puḷinaṃ mutṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam⁸ upagacchati, evaṃ⁹ eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idh¹⁰ ekaccassa mukhato mucitvā paggharati passavati naṭṭhānam¹¹ upagacchati, evaṃ¹² eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāno sampaticchito hotu, atha papaṭikāya pi apaciti kātabbā yathā¹³ eva mahāpathaviyā ti. — Dvādas¹⁴ ime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dṇkkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ⁵ yathā ca BM. ⁷ madhu C. ¹² ²³ patanti all ¹³ puḷinaṃ ACM ¹⁹ kabaḷo ACM ²⁰ muṇcitvā all. ²⁶ -pathavi all ²⁹ atisedh- A. atinisedh- C

dho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasādhanaena apacitiṃ na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitiṃ na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṇha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evaṃ - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahāreṇa bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya, tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhunmatṭhā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātaṃḍalikāya ukkhittāṃ purāṇapaṇṇāṃ animittakatadisāṃ yena vā tena vā patati, evaṃ - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samāno hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appāhārātā rati-vīppahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni paṇ' etāni aparikkhī-

¹ āyūhito B, āyubhito ACM ¹ -sādhanaṭāya M ⁵ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M ²⁰ -bhāvanāya CM ²⁷ appahārātā ABC, abyahārātā M

ñāsavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena
 āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yam vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi
 samangibhūto' samano hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubha-
 tokotiḥ pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ
 khayā samaṇo hotīti. Bhanitaṃ - ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad - idaṃ mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ pugga-
 lānaṃ gunavasena bhanitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
 taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā
 samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya
 paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo
 aggam - akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalaja-
 thalajapupphāni vassikaṃ tesaṃ aggam - akkhāyati, avase-
 sāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pup-
 phāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ
 janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam - eva kho mahārāja
 ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upā-
 dāya samaṇo khīṇāsavo aggam - akkhāyati. Yathā vā
 pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sāli aggam - akkhāyati,
 yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesāṃ aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samano khīnāsavo aggam - akkhāyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vanne bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīlāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi:

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkāṃ vattemi, cakkāṃ appativattiyaṃ - ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitāṃ: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vanne bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīlāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesiṃti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vanne bhaṇṇamāne ānandito sumano ubbīlāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi, tena hi: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbīlāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkaṃ vattemi, cakkaṃ appativattiyau - ti.

Paṭhamāṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ : Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkahetu na antevāsikamyatāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhāvissati tiṇṇaṃ - ca māṇava-kasātānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahaṃ - ti.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanam kārāṇā māraṇam santatī-vikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanam vuttum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahāraṇam, paggaṇhe paggaḥāraṇam - ti
yam vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatenā bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahāraṇam, paggaṇhe paggaḥāraṇam - ti,
tena hi:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti.
Bhaṇitaṃ - ca:

Niggaṇhe niggahāraṇam, paggaṇhe paggaḥāraṇam - ti.

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesam mahārāja tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanam etaṃ. Yam pana ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahāraṇam, paggaṇhe paggaḥāraṇam - ti,
bhāsā esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbam,
līnaṃ cittaṃ paggaḥetabbam; akusalaṃ cittaṃ nigga-
hetabbam, kusalaṃ cittaṃ paggaḥetabbam; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yaṃ-abhaṃ pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggāḥantena kathaṃ
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggāḥantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daḍḍaniyo daḍ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yaṃ pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan-ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ-ti. — Yo so mahārāja
ghātīyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sa-
yaṃkatena so ghātīyati, api ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsīyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā matimatā ghāta-
yitun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena karanena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evaṃ-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayāṃ-
katena so haññati, kim-pan' ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ-etan, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'haṃ-asmiti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

⁸ -aniyo A throughout. ¹¹ -iyati AC twice, M throughout ²¹ kiñci
CM. ²⁵ -khilo M.

gato kupito parisam panāmesi udāhu tuṭṭho paṇāmesi: etaṃ tāva jānāhi imaṃ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam panāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena paṇāmitā. Ayam - pi nhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigataklilo 'ham - asmāti.

Panāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā saparisā, taṃ - ca pana na kopena. Idha mahārāja kocid - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khānuke vā pāsāne vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalivā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā taṃ pātetiti. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaso khalivā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena panāmitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva nicchubhati, thalaṃ ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapaṃ nicchubhatiti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena panāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito panāmiyati; yathā mahāsamudde mataṃ

⁵ panāmitā ti all ⁶ -khīlo AaCbM. ⁻² ussāreti M

kuṇapaṃ nicchubbhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmiyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesāṃ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissantīti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, ta-thā sampatiucchāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so laḷehi paripothito bhinnasīso sañcunṇitaṭṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena therō Mahāmoggallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi: laḷehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi laḷehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭiṃ gato ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kiṃ - na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sade-vakassa pi lokassa paṭisaranāṃ bhavitum araho ti. Ayam - pi ubhatoKoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno laḷahato parinibbuto, taṃ - ca pana kam-mādhiggahitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

11 parigatto M, parikkamo C 12 parimbbuto ti ABC 13-16 kotigato C M. 1b araho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabham. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapittham pōthenti, ambena amban. pothenti, evam-eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabban¹ -ti. — Acintiyānam² -pi mahārāja ekaṃ adhimattam balavataram. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam³ -pi tesam eko sabbe abhibhavitvā ānam pavatteti, evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggaḥitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid-eva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini-bhātaro vā sakku-sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: aparādhikatā⁴; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggaḥitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samuṭṭhite ghaṭasahassam⁵ -pi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: balavatā tejassa; evam-eva kho mahārāja tesam acintiyānam kammavipākam yeva adhimattam balavataram, kammavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggaḥitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggaḥitassa laḍḍheli pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmi.

¹ kapitthena kapittham M. ² kho om M ³ kammavipāko yeva adhimatto balavataram kammavipāko M throughout ⁴ davadāhe M

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṇo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayaṭṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ vā labhetha, Vinayapaṇṇatti vivaṇā sobheyya, kena kāraṇena: kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīla-guṇa-ācāra-paṇṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṇo virocati no paṭicchanno ti. tena hi: Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayaṭṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayaṭṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṇo virocati no paṭicchanno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato-koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā mbbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṇo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalaṃ - ca Vinayaṭṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ. Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katva pihitaṃ. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena pihito. dhammassa garukattā pihito. bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kathaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evaṃ - etaṃ khattiyānaṃ lokassa paveni avasesānaṃ pihita;

³ puna ca paraṃ AbCM ⁴ paṭicchannanti AbC ²⁵ garukattā M in both places. ³¹ pihito AM

evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathīdaṃ: mallā aṭṭhā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ natakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candima-suriyā siridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesaṃ tesaṃ rahassaṃ tesu tesu ganesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ; evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṁsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Kathaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ ārādheti, taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti; mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vara-pavara-abhijāta-jātimanta - rattalohitacandanāṃ nāma Savarapuram - anugataṃ oṇātaṃ avaṇātaṃ hīlitaṃ khīlitaṃ garahitaṃ bhavati, evam - eva kho mahārāja: mā 'yaṃ sāraddhammo varadhammo paramparāsammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā

* aṭṭha C † vattikā (for pabbatā) M ‡ -hmiyā C twice. § kalīdevatā CM. ¶ Vasudeva C. sudevāvasudevā M. vāvisudevāsuṇā A. † ghanikā C, ghanighā B. ‡ apipāsā M § bhaddhiputtā AB. † garuko M. ‡ sabara- Ab † mā cāyaṃ AbM

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-deso sīmaṃ katvā pihito: bhikkhubhāvo kho mahārāja atuliyō appamāno anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṇi tuletuṇi parimetuṇi, mā yaṃ evarūpe bhikkhubhāve tthito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pātimokkhu-deso carati. Yathā mahārāja loke varapavara-bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-rathasuvanna-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjītakama-sūrā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ eva kho mahārāja yāvata loke sikkhā-sugatāgamapariyattī-ācārasaṇiyama-sīlasaṃvaraguṇā sabbe te bhikkhusaṅghaṃ upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-deso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etaṃ Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Pona ca bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan - ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ' ettha viseso, kiṃ kāranaṃ yaṃ - c' ekena musāvādena ucchijjati. yaṃ - c' ekena musāvādena satekiccho hoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitaṃ: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti, tena hi: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgataṃ bhanitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan - ti, tena hi: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokotiko paṇho tavaṇuppatto. so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Sampajāna-musāvāde pārājiko hotīti. Bhanitañ - ca: Sampajānamusāvāde lahukam āpattiñ āpajjati ekassa santike desanā-vatthukan - ti. Tañ - ca pana vatthuvaseṇa garuka-lahukam hoti. Tam kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kim dandaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: na - kkhamaṃti, tassa mayaṃ akkhamamaṇe kahāpaṇaṃ ha-rāpemaṃti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko dandaṃ ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi che-dāpeyyāma, yāva sīsam kalīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulam samugghātāpeyyāmaṃti. — Ko pan' ettha mahārāja viṣeso, kiṃ kāranaṃ yaṃ ekassa pāṇi-pahāre sukhuma kahāpaṇo dandaṃ, yaṃ tava pāṇipahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kalīracchejjaṃ sabba-gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthuvaseṇa garuka-lahuko hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampajicchamāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā Dhammatādhamaṃpariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitaraṃ niyatā honti, bodhiṃ niyatā hoti, aggaśāvakaṃ niyatā honti, putto niyato hoti, upatthāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhanatha: Tusite kāye tthito Bodhisatto attha mahāvīlokanaṃ viloketi: kālaṃ viloketi, dīpaṃ vi-loketi, desaṃ viloketi, kulam viloketi, janetiṃ viloketi, āyuni viloketi, māsam viloketi, nekkhammaṃ viloketi.

¹³ nam A, na B; pi 'ssa geham M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujḥhanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametuṃ, anattikkamanīyaṃ paripakkamānasam; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kāle uppajjāmīti. Aparipakke ñāṇe bujḥhanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametuṃ; kasmā Bodhisatto kulam viloketi: kamhi kule uppajjāmīti. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi: kulam viloketīti yaṃ vacanam tam micchā; yadi kulam viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā ti tam-pi vacanam micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro, kulam-ca Bodhisatto viloketi. Kin-ti pana kulam viloketi: ye me mātāpitaro te khattiyā udāhu brāhmaṇa ti, evaṃ kulam viloketi. Atṭhannam mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbam hoti, katamesam atṭhannam: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayabhaṇḍam oloketabbam hoti, hatthināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbe va anāgataṃ tittham oloketabbam hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīram oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyuram oloketvā āturo upasankamitabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvam jānitvā abhirūhitabbam hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kalam paccavekkhitvā bhogjanam bhuñjitabbam hoti, bodhisattānam pubbe va kulam oloketabbam hoti: khattiyakulam vā brāhmaṇakulam vā ti. Imesam kho mahārāja atṭhannam pubbe va anāgataṃ oloketabbam hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evamevaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbam, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maranassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya pasamsāya pasamsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbam, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maranassa samucchedāya dhammaṃ deseti taṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maranassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbam, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbam, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - pan' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Silavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharane, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturoghapāragamane, saṭṭhavāhasamo sattānaṃ jātikantārātārane, vātasamo sattānaṃ tividdhaggisantāpanibbāṇane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasapariṇāṇane, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemaṇṇaṃ - ācikkhane. Evārūpo mahārāja bahuguno anekaguno appamānaguno gu-

narāsi guṇapuñño sattānaṃ vadḍhikaro sīlavā mā
 vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
 khāpadaṃ paññāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
 baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā patik-
 khipi. Bhāsitaṃ - p¹¹ etaiṃ mahārāja therena Kumāra-
 kassapena vicitrakathikena Pāyāsirājaññassa paralokaṃ
 dīpayamānena: Yathā yathā kho rājāñña samanabrāh-
 maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghaṃ - addhānaṃ
 tiṭṭhanti, tathā tathā bahujanahitāya paṭipajjanti bahu-
 janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
 devamanussānaṃ - ti. Kena pana kāraṇeua Bhagavā sa-
 mādapesi: jāti pi mahārāja dukkhā, jarā pi dukkhā,
 byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ - pi dukkhāṃ, soko pi duk-
 kho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ - pi dukkhāṃ, doma-
 nassaṃ - pi dukkhāṃ, upāyāso pi dukkho, appiyehi sam-
 payogo pi dukkho, piyehi vippayogo pi dukkho, mātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhāṃ, pitumaraṇaṃ - pi dukkhāṃ, bhātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhāṃ, bhaginimaraṇaṃ - pi dukkhāṃ,
 puttamaraṇaṃ - pi dukkhāṃ, dāramaraṇaṃ - pi dukkhāṃ,
 ñātīmaraṇaṃ - pi dukkhāṃ, ñātibyaṇaṃ - pi dukkhāṃ,
 rogabyaṇaṃ - pi dukkhāṃ, bhogabyaṇaṃ - pi dukkhāṃ,
 sīlabyaṇaṃ - pi dukkhāṃ, diṭṭhibyaṇaṃ - pi dukkhāṃ,
 rājabhayaṃ - pi dukkhāṃ, corabhayaṃ - pi dukkhāṃ, veri-
 bhayaṃ - pi dukkhāṃ, dubbhikkhabhayaṃ - pi dukkhāṃ, ag-
 gibhayaṃ - pi dukkhāṃ, udakabhayaṃ - pi dukkhāṃ, ūmi-
 bhayaṃ - pi dukkhāṃ, āvaṭṭabhayaṃ - pi dukkhāṃ, kum-
 bhīlabhayaṃ - pi dukkhāṃ, susukābhayaṃ - pi dukkhāṃ,
 attānuvādabhayaṃ - pi dukkhāṃ, parānuvādabhayaṃ - pi
 dukkhāṃ, daṇḍabhayaṃ - pi dukkhāṃ, duggatibhayaṃ - pi
 dukkhāṃ, parisasārajjabhayaṃ - pi dukkhāṃ, ājīvika-
 bhayaṃ - pi dukkhāṃ, maraṇabhayaṃ - pi dukkhāṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹² byādhi AB. ¹³ -sārajjampi B. ¹⁴ ajīvika-
 M, ajīvika- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadanḍakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pādacchedanam - pi dukkham, hatthapādacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bilangathālikam - pi dukkham, sankhamuṇḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisamaṇsikam - pi dukkham, kahāpaṇakam - pi dukkham, khārāpatacehikam - pi dukkham, paḷighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattenā [pi] telenā osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivaṭṭam udakam Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvaṭṭa-gaḅḅalaka-ūmikavankacadika-āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam-eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattam mahārāja dukkham, appavattam sukham, appavattassa guṇam pavatte ca bhayam dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maranasamatikamāya samādapesi. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yeua kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbēthito pañho, sukathitam kāraṇam, evam-etam, tathā sampañicchāmīti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁹ abhivuttham M. ¹⁹ -vadika- C, -madika- Aa. ²¹ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevītāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamā-raddhāya ekādas' ānisamsā pāṭikankhā, katame ekādasā: sukhaṁ supati, sukhaṁ paṭibujjhati, na pāpakaṁ supinaṁ passati, manussānaṁ piyo hoti, amanussānaṁ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamati, tuvaṭaṁ cittaṁ samādhīyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṁ karoti, uttariṁ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tume bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṁ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamatīti tam - pi vacanaṁ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho sunipuṇo parisāṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṁ manjānaṁ gatte sedaṁ moceyya, so tavānuppatto, vijātehi taṁ mahājaṭaṇṭitaṁ, anāgatānaṁ Jinaputtānaṁ cakkhum dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. Tattha

⁴ patikankhā AaB. ¹² piliyakkhena M throughout, pīlī- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāraṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmīṃ khaṇe mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmīṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja puriso saṅgāmasūro abhejjakavacajālikaṃ sannayhitvā saṅgāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja guṇo saṅgāmasūrassa, abhejjakavacajālīkāy' eso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmīṃ okāsaṃ na labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dībbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ batthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmīṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmīṃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evaṃ - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā, yasmiṃ mahārāja khane puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmiṃ khane aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātuṃ, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivārānā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānam - pi ahitānam - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisaṃsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakāriṣṣa pi akusalakāriṣṣa pi vipāko samasamo udāhu koṇi viseso atthi. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasamvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasamvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantakanho ekantakanhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhava bhava yasena ca pakkhena ca Bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasīyaṃ Brahmadattassa rañño purohitaputto ahoṣi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahoṣi vijjādharo, vijjāṃ parijapitvā akāle ambaphalāni nibbatte; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

yasasā ca nihīno. Puna ca paraṃ yadā Devadatto rājā
 ahosi mahāmahīpati sabalakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahosi hatthināgo sabbalakkhanasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā vadham-icchanto
 hatthācariyaṃ evam-avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇaṃ karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāḷako
 tiracchānagato. Puna ca paraṃ yadā Devadatto manusso
 ahosi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭṭhavi
 nāma makkato ahosi; ettha pi tāva dissati viseso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto manusso ahosi, Soṇuttaro nāma pesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahosi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca paraṃ
 yadā Devadatto manusso ahosi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuno ahosi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakunaṃ ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahosi, tadā Bodhisatto
 tāpaso ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakalīre viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca paraṃ yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātara
 kaniṭṭhabhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca paraṃ yadā Devadatto ma-
 nusso ahosi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi; tattha pi tāva Deva-

¹³ soṇuttaro ACM ¹⁷⁻¹⁹ vanavāraṇo BC. vanacaro, -carako M ¹⁵
 -jjhāyī all.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā Bodhi-
 satto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi; tattha pi tāva
 Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto Cetisu Suraparicarō nāma rājā ahosi upari-
 purisamatte gagane vehāsangamo, tadā Bodhisatto Kapilo
 nāma brāhmaṇo ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto manusso ahosi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto
 Ruru nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva Devadatto
 yeva jātiyā adhikataro. Puna ca paraṃ yadā Devadatto
 manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hat-
 thināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattak-
 khattum dante chiuditvā hari; tattha pi tāva Devadatto
 yeva yoniyā adhikataro. Puna ca paraṃ yadā Devadatto
 sigālo ahosi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe pade-
 sarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro
 nāma paṇḍito ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva ya-
 sena adhikataro. Puna ca paraṃ yadā Devadatto hat-
 thināgo hutvā laṭukikāya sakunīkāya puttake ghātesi,
 tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahosi yūthapati; tattha
 tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca paraṃ
 yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā
 Bodhisatto pi yakkho ahosi Dhammo nāma; tattha pi
 tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca paraṃ yadā
 Devadatto nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro,
 tadā Bodhisatto pi nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ
 issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum.
 Puna ca paraṃ yadā Devadatto satthavāho ahosi pañ-
 cannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi sat-
 thavāho ahosi pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro; tat-
 tha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahmadatto nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi. tadā so rājā sakaputtaṃ corappapāte khīpāpesi; yato kutoci pitā va puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammapālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṃ ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhāyaṃ akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ taṃ sabbaṃ tathaṃ udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuvīdhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ - taṃ tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sabba - bajanehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmīṃ tasmīṃ yeva bhava paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹² kutoci pi pitā BC ¹² ca AB ²⁰ atidevassa A. devātidevassa M

²² tathā C ²⁸ hi om BC

riye t̥hito janapadesu ārakkham deti, setum sabham puñ-
 ñasālam k̄reti, samaṇa-brāhmaṇānam kapāniddhika-va-
 ṇibbakānam nāthānāthānam yathāpaṇihitam dānam deti;
 tassa so vipākena bhavē bhavē sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vattum: vinā dānena dāmena
 saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.
 Yaṃ pana tvaṃ mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattantīti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahoṣi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 nam ahorattānam accayena samāgamo ahoṣi. Yaṃ pan'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kāṇakacchapopamaṃ upadas-
 sitaṃ manussattaṭṭhābhāya, tathūpamaṃ mahārāja ime-
 saṃ samāgamaṃ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhiṃ samāgamo ahoṣi, therō pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi, bhātā ahoṣi,
 putto ahoṣi, bhāgineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāri-
 puttassa pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi,
 bhātā ahoṣi, putto ahoṣi, bhāgineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpannā saṃsārasotam-
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi piyehi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamā-
 nam suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evaṃ
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpannā saṃ-
 sārasotam-anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi
 piyehi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñasa vassakotiyo satthiṃ-ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapāniddhika- M ⁶ saññāmena B. ¹³ manussattam pat. BCM. ¹⁶
 jātisahassesu AB ¹⁹ jātisahassesu A. ²² ²⁶ sattā k̄y. Ab. ²⁵ asucim
 asucim C, asucisati- B, asucim sucim A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakoṭṭiyo saṭṭhiñ - ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmiñ bhava Buddhān anāsādaniyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghañ bhinditvā paṭhaviñ pāvisi; Tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. — Sādhubhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kaṭhīyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhāṇitaṃ :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹² pi om AB. ¹² kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M

Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho
nisonnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa
nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labbhettha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbhettha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sace labbhettha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbhettha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma
itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisonnā vivittā
rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā
pāpaṃ nākāsi. Kareyya sā mahārāja itthī sahasseṇa
labhamānā tādi-ena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na
sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi
tādisaṃ labheyya. Vicinanti sā mahārāja Amarā itthī
na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādi-
saṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke
nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākāṃ pāpaṃ - ti
khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na
passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ
apacāyanti khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahanti khaṇaṃ
na passi, kiriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi.
Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho
pi sā loka vicinitvā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹³ pi om. AaM ²⁰ nāddasa A ^{27 27. 30} -anti ali.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhivā pāpaṃ nākāsi. Nīmantakam - pi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhanī pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhaviṣatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhaviṣatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, sīlavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, saṃvibhāgī, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhaviṣatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nīmantakaṃ alabhivā pāpaṃ nākāsīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kiṃ - nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paṇṇāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmā pak-

kantā, udāhu Tathāgatassa atulāṃ vipulāṃ-asamāṃ pā-
 ṭihāriyaṃ datṭhukāṃā pakkantā. Yadi bhante Nāgasena
 Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti,
 tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bha-
 gavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni paricca-
 jītvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā
 therāṃ Ānandaṃ-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-
 tantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccejitvā Jina-
 varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ
 Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti taṃ-
 pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ-pi ubhatokoṭṭiko pañho tavā-
 nuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabba-
 yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-
 kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatautaṃ disvā pañca khīṇā-
 savasatāni pariccejitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ
 ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ-ca pana na
 bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana
 mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā
 so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmiṃ vigatabhaya-
 santāsā arahanto Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavī
 khaṇante pi bhindante pi dhārenti pi samudda-pabbata-
 girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
 mahārājāti. — Na-tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu
 yena hetunā mahāpaṭhavī bhāyeyya vā taseyya vā ti. —
 Evam-eva kho mahārāja na-tthi arahantānaṃ so hetu
 yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-
 yati nu mahārāja girisikharam chindante vā bhindante
 vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti.
 — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na-tthi bhante giri-

¹ vipulāṃ CM ¹¹ ānandaṃ AbCM ¹²⁻⁹ nana AC ²⁵ vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharam bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te satti-hatthā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā taseyyūṃ, na bhavēyya arahato cittassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: atṭhāna-m-anavakāsatāya. Api ca mahārāja tesam khīṇā-savānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: ajja naravarapavare jīnavaravasabhe nagaravaram anupaviṭṭhe vīthiyā Dhanapālako hatthi āpatissati, asaṃsayam atidevadevaṃ upatṭhāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākāto na bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam-idaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākāto bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evaṃ-etaṃ, na-tthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: Tathāgato sabbaññu ti. Puna ca bhanatha: Tathāgatena Śāriputta-Moggallānapamukhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati bijjupamaṃ-ca vacchataruṇjupamaṃ-ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ khamāpesuṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin-nu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹² asaṃsayam mati- AbE.C. ¹³ ca om. AC. ¹⁴ -kāyassa ca A ¹⁵ -bandhanā mokkho A. ¹⁶ upadassetva M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattiṃ gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṃsāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattiṃ gato. Dhammasāmī mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ - ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ - ca sāmiko sādhuṃ abbhanumodati, evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ - ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapaṇakena rañño uttamangaṃ pasādhamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādhuṃ abbhanumodati yathicchitam - anuppadeti: evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesaṃ - ca Tathāgato pasanno sādhuṃ abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṃ piṇḍapātanaṃ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṃ ārādheti toseti pasādeti, taṃ - ca upajjhāyo pasanno sādhuṃ abbhanumodati; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ.

⁵ sambhavatīti ABC.

tesañ - ca Tathāgato pasanno sādhūti abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesīti. — Sādhū
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññehāmiti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - pi⁹ etaṃ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati¹⁰ rajo.
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti.

Puna ca bhanitaṃ :

Vihāre kāraṇe ramme, vāsaya¹¹ ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhanitaṃ :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyati¹⁰ rajo.
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti.

tena hi :

Vihāre kāraṇe ramme, vāsaya¹¹ ettha bahussute ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhanitaṃ :

Vihāre kāraṇe ramme, vāsaya¹¹ ettha bahussute ti.

tena hi : Santhavāto bhayaṃ jātaṃ — pe — dassanaṃ - ti
tam - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitaḥ ti.

⁹ sabbadukkhā par C. ¹⁰ jāyati CM throughout (jāyate Sn. xii v 1).

¹¹ bhayaṃ jātaṃ om BC

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhanitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasāruppaṃ samanapati rūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja ārañṇako migo araṇṇe pavane caramāno nirālayo
anīketo yathicchakaṃ sayati, evam - eva kho mahārāja
bhikkhunā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anīkete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti;
na tattha Buddhaputtena ālayo karaṇīyo nikete ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampati-
cchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho pan' Udāyi
app - ekadā iminā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā pattena
samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā pattena sama-
tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā
pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tañ sabhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nip-
pariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāva-
vacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bha-
gavantavacanañ arahantavacanañ paccēkabuddhavacanañ
jīnavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato
-ammāsambuddhassa vacanañ. Udare saṃyato mahā-
rāja pāṇam - pi hanti, adinnaṃ - pi ādiyati, parādāram - pi
gacchati, musā pi bhaṇati, majjā - pi pivati, mātaram -
pi jīvītā voropeti, pitaram - pi jīvītā voropeti, arahā-
tam - pi jīvītā voropeti, saṅgham - pi bhindati, duṭṭhena
cittena Tathāgatassa lohitam - pi uppādeti. Nanu ma-
hārāja Devadatto udare saṃyato saṅghaṃ bhinditvā
kappatṭhiyaṃ kammaṃ āyūhi. Evarūpāni mahārāja añ-
ñāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayam abhisameti,
cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhi-
dāsu atṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasī-
bhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṃ - ca samañadhammaṃ pūreti.
Nanu mahārāja sukaṇṭhako udare saṃyato hutvā yāva
Tāvatiṃsabhavanaṃ kappetvā Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ
upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi
bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yam pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho
paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattena samatittikam - pi
bhūñjāmi bhiyyo pi bhūñjāmīti, taṃ katakiccena niṭṭhi-
takiriyena siddhatthena vusitavosaṇena nirāvaraṇena sab-
baññunā sayambhunā Tathāgatena attānaṃ upādāya bha-
ṇitaṃ. Yathā mahārāja vantasā virittasā anuvāsitasā

¹ yāthāvacaṇam B, yathāvacaṇam AC. ² haṇati M. ³ adīyati AC. ⁴ atṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriya icchitabbā hoti, evam-eva kho mahārāja sakilesassa aditṭhasaccassa udare saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāssa jātimantassa abhiṇṇatiparisuddhassa majjana-nighaṃsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṃ gatassa kiriyakaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampaññehāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhīsakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idam Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādhō uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idam Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi therō Bakkulo appābādhānaṃ aggo, tena hi: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhīsakko sallakatto ti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham-asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhīsakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ-ca: Etad-aggāṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad-idam Bakkulo ti. Taṃ-ca pana bāhiraṇaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

⁶ pāramīgatassa B ¹¹ -dhūro AaBC, and so B throughout ¹² bakulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacankamikā, te ṭhānena cankamena divārattiṃ vitināmeti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena cankamena nisajjāya sayanena divārattiṃ vitināmeti; ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitaheṭṭhi pi dutiyaṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyaṃ pi yāva tatiyaṃ pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesāṃ tesāṃ taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāpadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi nānehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antīmadēhadharo anuttaro bhikkhū sakkō sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātīmā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p' ete abhibhaviyā rājā yeva tesāṃ uttamo hoti; evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jeṭṭho seṭṭho. Yaṃ pan' āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhārasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhesajjeṃ taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhiṃ uppajante pi anuppajante pi, dhutagaṃ ādiyante pi anādiyante pi,

⁵ te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ suro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ³¹ dhutagaṃ C

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-laṇcake: Yāvata bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesaṃ aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampatiṇṇamāsi.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhanitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhanitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhanitaṃ - ca: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Tam dvayam - pi sabhāvacanam - eva. Pubbakāṇaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so tam Tathāgato maggam luggam paluggam rūḷhaṃ pihiṭṭam paṭiṇṇamāsi.

caranaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbakhehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ, tankāraṇā āha: Addasā kho haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasāṃ pubbakhehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ - ti. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgataṇaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato saṅcaranaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Idha mahārāja raṇṇo cakkavattissa antaradhānena maṇiratanāṃ girisikharantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu kho taṃ mahārāja maṇiratanāṃ tassa pakataṃ - ti. — Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇiratanāṃ, tena pana nibbattaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja pākatiṃ pubbakhehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ aṭṭhangikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaranaṃ Bhagavā paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcaranaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā janikā ti vuccati, evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ a-²saṅcaranaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi saṅcaranaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci natṭhaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbattitaṃ - ti jano voharati, evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ a-³saṅcaranaṃ sammāsamaṇo uppādesi

² tankāraṇaṃ CM twice, -raṇaṃ M three times. ³ dāni nam AbC.

¹² pākatiṃ M.

sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanam sodhetvā bhūmim nīharati, tassa sā bhūmīti jano voharati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, tam bhūmim kāraṇam katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato santam yeva maggam luggam paluggam rūlham pihitam paticchannam asañcaraṇam paññāya sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇam akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañicchāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etam Bhagavatā: Pubbe va 'ham manussabhūto samāno sattānam aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti. Puna ca bhaṇitam: Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññaṃ yajiti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Pubbe va 'ham manussabhūto samāno sattānam aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti, tena hi: Lomasakassapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññaṃ yajitan - ti yam vacanam tam micchā. Yadi Lomasakassapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyam mahāyaññaṃ yajitam, tena hi: Pubbe va 'ham manussabhūto samāno sattānam aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā: Pubbe va 'ham manussabhūto samāno sattānam aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate paṇe

⁴ sā om. AB. ⁵ paññācakkhunā M. ¹¹ vāham M throughout.

ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ; tañ-ca pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenāti. — Aṭṭh' ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame aṭṭha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūḷho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassa-vasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati. Ime kho bhante Nāgasena aṭṭha puggalā pāṇaṃ hananti. Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti. — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyaññaṃ yajitum, na - y - imaṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ
na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahīti.

Evainvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto, visaññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḷita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṅcayaṃ vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yaji. Yathā mahārāja ummat-tako khittacitto jalitaṃ - pi jātavedaṃ akkamati, kupitaṃ - pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattaṃ - pi hatthiṃ upeti, samuddaṃ - pi atīradassī pakkhandati, candanikaṃ - pi oḷigallam - pi omaddati, kaṇṭakādhānam - pi abhirūhati, papāte pi patati, asucim - pi bhakkheti, naggo pi ratiyā carati, aññaṃ - pi bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti; evaṃ - eka kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto, visaññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḷita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-saṅcayaṃ vājapeyyaṃ

⁴ hanti Aa throughout. ^b vinayanayavasena AbBC, vinayavasena M.
¹⁷ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṇi. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham - āpajjeyya, tassa tumhe kiṃ dandaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayam pothāpetvā niharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahoṣi khittacitto ratto, visaññibhūto visatapayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḍita-cittena mahatimahā - pasughāta-galaruhira-saṇcayam vājapeyyam mahāyaññaṃ yaṇi. Yadā ca pana pakaticitto ahoṣi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmhi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etaṃ - ti parāmasanto
kāsāvaṃ - addakkhi dhajam isīnaṃ;
dukkhena phuṭṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkoṣi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvaṃ abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

¹⁰ katena doso M ¹¹ visatapayāto A. visatapayāno M.

māṇavena Kassapo bhagavā arahaṃ sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo bhagavā arahaṃ sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsāvaṃ pūjitaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanaṃ vediyaṃānena luddakena nivatthaṃ kāsāvaṃ pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkaṇāno paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dasabalaṃ lokanāyakaṃ uditoditaṃ jñatavyāmbhāsāṃ pavaruttamaṃ pavara-rucira-Kāsikakāsāvaṃ - abhipārutaṃ disvā na pūjaya. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p etañ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
 kāsāvaṃ - addakkhi dhajāṃ isīnaṃ:
 dukkhena phutṭhass' udapādi saṇṇā:
 arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca māṇavena Kassapo bhagavā arahaṃ sammāsambuddho muṇḍakavādena samanākavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Tañ - ca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitara bhagini-bhātaro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesāṃ taṃ vacanaṃ sutvā Jotipālo māṇavo Ghaṭikārena kumbhakārena satthāraṃ dassanāya pakkosito evaṃ - āha: Kiṃ pana te muṇḍakena samanakena diṭṭhenāti. Yathā

mahārāja amataṃ visam - āsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītūdanaṃ aggim - āsajja uṇhaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo mānava assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgataṃ akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabhāso udakaṃ - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kāḷako bhavati paripakka-niggunḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo mānava puññavā saddho nāna-vipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhagunam - aññāya cetakabhūto viya ahosi. jīnasāsane pabbajitvā abhinñā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsacchadanaṃ aṭṭhāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitaṃ: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati: tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassanaṃ ākāsacchadanaṃ ahosi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahosi ākāsacchadanaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ghaṭṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsaccha-

⁴ kulavasena andho hutvā tatth M ⁵ -niggunḍi- AC. ²⁵ anovassanaṃ B

danam atthāsi na cābhivassīti. Bhaṇitaṃ - ca: Kassa-
passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja
kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo
andhe jinne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchā
yev' assa ghare tiṇaṃ haritvā bhagavato kuṭiṃ chādesum,
so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṇcalaṃ susaṇṭhitaṃ
vipulaṃ - asamaṃ pītiṃ paṭilabhi, bhiyyo somanassaṃ - ca
atulaṃ uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-
sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na
hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā
mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena
pi na kampati na calati, mahodadhi varapavarasāgaro
anekasatanahuta-mahāgangā-satasahasseehi pi na pūrati
na vikāram - āpajjati; evaṃ - eva kho mahārāja tathāgato
na tāvatakena vikārena calati. Yaṃ pana mahārāja
tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anu-
kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā
tathāgatā sayaninimmitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti: ayaṃ
aggadakkhineyyo satthā ti bhagavato paccayaṃ datvā
devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; pāṭihīraṃ
dassetvā vuttiṃ pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti.
Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayaninim-
mitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko
vā taṃ kuṭiṃ anovassaṃ kareyya Brahmā vā sayam vā,
sāvajjaṃ bhaveyya taṃ yeva kāraṇaṃ sadosaṃ sanig-
gahaṃ: ime vibhūsaṃ katvā lokaṃ sammohenti adhi-
kataṃ karontīti, tasmā taṃ kāraṇaṃ vajjanīyaṃ. Na
mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya
aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhū bhante Nāgasena,
evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmiti.

²⁰ pūṭṭheram B. -hāram A. ²⁵ bhaveyya sāvajjam ABC, kareyya sāv.
yeva sadosaṃ M. ²⁵ yeva taṃ AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Khattiyo vā hi bhavēyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhaṇte Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīnā khayaṃ pattā nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekamsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekamsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga-seṭṭha-vara-pavara-dibbavihārabahulo, Bhagavā pi mahārāja agga-seṭṭha-vara-pavara-dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana-ajjhāpana-dānapaṭiggahana-dama-sāmyama-niyama-pubbamānusatthi-paveṇi-vamsa-dharano, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana-ajjhāpana-dānapaṭiggahana-dama-sāmyama-niyama-pubba-

jinācīṇṇamānusatthi-paveṇi-vaṃsa-dharaṇo, tenāpi kāra-
 ñena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma
 brahāsukhavihāra-jjhānājhāyī, Bhagavā pi mahārāja
 brahāsukhavihāra-jjhānājhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato
 brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhava-
 gatisu abhijātivattitaṃ - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi ma-
 hārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitaṃ - anucaritaṃ
 jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati.
 Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātarā
 kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā
 kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ,
 na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vi-
 mokkhantikaṃ - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ,
 bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atītānāgata-
 paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha
 sabbaññūtañāṇassa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-sa-
 muppannamatte saccikā paññatti, yad - idaṃ brāhmaṇo
 ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. —
 Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuc-
 cati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kā-
 reti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahas-
 simhi lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakaṃ
 lokam samāraṇam sabrahmakam sassamaṇabrāhmaṇiṃ
 pajam anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā
 ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā
 nandayanto ñātisaṅgham socayanto amittasaṅgham maha-
 timahāyasaṃsiriḥaram thirasāradandaṃ anūnasatasalākālan-
 kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā
 pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ
 nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

^{6.7} -jātinivatti- Ab (C once). ^{6.7} anucaritaṃ B. ¹⁶ -nassa ca paṭ- AB.

¹⁷ saccikā ABC. ²⁷ thirasāradandaṃ om AaCM; khantithirasāradandaṃ
 ñāṇavara AbB. ²⁷ anūna om. B.

1000 1000000 10000000 100000000

15*

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sāpassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamam tava dānakathaṃ katheti, pacchā silakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvaka paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamam kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamam katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gilīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho nipuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sāpassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamam dānakathaṃ. Taṃ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamam dānakathāya tattha cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā tarunadārakānaṃ paṭhamam

tāva kilābhandakāni denti, seyyathīdam: vaṇṇakam ghaṭṭikam cingulakam pattāḷhakam rathakam dhanukam, pacchā te sake sake kamme niyojenti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catuḥpañcāham telam pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakanāṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānasetusankamena dānanāvāya saṃsārasāgarapāram - anugacchanti, tasmā tesam paṭhamam kammabhūmim - anusāsati, na ca tena viññattin āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin - ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhajati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oṇāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galam panāmetvā morapekkhitaṃ pekkhati: evam ime passantīti, tena ca te passanti, ayaṃ - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oṇāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṇṇam AaB. ² cingulakam Bb (or Ba). ³ niyojenti ABC ¹⁶ 'mā om. AM. ²⁰ bhajati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā anguṭṭhena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā' kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi atṭhāne pi yathānusatthiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ve yācanti sappaññā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācanaṃ ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvidhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evañ - ca evañ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, tañ - ca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto attham gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmogallānena bhesajjam pucchiamāno vācam bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjam uppajji; atha thero Sāriputto: vacībhedena me imam bhesajjam uppannam, mā me ājīvo bhijjīti ājīvabhedabbayā tam bhesajjam pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjam viññāpeti nātipavāritesu kulesu, ayam vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitam ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankham gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yam pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanam pajahi, tam āvēthana-vinivēthana-kaddhana-niggaha-paṭikkammena nibbattam, tasmā Tathāgato tam piṇḍapātam paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālam bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālam mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpam gahetvā upatīṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpam ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālam Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatīṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbam ojam ākiranti. Verañjāyam - pi

⁸ upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammena C, -paṭikkamena M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharissu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tasmaṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapaṭijaggane satatam samitam ussukkam - āpannā. Sādhubhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitam mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pat-tassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddham sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭattāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappam. M throughout. B three times ⁵ puna ca bhaṇitaṃ M. ⁶ nibbuddham AaCa ⁷ ca om AaBM ⁸ apākaṭattāya Abb, apākaṭtā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kankhāvitaraṇāya. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitaṃ - ca mahārāja Tathāgatenā catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṇaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ - ca pana dhammassa gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodhasukkhuma-duppaṭivedhataṃ sattānaṃ - ca ālayārāmatāṃ sakkāyaditṭhiyā dāhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ uaraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janaṃ dhammassa ca gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodha-sukkhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kin om AB ²¹ ālayārāmatāṃ AB twice. C once. ²² -cintanā- M.

naṃ paṭivedhacintanamānasam yev' etaṃ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkatṭha-pārisajja-negama-bhaṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajīvine jane disvā evaṃ cittaṃ uppajjeyya: kin - nu kho kathan - nu kho ime sangaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppativedhataṃ sattānaṃ - ca ālayārāmatāṃ sakkāyaditṭhiyā daḥasuggahitataṃ - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukatāya cittaṃ naṃ, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānasam yev' etaṃ. Api ca mahārāja sabbesaṃ tathāgatānaṃ dhammatā esā yaṃ Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Tattha pana kiṃ kāraṇaṃ. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato nātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa oṇamati apacitiṃ karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitiṃ karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahme oṇamite tathāgatānaṃ sadevako loko oṇamissati. Pūjita-pūjako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesaṃ tathāgatānaṃ āyāceti dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho, atibhadrakaṃ veyyākaraṇaṃ, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Pañcama vaggo.

² muddhābhisittassa AbC. ⁴ -jivino BC. ⁵ -suggahī- B. ¹³ desentīti all. ¹⁵ -gurukā M. ¹⁵ ca ACM: om B. ²⁹ sunivethito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca : Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusittho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca : Ye te mahārāja aṭṭha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathidaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamaṃ ācariyā. Puna ca paraṃ mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātaṃ udiccaṃ jātivantaṃ padakaṃ veyyākaraṇaṃ chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇaṃ upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇojetvā: imaṃ kumāraṃ sikkhāpehīti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmiṃ yeva khape nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, ayaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Ālāro Kālāmo, ayaṃ catuttho ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Uddako Rāmaputto, ayaṃ pañcama ācariyo. Ine kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ - ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññutaññānapaṭivedhāya na - tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmiṃ kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Atṭhānaṃ - etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-
dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acari-

¹ saṇṇo A. ² sabhojo B. ⁶ udicca- AaM. ¹⁴ udako M. ¹⁹ anuttaro om. AaM

mañ uppajjeyyuh, n' etañ ðhānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatim̐sa bodha-pakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariya-saccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapatiṭṭhiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthi, kena kāranena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva bud-dhuppādena ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya dvinnam̐ pabhāya ayañ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhāñ ovadeyyuh, anusāsamānā ca sukhāñ anusāseyyuh. Tattha me kāranam̐ brūhi, yathā 'hañ nissamisayo bhaveyyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddha-dhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam̐ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddham̐seyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhaveyya, ekasmim̐ purise abhirūḷhe samupādikā bha-veyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇ-nena vayena pamānena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāvañ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kam-peyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidha-meyya viddham̐seyya, natthānam - upagaccheyya, oṣideyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam̐ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasa-sahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddham̐seyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM ⁵ anusāsenti ABC. ⁷ eka anusatthi AM

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭham - abhipūrayitvā, so dhāto piṇito paripuṇṇo nīrantaro tandikato aṇaṃmidanḍajāto puna - d - eva tatta - kam bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakim bhutto va mareyyāti. — Evam - eva kho mahārāja ayam dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhārāṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyyāti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasīnā sakatato ratanam gahetvā ekasimīṃ sakate ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvinnam - pi sakaṭānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin - nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭam bhijjatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam kāraṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam - pi tattha abhirūpaṃ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam - eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ buddho, amhākaṃ buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ³ anokamī- M, aṇanami- A. anonami- BC ¹⁴ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyuṃ. Idam tāva mahārāja ekam kārāṇaṃ yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jeṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, seṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, visiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appaṭimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kārāṇaṃ atthato sampaticcha yena kārāṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kārāṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhaguṇānaṃ. Aññaṃ - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekam yeva hoti: paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tattha aññaṃ okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kārāṇehi, anipuno p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Saughe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkantitaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimānassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-janamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha:

¹ te om M. ⁷ -picchitaṃ M. ¹² sayampiñj- . -pothitaṃ om AacM.

¹² taṃ om AaB. ³² parikkitt- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānañ uccāhārenti parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena uccāhādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. -- Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitunnañ, tasā mātāpitaro puttānañ uccāhādana-parimaddana-nahāpana-sambāhananā karontīti. — Evam - eva, kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyañ karonto mātuccāyā tañ vassikasāṭikañ sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso rañño upāyanāñ āhareyya, tañ rājā upāyanāñ aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, rājābhaddhiko bhante so puriso rājūpajīvī, taññhāne ṭhapento rājā upāyanāñ detīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhaddhiko Tathāgatopajīvī, taññhāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikañ dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahoṣi: sabhāvapaṭipūjanīyo sangho, mama santakena sanghañ patipūjessāmīti sanghassa vassikasāṭikañ dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanāñ vauneti, atha kho ye loke patipūjanārāhātesam - pi Tathāgato patipūjanāñ vauneti. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño aññatarassa ²¹⁻⁵ taññhāne M ³⁰ patipūjanāñ aññatarassa

varalañcace Dhammadāyādadhammapariyāye appiccha-
paṭipattiṃ pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjataro ca pāsamsataro cāti. Na tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Sāriyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtena Bhagavato purato
thatvā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhīnaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho pan' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtena
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttena dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamanāṃ añjalippanāmo vā
ussahate tārayituṃ Mārabalanisūdane Buddhē ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loka uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
jaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahāṃ
saṃmāsambuddho — pe — devamanussānaṃ — ti. — Sādhū
bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etaṃ Bhagavatā:
Gihino vā haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

³ pasamsataro B. ⁵ va om. AC. ¹¹ udadhinaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹⁵ pi om. AC. ¹⁷ añjalippanāmo C, añ-
jalipanāmo BM. ¹⁹ ca om. AM. ²¹ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārento jātarūpa-rajataṃ sādīyanto maṇi-kanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavathavasano parapinḍam - ajjhupagato catusu sīlakkhandhesu sammā paripūrakārī diyaddhesu sikkhā-padasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaguṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kuṣalaṃ; tattha bhante ko viśeso gihino vā pabbajitassa vā, aphalaṃ hoti tapokammaṃ, nīrat-tnikā pabbajjā, vañjhā sikkhāpadagopanā, moghaṃ dhn-taguṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkhaṃ - anuciṇṇena, nanu nāma sukheṇ' eva sukhaṃ adhigantabban - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Evaṃ - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito 'mbhīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmāññā, ārakā va brahmaññā; pag - eva gihī odātava-sano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Api ca mahārāja pabbajito va sāmāññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appanāgūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇaṃ kātum. Yathā mahārāja kāmadaḍḍassa maṇiratanassa, na sakkā dhaneva

⁹ ajjhū- ABC. ¹¹ terasa AB. ^{11 16} dhūta- C. dhutangūṇ- M ²⁰ ane- kagūṇā om. BM

aggho parimāṇaṃ kātuṃ: ettakaṃ maṇiratanassa mūlan -
ti; evaṃ - eva kho mahārāja pabbajjā bahugūṇā ane -
ka -
gūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimā -
ṇaṃ kātuṃ. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātuṃ: ettakā mahāsamudde
ūmiyo ti; evaṃ - eva kho mahārāja pabbajjā bahugūṇā
anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā
parimāṇaṃ kātuṃ. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam - eva samijjhati no cira -
rattāya; kinkāraṇaṃ: pabbajito mahārāja appiccho hoti
santutṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṇṇaṃ nirālayo ani -
keto paripuṇṇasilo sallekhitācāro dhutapaṭipattikusalo hoti;
tāṇāṃ karaṇāṃ pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ
khippam - eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
niggaṇṭhi - sama - sudhota - uju - vimala - nārāco susajjito sam -
mā vahati, evaṃ - eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam - eva samijjhati no
cirarattāyāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ,
tathā sampaṭicchāmi.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikaṃ
akāsi, n' etādiso aññatra āraṇḍho ahoṣi nikkamo kilesa -
yuddhaṃ Maccusenavidhamanaṃ āhārapariggaho dukkara -
kārikā, evarūpe parakkame kañci assādaṃ alabhitvā
tam - eva cittaṃ parihāpetvā evaṃ - avoca: Na kho pa -
nāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttariṃ manussadhammā alamariyāñāpadassanavisesaṃ,
siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
aññena maggena sabbaññutaṃ patto puna tāya paṭipadāya
sāvake anusāsati saṃādapeti:

¹² dhūta - C. ¹⁴ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁵ nārāmo C, nā -
rābo B, nirādhō M. ²¹ no tādiso AbC. ²⁶ uttari all. ²⁶ -dhammaṃ M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senaṃ, naḷāgāraṃ va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena 'Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbiṇṇo virattarūpo tattha sāvake anusāsati samādapetūti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadaṃ paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto nirava-sesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sab-baññutaṃ pāpuṇituṃ, so mattanuattaṃ kabaḷinkārā-hāraṃ sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sab-baññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sab-besaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañāpaṭilābhāya. Yathā mahārāja sabbasattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpa-nissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti; evaṃ eva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sab-baññutañāpaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso āram-bhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathā-gato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhaveyya piṭhasappi vā asaṅcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahā-paṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi, kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Evaṃ eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa. yena Tathāgato tasmīṃ samaye na pāpuṇi sabbaññutañā-naṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhunātha Aa. ¹⁵ sabbe C. sabbesaṃ M. ²³ -sappi all. ²⁹ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ chovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisass' ev' eso doso; evaṃ - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim̐ samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evaṃ kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsaṇaṃ sāraṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavajjaṃ, na yuttaṃ giliṃ tāvatakaṃ pabbājetuṃ, giliṃ yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇaṃ: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesaṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti: tucchakaṃ vata bho etaṃ samānassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇaṃ - ti.

Yathā mahārāja taḷākaṃ bhavedeva sampuṇṇa-suci-vimala-sītala-salilaṃ, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ taḷākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā taḷākaṃ vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ taḷākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kiṇi imaṃ anahāyitukāmaṃ taḷāko sayāṃ nahāpessati, ko doso taḷākassāti. — Evaṃ - eva kho

¹³ anūpamaṃ B (likewise at p. 156¹⁵) ¹⁶ -vatti all. ¹⁸ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunṇaṃ sad-dhammavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā te idha nahāyivā sabbakilese pavāha-yissantīti; yadi koci taṃ saddhammavara-talākaṃ gantvā anahāyivā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garaḥissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipaj-jantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvāsiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvāsiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasaṃmuḍḍe kevalaṃ sakala-kilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pak-khipi: ye keci kilesabyādhipīlita sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasameṣsan-tīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garaḥissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahā-puñṇabhattachaparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puñṇabhattaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

³ buddhā M throughout. BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ²² -byādhi ACM; -byādhimūpasam- B ^{-s} mahatī om AbC.

garaheyya: ayaṃ khudāpīlito puñṇabhattaṃ paṭilabhitvā abhuñjitvā chāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇītaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ t̐hapesi: ye keci kilesakilantajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ tanhaṃ - apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jitvā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati; taṃ yeva jano garaḥissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imam appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na - tthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena taḷākaṃ khaṇā-petvā parisāya evaṃ - anusāveyya: mā me bhonto keci sankilīṭhā imaṃ taḷākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamaṭṭā imaṃ taḷākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesāṃ pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamaṭṭānaṃ tena taḷākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ taḷākaṃ upagacchey-yuṃ taṃ aññatr' eva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ tena taḷākenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbajeyya, tatth' eva tesāṃ kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesāṃ pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko suta-mantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jāṃ sannipātetvā parisāya evam - anusāveyya: mā kho

¹⁹ anussāveyya M throughout. ²⁰ sakilīṭhā all. ^{21,23} -matth- M ²⁴ ne AaCM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam abyādhikānam arogānam paripunnānam udaggānam tena bhisakkena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam bhisakkaṃ salla-kattaṃ upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālīpākasataṃ bhojanaṃ patiyādāpetvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imaṃ parivesanaṃ upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnaṃ tittānaṃ suhitānaṃ dhātānaṃ pīṇitānaṃ paripunnānaṃ tena bhojanena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam parivesanaṃ upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atuliye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmimāhantabbhāvaṃ dassenti, parisuddhavinālabhāvaṃ dassenti, pāpehi asañvāsiyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusañvararakkhiyabhāvaṃ dassenti. Kathaṃ bhūmimāhantabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja, puriso adhano hīnajacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimāhārajjāṃ paṭilabhitvā nacirass' eva paripaṭati paridhamsati parihāyati yasato, na sakkoti issariyaṃ sandhāretuṃ,

kinkāraṇaṃ: mahantattā issariyassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihinā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanaṃ paripaṭitvā paridhamsitvā parihāyitvā hīnāy' āvattanti, na sakkonti Jinasāsanaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahantattā Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddham-sati, natthānaṃ - upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā padumassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vankā kuṭilā visamadiṭṭhino Jinasāsane pabbajanti te parisuddha-vimala-nikkāṇṭaka-pañḍara-vara-pavara-sāsanaṃ nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vid-dhamsitvā na saṇṭhahitvā nūpalippitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavimalabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: mahābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriyaṃ osannaviriyaṃ kuthitā kiliṭṭhā dujjanā manussā Jinasāsane pabbajanti te nacirass' eva Jinasāsanato arahantavimala-khīṇāsavama-hābhūta-bhavanato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsanassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahinā issatthā vālaggavedhaṃ na visahantā vigaḇanti pakka-manti, kinkāraṇaṃ: saṇha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM ¹⁵ nup- AM. ²¹ ussāreti M. ²³ ossanna- ABC, uss- M.

²⁴ dujjanamanussā A ²⁷ asaṃvāsikattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā eḷamugā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti te tañ parama-saṇha-sukhuma-catusacca-paṭivedhañ paṭivijjhitañ na visahantā Jinasāsanaṁ vigalītvā pakkamītvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: parama-saṇha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṁ. Evañ duppaṭivedhabhāvañ dassenti.

Kathañ bahusaṁvararakkhiyabhāvañ dassenti: yathā mahārāja kocid - eva puriso mahatimahaṃyuddhabhūmim - upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārīto satti-hatthañ janam - upentañ disvā bhīto osakkati paṭinivattati palāyati, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhayuddhamukharakkhāna-bhaya; evam - eva kho mahārāja ye keci pākātā asaṁvutā ahirikā akiriyaṁ akkharā capalā calitā ittarā bālajānā Jinasāsane pabbajanti te bahuvīdhañ sikkhāpadañ parirakkhitañ na visahantā okkamītvā paṭinivattitvā palāyītvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṁ: bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evañ bahuvīdhasaṁvararakkhiyabhāvañ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭṭitāni antarā yeva paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā gandhena disāvidisañ abhiyāpenti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsaṇe pabbajītvā hīnāy' āvattanti te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viyā vaṇṇagandharahitāni nibbaṇṇākārasilā abhabbā vepullāya, na ca tesāñ hīnāy' āvattanena Jinasāsaṇaṁ hīlitañ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakañ lokañ sīlavara-gandhena abhiyāpenti. Sālīnaṁ - pi mahārāja nirāta-

² elamugā ACM. ⁶ -sukhuma- om. BC. ¹³ pāpakatā C, pāpakā AbM.

¹⁶ opakkamītvā C, osakkītvā A ²⁰ vassika- M throughout ²¹ -kuci-

tāni A ²⁴ abhikhyāpenti AC ³⁰ abhikhyāpenti AbC.

kānaṃ lohita kānaṃ antare karumbhakāṃ nāma sālijāti
 uppajjivā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinatṭhattā
 lohita kasālī hīlita nāma honti, ye tāttha ṭhitā sāli te rājūpa-
 bhogā honti; evaṃ-eva kho mahārāja ye te Jinasāsane
 pabbajivā hīnāy' āvattanti te lohita kasālināṃ antare
 karumbhakā viya Jinasāsane na vaddhitvā vepullataṃ
 pāpunivā antarā yeva hīnāy' āvattanti, na ca tesāṃ
 hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye
 tāttha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti.
 Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kak-
 kaṃ uppajjati, na ca tāttha kakkasuppannattā maṇira-
 tanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tāttha parisuddhaṃ maṇi-
 ratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evaṃ-eva kho
 mahārāja ye te Jinasāsane pabbajivā hīnāy' āvattanti
 kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāy' āvat-
 tanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tāttha ṭhitā
 bhikkhū te devamanussānaṃ hāsajanakā honti. Jāṭisaṃ-
 pannaṃ pi mahārāja lohita candanassa ekadesaṃ pūti-
 kaṃ hoti appagandhaṃ, na tena lohita candanaṃ hīlitaṃ
 nāma hoti, yaṃ tāttha apūtikaṃ sugandhaṃ taṃ samantā
 vīdhūpeti abhiyāpeti; evaṃ-eva kho mahārāja ye te
 Jinasāsane pabbajivā hīnāy' āvattanti te lohita candana-
 sārantaṃ pūtikadesaṃ iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca
 tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti,
 ye tāttha ṭhitā bhikkhū te sadeva kaṃ lokaṃ sīlavara-
 candana gandhena anulimpayanti. — Sādhū bhante Nā-
 gasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kā-
 raṇena niravajjam anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena
 paridīpitaṃ, hīnāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭ-
 ṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

¹⁶ karumpa- M. ⁶ -sāsane vaddhitvā na vep. AbC; M repeats na in
 both places ⁶ vepullattam AbBC. ¹⁰ -dese M. ²¹ abhiyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha; arahā ekaṃ⁴ vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmi⁵ avasavattī ti. — Āma mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttam - etaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmi⁶ avasavattī, sakūṇo pi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī vasavattī ti.

Das' ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā⁷ dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmi⁸ avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇa na - ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vattiṃ kappenti, api nu mahārāja tesaṃ paṭhaviyā āṇa pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye āṇa pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvittatā mahārāja cittassa puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala - dubbala - parittaka - tīnesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so gono parikupito hoti tadā saha upanibandhanena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeṭi, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ pathavī- M. ¹⁹ nu kho AM. ²⁰ vediyatīti ABC.

³¹ ābhujati nibbhujati all. and so ACM throughout.

takaṃ karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bhera-varāvaṃ - abhiravati. Idam - ettha mahārāja - kāraṇaṃ yena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasiṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasiṃ - ti. — Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitāṃ hoti su-bhāvitāṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaraṃ, so dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccaṃ - ti daḥhaṃ gaṇhāti, samādhittambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasiṃ - ti.

Bhante Nāgasena, taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandha-sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati, api nu tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccaṃ - ti daḥhaṃ gaṇhāti, samādhittambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na vedhati na calati, khandho viya mahārukkhasāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, na me evarūpo - sabbakāliko dhammapadīpo diṭṭhapubbo ti.

⁶ vediyati yadī (meaning perhaps yadidam) kāyikaṃ AbBC. ¹² -vitthārena Ab ¹⁷ mahati om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴ -vitthārena C. ²⁸ dhammapadīpo AM ²⁵ diṭṭhapuhho, evametāṃ. tatthā sampatīcchāmiti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikam ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikam ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikam ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayā so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: jānanta tassa kukkucam hoti, kukkuce satī āvaraṇam hoti, āvaṇe citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkucajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visamen' eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukaṭṭhe sukalale maṇḍakhetṭe sāradaṃ sukkhasayitaṃ bījan' ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bījaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bījaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na rūhatīti. — Evam' eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam' upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam' upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam' upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na tthi bhante tesam' daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patitṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁶ sukkhasittam' AC. ¹⁹ kissa pana A.

²³ hotīti all. ²⁴ -leṇḍu- Aa throughout. ²⁵ nu kho M

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udaye jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udaye na jalatīti. — Na - tthi bhante aggissa jalanāya udaye hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hoti.

Bhante Nāgasena, puna pi etam attham cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkuce āvaraṇaṃ hoti; kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja visam halāhalam ajānantena pi khāyitam jīvitam haratīti. — Ama bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi katham pāpam abhisamayantarāyakaram hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantam dhatīti. — Ama bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi katham pāpam abhisamayantarāyakaram hoti. Api nu mahārāja ajānantam āsiviso dāsivā jīvitam haratīti. — Ama bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi katham pāpam abhisamayantarāyakaram hoti. Nānu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolaṇṇo sattaratanaparikippo hatthiratanam abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhimandassa uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi katham pāpam abhisamayantarāyakaram hoti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā patikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampaticchāmiti.

3.15 21 24 hoti all 15.15 nu kho AM 21 nu kho M. 30 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabbrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upaṭṭhapeti, garahabhaya kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhīmukhaṃ assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthi sapatikā niliyitvā rāhassen' eva pāpaṃ ācarati, evaṃ eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmañña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam-anupaviṭṭhatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-sangha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhanapariyesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddhho ti ekantaupajjhitāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visod-

²⁴ -kāraṇaṃ A ²³ -mukhaṃ cassa ABC. -mukhaṃ yevassa M ²¹ ana-vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁴ -gatāya ABC (-gamātattāya M)

²⁵ padhānasaya- AaB, padhānūtisaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ su-bahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sukaṭṭhiṇaṃ - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhan-dhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasaṃ - pi khudādubbalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja devātidevena Majjhimanikāyavaralaṇṇake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasannācitto,
abhisaddhaṃ kammaphalaṃ uḷāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhaute Nāgasena, tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccīṭayati cīṭicīṭayati saddāyati bahuvidhaṃ; kin - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kiḷamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ⁹ -dubballaṃ C. ¹³ dakkhina- ABC. ^{19.24} -mhā M.
²⁶ akāsi, evametam, tathā sampaticchāmīti M ²⁷ idaṃ M.

udāhu aññena patipīlitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakaṃ jīvātīti sītūḍakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekaṭikavekaṭikaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ viheṭhenti; taṃ tesāṃ garahaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi mahārāja udae jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidham. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-talāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāta-pavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahuvidhan - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na - tthi udae jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pīlitaṃ uddhane aṭṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantan - ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ agginī ujjāletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantan - ti. — Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham - adho disāvedisāṃ gacchati,

¹² bahuvidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pari. AbC.

¹⁶ pi om A. ²⁴ saddāyati M ²⁵ sammissaṃ AB

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatiḃ udakam na calati, santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatiḃ bhante udakam na calati, aggigataṃ pana udakam aggisantāpavegassa mahantatāya ciccitāyati citicītāyati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakam ghare ghare udakavāragataṃ pihitaṃ-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakam calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalam taṃ hoti pākatiḃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakam calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkitvā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbaṃ-ca, mahāsamudde udakam hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakam na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakam calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakam calati saddāyati, udakavāragataṃ udakam aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakam calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁸ -vāragataṃ C ²² ussakkitvā ussakkitvā AbC.

²³ -pubbaṃ ca tam B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharaṃ sukkhaṃ suk-khena gocammena onandhatīti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā 'atthīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri saddāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vā yāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā tajjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi ndake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi, evam - eso pañho suvinicchito hoti. Kin - nu kho mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si sakasamayam, paccāgato si mama visayaṃ, na - tthi ndake jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ jīvātīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti: yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīvātīti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthināgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnaṇaṃ soṇḍāya ussiñ-citvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ tam - pi udakaṃ tesaṃ dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya. Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa-hassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti, tāhi pi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

² saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁶ natthi bhante A. ²⁶ ussannakānaṃ AbC. ²⁸ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timirapingalā, abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsaṭṭhānatāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti ca, tesam - pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja evarūpehi evarūpehi mahantehi patipīlanehi patipīlitaṃ udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na - tthi udayo jīvo vā satto vā ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhubhante Nāgasena, desāgato paṇho anucchavikāya vibhattiyaṃ vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahāṭṭima-hagghaṃ maṇḍiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhitaṃ maṇḍikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṇaṃ paṇḍitaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā dussikaṃ, lohitaṇḍanaṃ vā gaudhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṇaṃ paṇḍitaṃ, evam - eva kho bhante Nāgasena desāgato paṇho anucchavikāya vibhattiyaṃ vibhatto, evam - etaṃ, tathā sampatichāmiti.

Ekatto vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti. Katamaṇ - taṃ nippapañcan - ti. — Sotāpattiṭṭhānaṃ mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiṭṭhānaṃ nippapañcaṃ, anāgāmiṭṭhānaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañcan - ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiṭṭhānaṃ nippapañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arhattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsanaṭṭhā - AC ³ dhamenti AbC ⁴ udarantare pi om. BM. ⁵ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātaṃ abbhutaḍḍhammaṃ vedallaṃ, navakammena pali-
 bujjhanti dānena ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhittaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātaṃ abbhutaḍḍhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammena palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanaṃ te ekacittakkhaṇena nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khetto bijaṃ ropetvā attano yathābalaviriyaṇa vīṇā pā-
 kāravatiyaṃ dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khetto bijaṃ
 ropetvā vanaṃ pavasitvā kaṭṭhaṃ-ca sākhaṃ-ca chinditvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññaṃ tatthāya; evaṃ-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanaṃ te
 ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vīṇā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññaṃ uddhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññaṃ uddhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahaṇṭe ambarukkhamaṭṭhake phalaṃ piṇḍi bhaveyya,
 atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhiṃ so kaṭṭhaṃ-ca valliṃ-
 ca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkhāṃ abhi-
 rūhitvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalaṃ tatthāya; evaṃ-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanaṃ te ekacittakkhaṇena
 nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te iminā payogena
 saccāni abhisamevanti, nisseṇiyaṃ viya puriso rukkhaphalaṃ

² itivuttakaṃ A twice, B once ¹¹ mahārājakkhā all throughout ^{17.21} vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vadḍhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tatha tassa parisapariyesanā sā atthattāya; evam-eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhanena chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana. te bhikkhū mahārajakkhā te imehi payogehi sāmāñnattham-abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam-pi bahukāraṃ, dānam-pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhāṭa-balattha-dovārika-anīkattha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evam-eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam-pi bahukāraṃ, dānam-pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātiparisuddhā bhavēyyuṃ, anāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭiṃ gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gihī arahattaṃ patto dve v' assa gatīyo bhavanti, anañña: tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun -ti. Sace so bhante Nāgasena tasmiñ divase ācariyañ vā upajjhāyañ vā pattacīvarañ vā na labbhettha, api nu so arahā sayañ vā pabbajeyya, divasañ vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā tañ pabbajeyya, parinibbāyeyya yā ti. - Na so mahārāja arahā sayañ pabbajeyya, sayañ pabbajanto theyyañ āpajjati; na ca divasañ atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanañ bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmiñ yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahattassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvita-hāro bhavatīti. — Visamāñ mahārāja gihilingaṃ, visame linge lingadubbalatāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad - idañ lingadubbalatā. Yathā mahārāja bhojanañ sabbasattānañ āyupālakañ jīvitarakkhakañ visamakotthassa mandadubbalagahaṇikassa avipākena jīvitāñ harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, kotthass' eso doso, yad - idañ aggidubbalatā; evam - eva kho mahārāja visame linge lingadubbalatāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahattassa, gihilingass' eso doso, yad - idañ lingadubbalatā. Yathā vā pana mahārāja parittañ tiṇasālakañ upari garuke pāsāṇe tḥapīte dubbalatāya bhijjivā patati, evam - eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena arahattañ dhāretuñ asakkonto tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nikūñajacco parittapuñño mahatimahārājañ labhivā khaṇena paripaṭati paridham-sati osakkati, na sakkoti issariyañ dhāretuñ; evam - eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkām- ABC. ⁴ atikkām ACMB ⁷ atikkām- M. ⁹ arahantassa ABC, -hattāya M ¹¹ -hara ABC, -bhāro M. ¹¹ viyavisame AbC ¹⁵ -latāya BC throughout. A once, Ab twice

hattaṃ dhāretuṃ na sakkoti, tena kāraṇena tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññicchāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato sati-sammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na - tthi arahantānaṃ satisammoso ti. Āpajjeyya pana bhante arahā āpattiṃ - ti. — Āma mahārājāti. — Kismiṃ vattusmiṃ - ti. — Kuṭikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṇṇāya, pavārite appavāritasaṇṇāya, anatiritte atirit-tasaṇṇāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattiṃ āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānana vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyaṃ hoti, yaṃ arahā āpattiṃ āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati na - tthi ca arahato anādariyaṃ, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na - tthi mahārāja arahato sati-sammoso, āpattiṃ - ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṇṇāpehi, kiṃ tattha kāraṇaṃ - ti. Dve 'me mahārāja kilesā: lokavajjaṃ paṇṇattivajjaṃ - cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjaṃ: dasa akkusalakammapathā, idaṃ vuccati lokavajjaṃ. Katamaṃ paṇṇattivajjaṃ: yaṃ loke atthi samanānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjaṃ, tattha Bhagavā, sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paṇṇāpeti yāvajjivaṃ anatikkamaṇīyaṃ: vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; udukaṃ hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ; iti eva-rūpāni eva-rūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjaṃ. Yaṃ kilesaṃ lokavajjaṃ abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjaṃ

taṃ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbaṃ jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbaṃ jānitum. Anaññātaṃ mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmaṃ - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahivā anaññāto; vinuttinā yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷa-bhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya. Sabbaññu mahārāja Tathāgato va sabbaṃ jānātīti. Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kaṃmaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kinnarā mahoragā nāgā supaṇṇā siddhā vijjādhara, atthi hatthi assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkara sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā sonā sigālā, atthi bahuvidhā sakuṇā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi sankho silā pavāḷaṃ lohitaṃ masāragallaṃ veluriyo vajiraṃ phalikaṃ kālaloḥaṃ tambaloḥaṃ vaṭṭaloḥaṃ kaṃsalohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sānaṃ bhangaṃ kambalaṃ, atthi sāli vīhi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacāgandho

¹ taṃ om. AaB. ⁷ ca A; om B ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tiṇa-latā-gaccha-rukka-osadhi-vanaspati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampaticchāmiti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti uttūnibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tāva vattum: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbānaṃ ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

² -patī AC ³ -samuddā B (-uddho M). ⁴ me om. AC. ²¹ tava AbC.

kārataraṃ pavisāma, vanato vanataraṃ pavisāma, gahanato gahanataraṃ pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassā pana dhammassa uppādāya hetu na - tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena 'puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bijaṃ atthi, tena kāraṇena bijassa pi bijaṃ icchitabbaṃ; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham - pi atthi mūlam - pi atthi, evaṃ - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā 'haṃ jāneyyaṃ: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na - tthi.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhu - kaṃ suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇaṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantaṃ pabbatarājaṃ upagantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena baleua Himavantaṃ pabbatarājaṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikeua balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārīmatīraṃ gantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

⁴ natthīti aññ ⁵ ācariyassāpi AC. ³¹ pārīmatīraṃ C

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārīmatirāṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ; kinkāraṇaṃ: asankhatattā dhammassāti. — Asankhataṃ bhante Nāgasena nibbānan - ti. — Āma mahārāja, asankhataṃ nibbānaṃ, na kehici kataṃ; nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ: uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhuviññeyya - ti vā sotaviññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jīvaviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jīvaviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tulle natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na tthi nibbānan - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena pañītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipanno ariyasāvako nibbānaṃ passatīti. — Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṃ - taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīya - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dasshehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā anuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayituṃ, na so vāto haṭthagahaṇaṃ vā nimmadanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayituṃ, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānaṃ ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupaviṭṭhaṃ,

² pārīmaṃ tīraṃ AC. ⁵ -kāraṇā M. ¹¹ jīvulā- B. ²³ yathā once M. ²⁴ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassayituṃ AM throughout, C twice

na câham sakkomi vātaṃ upadassayitun - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitum vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, suniddiṭṭhaṃ kāraṇaṃ, evam - etaṃ, tathā sampañiechāmi: atthi nibbāna - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bijajātāni hetujāni, paṭhavi ca pabbatā ca udakaṃ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānaṃ - ca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppannan - ti vā anuppannan - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannan - ti vā cakkhaviññeyyan - ti vā sota - viññeyyan - ti vā gḥānaviññeyyan - ti vā jivhāviññeyyan - ti va kāyaviññeyyan - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyanṃ nibbānaṃ yaṃ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, attbi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āvanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cāvanti te yakkhā tamhā yoniyā ti. Kissa pana bhante Nāgasena tesam matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati,

¹² nautujā BC, navutujā A ¹³ pana om. AaB

kunapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kunapagandho pi tesāṃ vāyati. Matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭangavaṇṇena vā dīssati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imaṃ pañhaṃ puṭṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti. *

Bhante Nāgasena, ye te abesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā, seyyathidaṃ: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p' ete ācariyā sakiṃ yeva roguppattiṃ - ca nidānaṃ - ca sabhāvaṃ - ca samuṭṭhānaṃ - ca tikicchaṃ - ca kiriyaṃ - ca siddhāsiddhaṃ - ca sabbaṃ - taṃ niravasesaṃ jānitvā: imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttaṃ bandhiṃsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyaṃ buddhañānena jānitvā: ettake nāua vatthusmiṃ ettakaṃ nāma sikkhāpadaṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmiṃ, ayase pākaṭe, dose vitthārike puthugate, ujjhāyantesu manussesu, tasmīṃ tasmīṃ kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Nātaṃ etaṃ mahārāja Tathāgatassa: imasmiṃ samaye imesu manusse sādhiḃkaṃ diyaḃdhaṃ sikkhāpadasataṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evaṃ ahosi: Sace kho ahaṃ sādhiḃkaṃ diyaḃdhaṃ sikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññāpessāmi, mahājano santāsaṃ āpajjis-

⁷ dvija- A ¹² kañcaraggilomā M. ²² vitthārite A.

sati: bahukam idha rakkhitabbam, dukkaram vata bho samanassa Gotamassa sāsane pabbajitun - ti pabbajitukāmā pi na pabbajissanti, vacanañ - ca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmīno bhavissanti; uppannuppanne vatthusmiṃ dhammadesanāya viññāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadaṃ paññāpessāmīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, yāva mahantaṃ Tathāgatassa sabbaññutaññaṃ; evam - etaṃ bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatenā. bahukam idha rakkhitabban - ti sutvā sattānaṃ santāso uppajjeyya, eko pi Jināsāsane na pabbajeyya, evam - etaṃ, tathā sampatichhāmīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ suriyo sabbakālaṃ kaṭhinam tapati, udāhu kañci kālaṃ mandam tapatīti. — Sabbakālaṃ mahārāja suriyo kaṭhinam tapati, na kañci kālaṃ mandam tapatīti. Yadi bhante Nāgasena suriyo sabbakālaṃ kaṭhinam tapati, kissa pana app - ekadā suriyo kaṭhinam tapati app - ekadā mandam tapatīti. — Cattāro ime mahārāja suriyassa rogā yesaṃ aññatarena rogena patipīlito suriyo mandam tapati, katame cattāro: abbhāṃ mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; meggho mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati. Ime kho mahārāja cattāro suriyassa rogā, tesam aññatarena patipīlito suriyo mandam tapatīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ

¹⁹ suniddiṭṭho B. ²⁰ kañci kañci B. ²¹ abbhō M. ²² aññat. rogena patip. A

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannessa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesaṃ sattānaṃ; na - tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallaṃ, vātakkhubhitā reṇu gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattaṃ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyaraṇisiyo pidahanti; tena gimhe suriyo mandaṃ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantaṃ hoti rajojallaṃ, reṇu ca santasantaṃ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca maṇḍamaṇḍaṃ vāyati; etesaṃ uparatiyā visadā honti suriyaraṇisiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbātimutto bhante suriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato kaṭhinaṃ na tapatiti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantaren' eva rañṇā puttadāraṃ dinnan - ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantaren' eva rañṇā puttadāraṃ dinnan - ti.

² uppajjissatīti AaB ⁴ -matā evametam etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandaṃ mandaṃ AC

— Api nu kho bhante te tesam anumatena dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālapim̐su; yadi te atthato jāneyyūṃ, te pi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyun-ti. — Dukkaram bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyam dukkarato dukkarataram, yaṃ so attano orase piye putte bālake tarunake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjiyante disvā ajjhupekkhi. Idam-pi tatiyam dukkarato dukkarataram, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjam-upagate puna-d-eva latāya bandhitvā adāsi. Idam-pi catuttham dukkarato dukkarataram, yaṃ so dārake: ayam kho tāta yakkho khādītum neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na assāsesi. Idam-pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipativā: alaṃ tāta, Kaṇhājjinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampaticchi. Idam-pi chaṭṭham dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālikumārassa: pāsāpasa-maṃ nūna te tāta hadayam, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāne na nivāresīti vilapamānassa kāruṇṇaṃ nākāsi. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ tassa rūlarūḷassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puññakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbaṃ hotīti. — Dukkārassa mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ² dāsattāya AM. ³ muñcītvā AaBM. ⁴ ti ca yā AC. ⁵ evaṃ M. ⁶ jāliyaku- C. ⁷ yaṃ om. AaM. ⁸ idampina Az. idampi pana Ab; idampi sattamam M. ⁹ rūlarūḷassa BM. ¹⁰ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajj' etarahi idha amhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho paṇāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho paṇāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasēna, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabban - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavēyya pakkhahato vā pīṭhasappī vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desaṃ - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tattonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanaṃ taṃ kamman - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhavē bhavē nibbatteyya, tadanucchavikāni c' assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ - abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁵ -yamanuppatto A. ¹¹ anudassitī AaB. ¹⁹ -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasamvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā ānāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasamvattanikaṃ taṃ dānaṃ - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasa-hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamano bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atīrabhā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukha-vipākaṃ hoti saggasamvattanikaṃ, yaṃ so rājā baliṃ janāṃ pīletvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasa-sukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dannaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattthāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakatassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttana bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena upaḍayhati, atirāgena unimattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coragahaṇaṃ - upagacchati, atibhayaṇa nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atiaḍḍhinā odanaṃ uttarati, atisaṅcarena na ciraṃ jīvati; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassagunam C. ¹¹ ya-saṃ sukham AbC. ¹² -cārena Aa. -caranena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānam denti, atidāna-dāyī loke kittiṃ pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavara-tāya dibbaṃ vanamūlaṃ gahitaṃ api hatthapāse ʘhitānaṃ parajanānaṃ na dassayati, agado atijaccatāya pīlāya samugghātako rogānaṃ antakaro, aggi atijotitāya dahati, udakaṃ atisītātāya nibbāpeti, padumaṃ atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atigunatāya kāma-dado, vajiraṃ atitikhīnatāya vijjhati maṇi-muttā-phali-kam, paṭhavī atimahantatāya narōraga-miga-pakkhī jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativitthāra-tāya ananto, suriyo atippabhatāya timiraṃ ghāteti, sīho atijātītāya vigatabhaya, mallo atibalavatāya paṭimallaṃ khippaṃ ukkhipati, rājā atipuṇṇatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho ataggatāya anupamo; — evaṃ - eva kho ma-hārāja atidānaṃ nāma loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasattham, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānaṃ denti, atidāna-dāyī loke kittiṃ pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Attli pana mahārāja loke ʘapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhineyye anuppatte na dātabban - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hoti; katamāni dasa: majjadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmī hoti; samajjadānaṃ — pe — itthidānaṃ — usabhadānaṃ — cittakammadānaṃ —

⁶ atijāṇātāya M ⁷ dayhati AM. ⁹ navupalippati A ¹¹ -pakkhi all.

¹⁸ anupamo B. ²⁷ dānāni yāni loke ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kuk-
kuṭa-sūkaradānaṃ — tulākūta-mānakūṭadānaṃ bhante
Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so
apāyagāmi hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dā-
nāni loke adānasammataṇi, yo tāni dānāni deti so apāya-
gāmi hotiti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ
pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi:
atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dak-
khiṇeyye anuppatte na dātabban-ti. — Na-tthi bhante
Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye
anuppatte na dātabbaṃ; cittappasāde uppanne keci dak-
khiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanāṃ, keci
sayanāṃ, keci āvasathāṃ, keci attharaṇapāpuraṇāṃ, keci
dāsidāsaṃ, keci khattavattuhāṃ, keci dipadacatuppadāṃ,
keci satam sahaṣsaṃ sataśaṣṣaṃ, keci mahārājāṃ, keci
jīvitam-pi dentiti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam-
pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ
paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho ma-
hārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttam
inaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkīpitum vā ti.
— Ama bhante, labhati pitā puttam inatṭo vā ājīvikapa-
kato vā āvapitum vā vikkīpitum vā ti. — Yadi mahārāja
labhati pitā puttam inatṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum
vā vikkīpitum vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabha-
māno sabbaññutaññānaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-
dhanassa patilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkini ca.
Iti mahārāja Vessantarena raññā aññesaṃ dīnaṃ yeva dī-
naṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena
dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino
dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanena ninnitvā

¹² dārake AB; cāti all. ¹³ kho om AC ³¹ yācānto M (and perhaps C) ³¹ nimitvā M.

attānaṃ dātabban - ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācante attānaṃ dadeyya; yaṃ
yaṃ hi yācante taṃ tad - eva dātabbaṃ, etaṃ sappuri-
sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ
āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya apī nu so ma-
hārāja puriso tassa kiccakārī assāti. — Na hi bhante,
yaṃ so āharāpeti tam - eva tassa dento kiccakārī assāti.
— Evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe
puttadāraṃ yācante puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnam pariccattaṃ yev-
assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhārano. Yathā
mahārāja pakkā maṃsapesi bahusādhārana, evam - eva
kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhārano.
Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagagaṇa-
sādhārano, evam - eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
kāyo bahusādhārano. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
sammāsambodhiṃ pāpunissāmi. Yathā mahārāja puriso
adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanam ārādheti,
dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam - eva kho mahārāja
Vessantaro dānapati adhano buddhadhanena sabbaññuta-
ratanapaṭilābhāya yācakānaṃ dhanadhaññaṃ dāsīdāsaṃ
yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpateyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ
attānaṃ - ca cajivā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddā-

⁵ so C, om. AaB. ⁷ tadeva M ²¹ -kāraṇam BC ²¹ evamāhaṃ AbC.

dhikaraṇaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
mati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṃ - taṃ bāhirabbhantaraṃ dhaṇaṃ datvā jīvitam - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmano yācati tam - evāhaṃ tassa dento
kiccakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāraṃ adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāraṃ - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāraṃ - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāraṃ - adāsi, na ukkanṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāraṃ - adāsi; atha kho sab-
baññūtaratanass' eva piyattā sabbaññutaññaṇassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulam - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pānasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmanassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddi devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahaṃ - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṃasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthum uṇham - ahosi,
nāsikāya appahontiyaṃ mukhena uṇhe assāsa-passāse vis-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitabindūni hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkhena Vessantaro
rājā brāhmanassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlapbalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁴ maddi AB. ²⁷ puttadāramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā : na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ amhākam - pi - gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jīṇṇo vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samatto ime dārake dāsabhogena bhuñjitun - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imasmiṃ loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanāṃ subhāṃ jātimaṇṇāṃ aṭṭhaṃsaṃ suparikammaṇakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭaṇābhiparināhaṃ na sakkā kenaci pilotikāya veḥhetvā peḷāya pakkhipitvā satthakanisānaparibhogena paribhuñjitum; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja tidhāppabhinno sabbaseto sattappatiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmaparināho pāsādiko dassanīyo Upasatho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako vīya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om C ² nikkihi- Aa ³ saku- B. ²⁸ tidhappabhinno B ³⁰ sarāṭena B, sarāṇena C, sarāṇena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthinṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogāḷho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatittkena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahas-sayojanāyāmvitthāro caturāsītikūtasabhasapātimandīto pañcannaṃ mahānadīsātānaṃ pabhavo mahābhūtaganālayo nānāvīdhagandhadharo dibbosadhasatasamaḷankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākāto paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahassemi
pi yāva Akanitṭhabhavanam etth' antare surāsura-garūḷa-
gandhabba-yakkha-rakkhassa-mahoraga-kinnara-Indabha-
vanesu kittisaddo abbhuggato sīlavaragandho c' assa sam-
pavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabho-
gena bhuñjitum.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pitarā Vessantarena
raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā
nikkīnanto tam nikkhasahassam datvā nikkīnātu, Kaṇ-
hājīnam nikkīnanto dāśasatam dāśisatam hatthisatam
assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan - ti sab-
basatam datvā nikkīnātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāh-
maṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe
ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino
hothāti, evam - anuāsītvā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā
ayyakena puṭṭho kathesi:

Sahasaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājīnam kaṇṇam hatthinaṇ - ca satena cāti.

— Sunibbeḥhito bhante Nāgasena paṇho, subhinnaṃ diṭ-
ṭhijālam, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudipito,
byañjanam suparisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam,
tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkara-
kārikam karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena duk-
karakārikā katā ti. Na - tthi mahārāja sabbesam bo-
dhisattānam dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena
dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evam,
ayuttam yam bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hotīti.

² -bhavanā M. ⁸ te om AaB. ⁹ nikkhi- AaC twice. ¹⁵ jāliyakumāro
A. ¹⁶ hatthi- C

— Catuhi mahārāja tñānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi tñānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam - pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraṇṇe dasatathāgatabale chaasādhāraṇaṇṇe cud-dasabuddhañāṇe atthārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na - tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā - ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam - abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban - ti. — Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭisārī ahosi, tassa vippaṭisāriṣṣa aratī uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti vehāsaṃ tñatvā idaṃ vacanam - abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ ukkanthito ahosi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkaratanam pātubhavissati saḥassāraṃ saṇemikaṃ sannābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, paṭhavigatāni²³ ca te ratanāni ākāsatthāni ca sayam - eva upagacchissanti, divasahassa-parittadīpa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamukhena āṇāpanaṃ vattissati, parosahassaṃ - ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catudīpaṃ - anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayoṣūlaṃ

sabbattha dahantaṃ kannasotaṃ paviseyya, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kannasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimaha aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhiyyosomattāya jaleyya, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavī pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallaṇṇatā puna - d - eva mahāmeghe abhivatṭhe bhiyyosomattāya cikkhallaṇṇatā assa, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgāsena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: aniccaṃ - ti mahārāja Bodhisatto dāhaṃ aggahesi, dukkhaṃ, anattā ti dāhaṃ aggahesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahaṭṭhaṃ udakaṃ Gangāya nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangāya nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B ³ pavisitvā AC. ³ tassāya AbC ¹⁰ pathavī AaB.
¹⁰ -tinnā C ¹¹ -odikā AC. ¹¹ cikkhalya- AC ¹² abhivatthe M. ¹³
tassāya AC. ¹⁷ dibba- BC. ¹⁷ pati- M ²¹ pi om. C. ²⁵ patto ti all
²⁶ gangānadiṃ CM. ²⁶ gangānadiyā AC. ²⁵ pavisati evameva kho ma-
hārāja api nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ satasahassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anuppatto, paripakkañ bodhiññañ, chahi vassehi Buddho bhavissāti sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaratanassa kāraṇa paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarājā satadhā vā sahasadhā vā, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Pateyyum-pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Samvaṭṭeyya pi ce mahārāja ākāso kilañjam-iva, na tv-eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanānan-ti.

Bhante Nāgasena, kati loke bandhanānīti. — Dasa kho pan' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanañ, pitā mahārāja loke bandhanañ, bhariyā mahārāja loke bandhanañ, puttā mahārāja loke bandhanañ, nātī mahārāja loke bandhanañ, mittā mahārāja loke bandhanañ, dhanāñ mahārāja loke bandhanañ, lābhasakkāro

¹⁹ appatvā AC throughout ¹⁵ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇa B ²⁴ dālitattā Aab.

mahārāja loke bandhanāni, issariyaṃ mahārāja loke bandhanāni, pañca kāmagaṇā mahārāja loke bandhanāni. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-nāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na paṭinivattitī.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne aratī-citte devatāya vacanena aparipakke ñāne aparipakkāya bodhiyā nekkhammam - abhinikkhanto, kiṃ tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkheṇa bhavitabbāni ñānaparipākāni āgamayamānenāti. — Dasa kho paṇ' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthi mahārāja vidhavā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittaṇāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oñāto avañāto hīlīto khīlīto garahīto paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlītā khīlītā garahītā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa ṭhānāni anussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saññā up-pajji: mā 'haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahīto devamanussānaṃ, yaṃ - nūnahaṃ kammāsāmi assaṃ kam-magaru kammādhīpateyyo kammasilō kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan-ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto ñāṇaṃ paripācento dukkarakārikāni akāśīti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikāni karonto

evam-āha: 'Na kho panāhaṃ imāya kaṭṭkāya dukkara-kārikāya adhiḡacchāmi uttariṃ manussadhammā alamariyā-ñānadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Api nu tasmīṃ samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabbha satisammoso ahoṣīti. — Pañcavīsati kho pan' ime mahārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame pañcavīsati: kodho mahārāja citta-ssa dubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā aratī mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā kāyaṃ pariyādiyaṃsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catunnaṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu jātisu, kiṃ pan' assa pacchime bhava abhisamayaṃ jātīyaṃ maggaṃ ārabbha satisammoso hessati. Api ca mahārāja Bodhisattassa saññāmatthaṃ uppajji: siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto ekamāsiko samāno pītu Sakkassa kammante sītāya jambucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisinno vivicca eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasam-

² uttari AM. ² -dhammam BaM. ⁵ -dubbala- all; -karanadhammā AB. ¹⁰ paḷ- C. ¹² thīnaṃ BCM ¹² nandī ABM ¹² ālassaṃ M. ²¹ asankheyyakappe A ³⁰ paṭhamajjhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānaṃ upasāmpajja vi-
hāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāṇaṃ paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. — Nāhaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataṃ, no tathā akusalaṃ ti. Dissanti
bhante Nāgasena idha pānātipātino adinnādāyino kāmesu
micchācārino musāvādino gāmaghātakā panthadūsakā ne-
katika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālīkaṃ
sankhamuḍḍikaṃ Rāhumaṃ jotimālīkaṃ hatthapajjoti-
kaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsi-
kaṃ kahāpaṇakaṃ khārāpatacchikaṃ palighaparivattikaṃ
palālapiṭṭhakaṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva vipākaṃ anubhavanti,
keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākaṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvīnaṃ vā tiṇ-
ṇaṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā saḥassassa vā satasahassassa vā saparivāraṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammena vā ti. — Atthi

¹⁵ -mālakaṃ BM ¹⁷ -vattakaṃ CM. ¹⁸ -pithikaṃ Ab, -pīthikaṃ Aa,
-pītham BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sariradehena Tidasapure yasam-anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhino rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekhi taṃ bhavasahashehi antaritaṃ, dvinnam-p' etaṃ amhākaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhavē Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhavē Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhogaṇaṃ datvā tadah' eva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attano kese vikkīṇitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātaṃ datvā tadah' eva rañño Udenassa aggamaheṣittaṃ pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumaṃsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūḷhavaṇā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadah' eva rañño Kosalassa aggamaheṣī jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi sumanapupphamuṭṭhihi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasātako brāhmaṇo uttarasātakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbaṭṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammiṃkaṃ bhogaṇaṃ-ca yasaṇaṃ-ca anubhavimsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasa pi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, vīsatim-pi tiṃsaṃ-pi cattālisaṃ-pi paññāsaṃ-pi

¹ samādayitvā BCM ⁴ mah. uimi all. ⁴ sādino all. ⁸ bhagavati ABC.
¹⁵ -kaccānassa B. ¹⁶ -dauīyam BC. ¹⁷ ārogā C ¹⁸ abbido- CM. ¹⁹
mālākāro BC ³⁰ tiṃsatimpī C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
passa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa
bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi,
tena ca raññā Candaguttena sangāmo samupabbūho
ahosi. Tasmim kho pana bhante Nāgasena sangāme
ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesum, ekasmim
kira sisakalande paripunne ekaṃ kavandharūpaṃ utṭha-
hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammassa vipākena ana-
yabyasanam āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāranena
bhaṇāmi: akusalam yeva adhimattam balavataṃ, no
tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmim Bud-
dhasāsane Kosalena raññā asadisadānam dinnan - ti. —
Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
Kosalarājā tam asadisadānam datvā tattonidānam kañci
diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā pa-
ṭilabhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
Kosalarājā evarūpaṃ anuttaraṃ dānam datvā pi na labhi
tattonidānam diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā su-
khaṃ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhi-
mattam balavataṃ, no tathā kusalan - ti.

Parittattā mahārāja akusalam khippam pariṇamati,
vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati. Upa-
māya pi mahārāja etaṃ upaparikkhitabbaṃ. Yathā
mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
dhaññajāti māsalunā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
pañcamāsehi pariṇamanti; kiṃ pan' ettha mahārāja an-
taraṃ ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sālinā - cāti. —
Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sā-
linā. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhoja-
nam, kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānam bhojanan - ti.

¹⁰ -kavabandha- C, -kabaddha- M ¹⁴ kiñci all. ²⁵ dhaññā- AaM, dhañ-
ñam C ²⁵ māsalunā B, -lunā Aa, -lunāma AbC, massaphalunā M
²⁸ parittattā all ¹⁶ vipulatāya M ²⁹ rājārahā AaC

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalam khippaṃ parinamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamatīti. — Yaṃ tattha bhante Nāgasena khippaṃ pariṇamati taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataraṃ, tasmā akusalam adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalam. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatima-hāyuddham pavisitvā paṭisattuṃ upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataraṃ sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippaṃ sallam uddharati rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīghaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānakam pāteti so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalam vā akusalam vā taṃ loke adhimattaṃ balavataraṃ - ti. — Ubhayam - pi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedaniyaṃ yeva, api ca akusalam sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti. Pubbakehi mahārāja khattiyeḥi ṭhapito eso niyamo: yo pāṇaṃ hanati so daṇḍāraho, yo adinnaṃ ādiyati, yo paradāraṃ gacchati, yo musā bhaṇati, yo gāmaṃ ghāteti, yo panthaṃ dūseti, yo nikati-vañcanaṃ karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānaṃ vā deti sīlaṃ vā rakkhati uposathakammaṃ vā karoti tassa dhaṇaṃ vā yasam vā dātabban - ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasam vā denti, corassa katakammaṃ vadhahandhanaṃ viyāti. — Na hi bhante ti. — Yaḍi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhaṇaṃ vā yasam vā dadeyyuṃ, kusalam - pi diṭṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC ⁹ suro all. ¹⁶ -vedaniyaṃ C throughout. ¹⁹ hanti B. ²³ vicinitvā once AM. ²³ ³⁰ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vīcinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattaṃ balavataraṃ vedanaṃ vediyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānaṃ datvā pubba-petānaṃ ādisanti: imaṃ tesam pāpuṇātūti. Api nu te kañci tattonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhantīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhantīti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhantīti. — Nīrayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānayonigatā na paṭilabhanti; catunnaṃ petānaṃ tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmataphikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhantīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ vissotaṃ hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhantīti. — Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-maṃsa-surā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā ñātikulaṃ gacchanti; yadi te ñātakā taṃ upāyanaṃ na sampaticcheyyūṃ, api nu taṃ upāyanaṃ vissotaṃ gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. Yathā

⁵ ca B. ⁵ vedanaṃ om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ²² bhante Nāgasena AbBaM. ²⁵ naṃ ABC, naṃ taṃ M. ²⁶ anubhavantīti all.

vā pana mahārāja puriso ġabbhaṃ pavitṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavitṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Hotu bhaute Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhama: dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantī, na mayaṃ taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnam dānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti te ca tassa vipākaṃ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātūti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbaṃ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gaṅgā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti taṃ - pi maṃ tvaṃ pucchissasīti. — Nāhan - taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumaṇussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kin - ti te otāraṃ na labheyyun - ti evāhan - taṃ pucchāmi. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajituṃ. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathicchitaṃ haritun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajituṃ, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajituṃ. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padipo jaletuṃ, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānaṃ CM. ¹¹ ādiyeyya ABC ¹⁸ na om. all ¹⁹ dvijā C ¹⁹ dvipadā CaM ²³ okāraṃ M. ²⁵ pāpakammaṃ CM. ²⁶ sudūrampi A

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā taḷākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitun - ti.

Bhaute Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho anāloko, sutvā vedissāmīti. — Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udabindu paṭhaviyaṃ nipateyya, api nu kho taṃ mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha taṃ udabindu nipatitaṃ tatth' eva pariyādiyātīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittāni akusalaṃ, parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharapitalaṃ, api uu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha-sara-sarita-sākhā-kandara - padara - daha - taḷaka-udapāna-pokkharaniyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehi pi saṃvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ,

¹⁸ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyātīti ABC.

kusalam bahutaran - ti. — Idha mahārāja yo koci dānam deti sīlam samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahatṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparam pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampuṇṇe ekena desena udakaṃ paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparam uppajjati, na sakkā hoti khayaṃ pāpetum; evam - eva kho mahārāja kusalam bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalam āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati, tassa taṃ kusalam sakkā hoti yathicchakehi saddhīm samvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena kusalam bahutaram. Akusalam pana mahārāja karonto pacchā vippaṭisārī hoti, vippaṭisārino cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpulīnāya unnatāvanatāya kuṭila-sankuṭilāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantam hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evam - eva kho mahārāja akusalam karontassa cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akusalam thokaṃ - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmim loke naranāriyo supinam passanti kalyāṇam - pi pāpakam - pi, diṭṭhapubbam - pi aditṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁵ yathā pana BC, yathā vā pana AM ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹⁸ -puli- C.

khemaṇi - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvihāni pi anekavaṇṇasahassāni dissanti. Kiṇ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samudāciṇṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccaṃ, avasesaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, taṃ vā nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiṇci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yaṇ - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppaṇne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dasshehīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūni utṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kimetaṃ C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹⁵ añño vā koci all.

¹⁶ tassa na ār. AC ²¹ mah. tassa ... nimittaṃ na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānitvā uppajjanti: imāṃ nāma mayāṃ atthaṃ nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādise tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evaṃ nāma vipāko bhavissatīti. — Evam-eva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati na taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti.

Bhante Nāgasena, yo supinaṃ passati so niddāyanto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinaṃ passati na so niddāyanto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinaṃ passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhāṃ na ppajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam-eva kho mahārāja middhasamārūlhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja ādāso evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā andhakāro evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā āloko evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmi appavattā hoti, appavattāya suriyarasmiyā āloko na hoti; evam-eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na ppavattati, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja suriyo evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ evaṃ

¹ yādise om. AC ⁵ nemittikā B ^{11 12} jāgaranto M. ¹² passati so nidd. na passati AC ²¹ appavattam om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evaṃ cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti: middhasamārūhassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭam pākaṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittam āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākaṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evaṃ - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnajāvivam anācāraṃ pāpamittam dussīlaṃ kusītaṃ hinaviriyaṃ kusalā bodhapakkiyā dhammā āpātham na upenti, evaṃ - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosānaṃ - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosānaṃ - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosānaṃ - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddam vanam - ajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati; evaṃ - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhupagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

⁹ āpātaṃ C. ⁹ arahassārahaṃ AbC. ¹⁴ -vīriyaṃ ABC ¹⁴ kusalam AC.

¹⁴ āpātaṃ Aa ²⁶ saññatācārī A. ²⁷ -gāhetvā M, -gāhetvā ABC.

pinam passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evaṃ jāgaranaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā vivittaṃ vanaṃ evaṃ kapi-niddāpareto daṭṭhabbo, yathā so kotūhalasaddaṃ ohāya middhaṃ vivajjetvā majjhatabhūto sukhumaṃ atthaṃ paṭivijjhati, evaṃ jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinaṃ passatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmeti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maraṇaṃ, atthi akāle pi maraṇaṃ - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti sabbāui tāui kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāui viññāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakuṭṭhatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūṭikāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālā maranti, keci gatipatibālā, keci kiriyapatibālā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālā maranti, ye pi te gatipatibālā maranti, ye pi te kiriyapatibālā maranti, ye pi te jarāvegapatibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgaranaṃ A ³ majjhatta- AaB ¹ - tvaṃ C ⁴ lakuṭṭh- C ²² pa-
tanti ABC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchito mahārāja bhojanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; pipāsito mahārāja pāṇiyaṃ alabhamāno parisukkkhahadayo vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; ahinā datṭho mahārāja visavegābhihato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; visam'āsito mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti. Tatra paḥaṃ mahārāja ekamsena vadāmi. Atṭhavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātasamutṭhānena pittasamutṭhānena semhasamutṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad - idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā datṭho visena ca
aggi-udaka-sattihi akāle tattha mīyati.

³ eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁹ kālakiriyaṃ ti all

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamōpakkamakammehi akāle tattha mīyatīti.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena aku-
salakammavipākena marauti. Idha mahārāja yo pubbe
pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-
hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaraṇi pari-
dayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni
peto hutvā nijjhāmatanḥhiko samāno lūkho kiso parisuk-
khitahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo
pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ.
Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vas-
sasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇ-
hasappamukhen' eva kanhasappamukhaṃ parivattitvā tehi
khāyitakhāyito ahīhi datṭho yeva marati daharo pi maj-
jhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ mara-
ṇaṃ. Yo pubbe pare visaṃ datvā māreti so bahūni
vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamā-
nena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visen' eva marati
daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so ba-
hūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabba-
taṃ Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍha-
vidaḍḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi
mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo
pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni
hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto udaye yeva
marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi
tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiya māreti

³ pubbe kate akusalakamme tena ak M. ⁶ sukkhampilāta- B, sukkhami-
lāta- M. ⁸ -dayh- M. ⁸ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datthāpetvā
ABaUM (in B corr. by first hand). ¹⁷ khayitakhayito ABC ²⁰ anga-
mangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kotṭita-vi-kotṭito sattimukhasamāhato sattiya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇaṃ atthi ti yaṃ vadesi, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādiṇṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītiko anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasa-sahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, taṃ apariyādiṇṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhaute ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante meghena patipīlito so aggikkhandho asamañanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utuparīṇāmajena vā visamaparīhārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatṭhena vā visam āsitena vā agginā vā udakena vā sattiya vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā ninnāṇ - ca thalaṇ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megho anītiko anupaddavo vassatīti, evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājīṇṇo

7-13 ādiṇṇa- C (A once). pariyādiṇṇa- C 13 vā om. Aa. '' so om. AaBML.

āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utthahitvā antarā yeva mahatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kañcid-eva purisaṃ daseyya, tassa tam visam anītikam-anupaddavam maraṇam pāpeyya, tam visam vuccati anītikam-anupaddavam koṭigatan-ti; evam-eva kho mahārāja yo koci ciram jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo jīvita-koṭigato sāmāyikam maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena daṭṭhassa antarā yeva ahigunṭhiko agadam datvā avisam kareyya, api nu kho tam mahārāja visam samaye vigatam nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tam mahārāja pacchimaṃ visam purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visam akoṭigatam yeva vigatan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saram pāteyya,

²² -gunṭhiko B. -gundhiko AaM.

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītico anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sareṇa samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamanam upacchinnan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanam ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītico anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasāhassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanam ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, sah' āmasanena saddo nirujjeyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhañña-bijaṃ sammā pavattamānena vassena otata-vitata-ākiṇṇa-bahu-phalaṃ hutvā sassutthānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikam - anupaddavaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītikam anupaddavo marati so vuccati anītikam anupaddavo samaye maraṇaṃ - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhaññabijaṃ udakena vikalāṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ samayasampattaṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimāṃ dhaññaṃ purimakena dhaññaṃ samasamagatikāṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante upahena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa-sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta-pubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Kin - nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ, udāhu akāle natṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇāti. — Āma bhante ti. —

Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sasse phalabhāraṇamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vasajāti nipatitvā vināseti aphaḷaṃ karotīti. — Suttapubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassamā kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhaṃ - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassamā] karakavassamā na vasseyya, sassuddharaṇasamayam pāpuṇeyyātī. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassamā vinassati, nirupaghātamā sassamā sassuddharaṇasamayam pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā pīttasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, samaye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, sudassitam kāraṇaṃ, suddassitam opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇaṃ - ti uttānīkatamā pākaṭamā katamā vibhūtamā katamā. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manujo ekamekenā pi tāva opammena natṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A ²² vā AbBC: om. AaM. ²³ uttāni- ACM. ²⁴ acinta- C, acinti- A

ṇan - ti; kim - pana manuḥ sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanāṃ sotukāmo na sampatiṇṇa - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotūti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggaḥito bhavissati, manussā ca pasannā kusaleṇa abhivaḍḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālāṃ vā dussaṃ vā aññatarāṃ vā kiñci adhiṭṭhāsitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotūti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesāṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khināsavassa pi chalabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā superisuddhaṃ okap-
petabbaṃ niṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ: superinib-
buto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā paṭipajjanti tesaṃ
sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci
na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti.
— Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchāna-
gatassa mahārāja supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti, pettivisayūpapaṇṇassa micchādīṭṭhikassa kuhakassa
mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa san-
ghabhedakassa lohituppādakassa theyyasaṃvāsakassa
titthiyapakkantakassa bhikkhunidūsakassa terasannaṃ
garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā, avṇṭṭhitassa paṇḍa-
kassa nbatobyāñjanakassa supaṭipannassāpi dhammā-
bhisamayo na hoti, yo pi manussadahaṛako ūnakasatta-
vassiko tassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ
supaṭipannānaṃ - pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā
yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu,
atha kena kāraṇena manussadahaṛakassa ūnakasattavas-
sikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti,
ettha tāva pañho bhavati. Nanu nāma dahaṛakassa na
rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na
micchādīṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti.
Amissito kilesehi so nāma dahaṛako yutto ca patto ca
arahati ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhitaṃ - ti.
— Tañ - ñev' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena

¹⁰ -sayuppanṇassa AM. ¹² buddhalohit- M. ²¹ tesāṃ tesaṃ ABC.

²⁷ yutto patto AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajaniye rajjeyya, dussaniye dusseyya, mohanīye muyheyya, madaniye majjeyya, diṭṭhiṃ vijāneyya, ratīṇ - ca aratīṇ - ca vijāneyya, kusalākusalāṃ vitakkeyya, bhavēyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ maṇḍaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṃ parittakena maṇḍena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākātikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ maṇḍaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṃ parittakena maṇḍena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supatīpannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puṭhulā vitthattā visālā vitthippā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

⁴ moheyya BM ²⁵ hotiti all throughout. ³¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthataṃ visālā vitthinnā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbaleṇa cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhutū, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supāṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetuṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjāndhakāreṇa pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ ñānālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supāṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso anu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ aṭṭharatanikaṃ ṭhānam -
upagataṃ disvā gilitum parikaddheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tuṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appam
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāna-
dhātu, so tena dubbaleṇa cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhutū, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supāṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhu bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

¹⁸ anu- all ¹⁹ sālaka- AbB. ¹⁹ tidhapp- BM. ⁻⁸ cittena om all.

Bhante Nāgasena, kiñ ekantasukhañ nibbānañ, udāhu dukkhena missan - ti. -- Ekantasukhañ mahārāja nibbānañ dukkhena amissan - ti. — Na mayan - tañ bhante Nāgasena vacanañ saddahāma: ekantasukhañ nibbānan - ti. Evam - ettha mayañ bhante Nāgasena pac - cema: nibbānañ dukkhena missan - ti; kāranañ - c' ettha upalabhāma: nibbānañ dukkhena missan - ti, katamañ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānañ pari - yesanti tesañ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari - tāpo, ¹⁰ thāna - cānka - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānañ - ca patipīḷanañ, dhanadhañña - piyañātimitta - pajahanañ; ye keci loke sukhitā sukhasaṃpattā te sabbe pi pañcahi kāmāggañhi āyatane ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - bahuvidha - subhanimittena rūpena cakkhuñ ramenti brūhenti, manā - pika - manāpika - gītavādita - bahuvidha - subhanimittena sad - dena sotāñ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika pup - pha - phala - patta - taca - mūla - sāra - bahuvidha - subhanimitt - ena gandhena ghānañ ramenti brūhenti, manāpika - manā - pika - khajja - bhojja - leyya - peyya - sāyana - bahuvidha - su - bhanimittena rasena jivhañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - sanhasukhuma - mudumaddava - bahuvidha - subha - nimittena phassena kāyañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak - ka - manasikāreṇa manañ ramenti brūhenti. Tume tañ cakkhu - sota - ghāna - jivhā - kāya - mano - brūhanañ ha - natha upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittaṃ - pi pari - tappati, kāye paritatte kāyikañ dukkhañ vedanañ vedi - yati, citte paritatte cetasikañ dukkhañ vedanañ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantañ garahaṃāno

¹⁰ -cānkaṃana- A ²³ -kuvitakka- ABC. ²⁷ upachindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtahacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vadāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. — Āma bhante, atthi rājūnaṃ rajjasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesāṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccēhi parināyakehi bhāṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā dāmasamakasa-vātātapa-patipīḷitā samavisame paridhāvanti mahāyuddhaṃ - ca karonti jīvitasamsayaṃ - ca pāpuṇantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rajjaṃ pariyesitvā rajjasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā tṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīḷetvā kāyaṃ - ca jivitaṃ - ca pariccajītvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nibhatapaccāmittā va rājāno rajjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhando C. bhūnahacco Aa, bhūnataeco M (bhūnahu MN. 75). ⁶ dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab. nibbānaṃ dukkhaṃ C ⁷ nāma om C.

¹² kho pana taṃ A. ¹⁶ -cankamana- Ab ³¹ dukkhanti all

Aparam - pi mahārāja Uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmaṃti. — Āma bhante, atthi ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkhena missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyānaṃ abhivādana-paccupaṭṭhānena udakāharaṇa-gharasammajjana-dantakaṭṭhamukhodakānuppadānena ucchiṭṭhapaṭiggahana - ucchādana - nahāpana - pādaparikammaṇa sakacittāṃ nikkhipitvā paracittānuvattanena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyaṃ ātāpentiti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanṭi. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā ṭhāna-cankama-nisajjā-sayanābhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipiletvā kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajivā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viyā sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaññeṇaṃ.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vāyaṃ vā paṃṇaṃ vā opammanena vā kāraṇena vā

³⁻²⁶ aññaṃ nibbānaṃ dukkhanti M. ⁸ -paccupaṭṭhānena A. ⁹ ucchiṭṭha-
AbC ¹⁰ -cankamāna- AM

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampatiṇṇhāmi yaṃ atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaṇṇāpanaṃ, kāraṇena maṃ saṇṇāpehiti. — Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saṇṇāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmaṃti. — Āma bhante, atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti; evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kiṃ - ti tassa byākareyyāsīti. — Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ: apucchāmi maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, thapaniyo eso paṇho, avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsī, nanu vigaṇetvā tassa ācikkhitabbā: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigaṇetuṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, evaṃ - eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena

¹ -dassitū - A in the first five places, C once. ⁵ etamahāmi M ⁹ -pes-sāmiti AbC. ¹² samudde A. ²¹ ye om A ²⁹ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakam tatrāsaye ca satte, na tv-eva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam-pi mahārāja uttarim kāraṇam supohi: atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesam arūpakāyikanam devānam rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Na hi bhante ti. Tena hi mahārāja na-tthi arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesam rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānam yeva arūpakāyikanam devānam na sakkā rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukham nibbānam na ca sakkā tassa rūpam vā saṇṭhānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa gunam aññehi anupaviṭṭham, kiñci opammanidassanamattan-ti. — Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

opammanidassanamattaṃ upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'haṃ labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattaṃ tathā siḅhaṃ brūhi, nibbāpehi me hadayapariḷāhaṃ, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsaṃ dasa guṇā, maṇḍiratanassa tayo guṇā, lohitaḍḍanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesaṃ anupalittaṃ. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakaṃ sītalaṃ pariḷāhanibbāpanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sītalaṃ sabbakilesa-pāriḷāha-nibbāpanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja udakaṃ kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānaṃ jana-pasu-pajānaṃ pipāsavinayanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmataṇhā-bhavataṇhā-vibhavataṇhā-pipāsā-viṇayanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-pīlītānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-pīlītānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbaduk-khānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūraṭi sabbasavantihi, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūraṭi sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsava-balappatta-vasābhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vividha-vipula-vīcīpuppha-sankusumito, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vividha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha-sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-marāṇa-nāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaddhanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaddhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajananaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajananaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamanaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-pañivīdanānaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-pañivīdanānaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jīyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharaṇo anissito vihaḡagamano nirāvarano ananto,

³⁰ acora- C, acoro- M. ³¹ vihaḡagamano Ba, vihaḡagamano C, viha-taggamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jīyati na miyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanam kāmadaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanam ujjetatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjetatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitaṇḍanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariyajanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ silagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, gīrisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame gīrisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja gīrisikharaṃ accuggataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharaṃ acalaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharaṃ duradhirohaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharaṃ sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja gīrisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja gīrisikharassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - étaṃ, tathā sam-
paṭicchāmiti.

Bhante Nāgasena, tunhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na pacenuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so up-
pannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchi-
karoti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sac-
chikaroti. Api ca mahārāja atth' eṣā nibbānadhātu yaṃ
so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nā-
gasena imaṃ pañhaṃ patiechaṇṇaṃ katvā dīpeli, viva-
ṭaṃ pākataṃ katvā dīpeli, chandaḍāto ussāhaḍāto yaṃ
te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ
jano sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ
antodosasallaṃ ti.

Atth' eṣā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇītā,
taṃ samma paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre samma-
santo paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko
ācariyānusatthiyā vijjaṃ paññāya sacchikaroti, evaṃ - eva
kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya
nibbānaṃ sacchikaroti. Kathaṃ - pana nibbānaṃ daṭṭhab-
baṃ - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato
sukhato sātato paṇītato sucito sītāḍato daṭṭhabbaṃ.
Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjena jalita-kāḍhita
agginā dāyhamāno vāyāmena tato muñcivā niraggikokā-

¹³ so om Aa' ¹⁶ ācikkhāhi M ¹⁷ -pakkhanto A', -pakkhando M

¹⁸ -karotīti all. ²⁴ pana bhante taṃ nibb M ²⁵ anītito maharaja nu M.

sam̐ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-tividdhaggisantāpaṃ paramasukham̐ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evaṃ tividdhaggi datṭhabbo, yathā aggigato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā niraggikokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kuk-kura-manussa-kunapa-sarīraḷaṇja-kotṭhāsarāsīgato kunapa-jatājatitāntaram - anupavittṭho vāyāmena tato muñ-citvā nikkunapokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesakunapaṃ paramasukham̐ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kunapaṃ evaṃ pañca kāmaguṇā datṭhabbā, yathā kunapagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā nikkunapokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso bhūto tasito kampito viparīta-vibbhanta-citto vāyāmena tato muñcitvā dāhaṃ thiram - acalam - abhayatṭhānaṃ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-bhayaśantāsaṃ paramasukham̐ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayaṃ evaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ paṭicca aparāparaṃ pavatta-bhayaṃ datṭhabbaṃ, yathā bhūto puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā abhayatṭhānaṃ evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso ki-litṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena taṃ kalala-kaddamaṃ apavāhetvā parisuddhavidhimaladesaṃ upagantvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesa-malakaddamaṃ paramasukham̐ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalaṃ evaṃ

lābha-sakkāra-siloko dattṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno dattṭhabbo, yathā parisuddha-vimaladeso evaṃ nibbānaṃ dattṭhabbaṃ.

Taṇ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati. pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātaṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kañci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evam - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātaṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmiṃ dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇībhūto agginhi nibbindeyya, evam - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmiṃ dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho paṇ' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyāsaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santaṃ etaṃ paṇitaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ paṭikkhandati

¹¹ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jatatte C. ¹² kiñci all. ¹⁷ gayh. padesaṃ passati AbBC ¹⁹ saṇṭhahati B. ²¹ mahā B.

pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nis-
saraṇan - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-
pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati
pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdho me nibbāhana-
maggo ti, evam - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā-
vissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati
kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇan - ti. So appa-
vattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulikaroti,
tassa tadatthaṃ sati santiṭṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ san-
tiṭṭhati, tadatthaṃ pīti santiṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ apa-
rāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamivā appa-
vattaṃ okkamati; appavattam - anuppatto mahārāja sammā
paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhū
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā
disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya utta-
rāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha
nibbānaṃ sannihitan - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso
puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya
vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ
vā, yattha nibbānaṃ sannihitan - ti. — Yadi bhante Nā-
gasena na - tthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi na - tthi
nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam -
pi sacchikiriyaṃ micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi:
Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ
atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ
gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ
ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati so tattha
gantvā taṃ taṃ harati; evam - eva kho bhante Nāgasena

² pakkhanto A. pakkhando M; pakkanto C ¹² anupatto CM ²⁵ dhañ-
ñatthānaṃ ABC. ²⁶ pupphatthānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa uttāhanokāso pi icchitabbo. Yasma ca kho bhante Nāgasena nibbānassa uttāhanokāso na - tthi, tasmā na - tthi nibbāna - ti brūmi, yesaṃ - ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriya micchā ti. — Na - tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na - tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni sanghaṭṭento aggiṃ adhigacchati, evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathidaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanaṃ maṇiratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanāṃ, na ca tesāni ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso. sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -milāte A. -cīlāte B, -vigāte M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁷ nigumpe M (twice). ²⁸ kasmīre C (twice).

²⁹ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhumā puriso Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̥hito ākāsaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa pubbadisā atthi, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa sammā paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyaṃ ti. — Sādhū bhante Nāgasena, desitaṃ taṃ nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyaṃ, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti. ussāpito dhammaddhajo, saṇṭhāpitā dhammanetti, avaṇṇho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evaṃ - etaṃ gaṇivarapa-vara, tathā sampañcchāmiti.

Atthamo vaggo.

⁶ -karotiti BC. ⁷ vā om. B; vā pana om. C. ⁸ pubbā A. ¹⁴ saṇṭhap-AaB; -pito all except Aa ¹⁷ M adds. Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning no doubt Lakkhanakaṇḍo)

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, nānālokaṃ datṭhukāmo aññānaṃ blinditukāmo, nānālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhiṭṭiṃ - ca ussāhaṃ - ca satīṃ - ca sampajaññaṃ - ca upatṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Bhante Nāgasena, kim - pana Buddhō tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana te ācariyehi Buddhō diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddhō diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddhō diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na - tthi Buddhō, qa h' ettha Buddhō paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyanti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidam:

setacchattaṃ uñhisaṃ pādukā vālavijani khaggarataṇaṃ mahārahāni ca śayanāni, yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiya ti. — Evam - eva kho mahārāja mayam - p' etaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma sad-daheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhaye,
anumānena ñātabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamāṃ tāva samaṃ anunnataṃ - anañataṃ asakkharapāsāṇaṃ nīrupaddavaṃ - anavaḍḍhaṃ ramaṇiyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārapetvā khānukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya so bhaṇaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇa-parikha-pākāraṃ dālha-gopur-aṭṭāla-kotṭakaṃ puthu-caccara-catukka-sandhi-singhāṭakaṃ suci-samātala-rājamaggaṃ suvibhatta-antarāpaṇaṃ ārāma-uyyāna-tālāka-pokkharani-udapāna-sampannaṃ bahuvidha-devaṭṭhāna-patimanditaṃ sabbadosavirahitaṃ, so taṃ nagare sabbathā vepulla-taṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya piṭhaṃ subhik-

6-14 so om AC. 11 -augāni AaM. 15 bahu all 23 ukkhinna- AbC.
uttinna- M. 24 -kotthakaṃ ACM 26 -pokkharani- B. 30 piṭhaṃ AC.

kham khemañ samigghaṃ sivaṃ anitikaṃ nirupaddavaṃ
 nāñājanasamākulaṃ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthāroha assāroha ratthikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikaṃ uggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vaṃmino yodhiṇo dāsaputtā bhaṭṭi-
 puttā mallagaṇā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 lonakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā pan-
 nikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā māmsikā
 majjikā natākā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍḍhakā pupphachaḍḍakā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhiakā Sāketakā
 Soratṭhakā Pātheyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandbārā taṃ nagaraṃ vāsāya upagatā nāñā-
 visayino janā navāṃ suvibhattaṃ adosaṃ -anavajjāṃ ra-
 maṇīyāṃ taṃ nagaraṃ passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaḍḍhakī yo imassa nagarassa māpetā
 ti; — evaṃ -eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankhēyyo appameyyo
 aparimeyyo amitaguno guṇapāramippatto anantadhiti
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalapāramiṃ

² puthu all. ² khattiya- ABM. ⁵ surā ACM ⁶ kappikā BC ⁷ mālā-
 kārā B ⁷ sajjhukārā AĈ. ⁸ nattakārā A, tandhakārā B, tattakārā C
⁹ lohakārā C, venukārā M; om. A. ¹⁰ vilīva- A ¹¹ rajakārā AM. ¹⁴
 vetālikā AB ¹⁵ lāsikā or layikā B ¹⁶ -yavana- AbC ¹⁶ -milātā Aac.
¹⁶ ujjenaka- BC ¹⁷ bharu- A ¹⁷ -parantaka- AB. ¹⁸ sāketaka-so-
 ratthaka-pātheyyaka- BM. ¹⁸ -madhurakā A. ¹⁹ vāsaya B; vāsayaṃ-
 pagatā Ab, vāsamupagatā Aa. ²⁰ nāñāvis janā taṃ nagaraṃ vāsāya
 upagatā M. ²¹ pavisitvā AM ²⁴ appatimo A

gato sasenam Māraṃ parājetvā diṭṭhijālaṃ padāletvā avijjāṃ khepetvā vijjāṃ uppādetvā dhammukkaṃ dhārayitvā sabbaññutaṃ pāpunitvā nijjita-vijita-saṅgāmo dhammanagaraṃ māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaraṃ sīla-pākāraṃ hiri-parikkhaṃ nāṇa-dvārakoṭṭhakaṃ viriya-aṭṭālaṃ saddhā-esikaṃ sati-dovārikaṃ paññā-pāsādaṃ Suttanta-caccaraṃ Abhidhamma-singhātakaṃ Vinaya-vinicchayaṃ satipatṭhāna-vīthikaṃ. Tassa kho pana mahārāja satipatṭhānavīthiyaṃ evarūpā āpaṇā pasāritā honti, seyyathidaṃ: pupphāpaṇaṃ gandhāpaṇaṃ phalāpaṇaṃ agadāpaṇaṃ osadhāpaṇaṃ amatāpaṇaṃ ratanāpaṇaṃ sabbāpaṇaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇaṃ - ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidaṃ: aniccaaññā anatasaññā asubhasaññā ādinavaaññā pahānaaññā virāgaññā nirohasaññā sabbaloke anabhirataaññā sabbasankhāresu aniccaaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohitakasaññā puḷavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā kāruṇāsaññā muditāsaññā npekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataraṃ ārammaṇaṃ gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, moha vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, saṃsāraṃ tarati, taṇhāsotaṃ nivāreti, tividhaṃ malaṃ visodheti, sabbakilese upahantvā amalaṃ virajaṃ suddhaṃ paṇḍaraṃ

³ dhāretvā AbC ⁶ -kottakam AaB. ⁹ -vīthiyaṃ AbC. ²² vikkhāyita-saññā ACa. ²³ pul- CM. ²⁴ upekkhā- AC ²⁷ muñci- C

ajātiṃ ajaraṃ amaraṃ sukhaṃ sītibhūtaṃ abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vinoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
paṇaṇ - ti.

Kammamūlaṃ gahetvāna āpaṇaṃ upagacchatha,
ārammaṇaṃ kiṇitvāna tato muccatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpaṇaṇ - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disaṃ - pi anudisaṃ - pi anuvātaṃ - pi
paṭivātaṃ - pi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasaṅgasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
saṃvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpaṇaṇ - ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātaṃ - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
saṭaṇ - ca gandho paṭivātaṃ - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi, uppalaṃ, atha vassikī,
etesaṃ gandhajātānaṃ sīlagandho anuttarō.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candanaṃ;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpaṇaṇ - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyathīdaṃ: sotāpatti-phalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamā-

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-
mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-
phalaṃ, yadi sakadāgāmiphalaṃ, yadi anāgāmiphalaṃ,
yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi
animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ.
Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bha-
veyya, so na tāva tato phalāni pātetī yāva kayikā na
āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ
ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato
yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā do-
vilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā ti, so tena
attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ
gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesī-
kaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āma-
kaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati pakkaṃ gaṇhāti;
evaṃ-eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so
kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotā-
patti-phalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato phalāpaṇaṇ - ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ,
tena te sukhitaṃ honti ye kitā amatapphalan - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
agadāpaṇaṇ - ti. Agadāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ
kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni:
Yāni imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni ak-
khātāni, seyyathidaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkha-
samudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ,
dukkhanirodhagāminī patipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye
keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ supanti, te jātiyā

¹ kayikā all. excc. t. Ab. ² na om. BM. ¹¹ ti om. all. ¹² amatani
phalaṃ Ab. amatapphalan C. ²¹ kitā all. ²⁰ catusaccadhi B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti,
soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato agadāpaṇan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ patibāhaka,
dhammāgadasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhik-
khavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
osadhāpaṇan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikic-
chati, seyyathīdaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-
mappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca
balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo. Etehi
osadhehi Bhagavā micchādiṭṭhiṃ vireceti, micchāsankap-
paṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ
vireceti, micchājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti,
micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-
manaṃ kāreti, dosavamaṇaṃ kāreti, mohavamaṇaṃ kāreti,
mānavamaṇaṃ kāreti, diṭṭhivamaṇaṃ kāreti, vicikicchā-
vamaṇaṃ kāreti, uddhaccavamaṇaṃ kāreti, thīnamiddha-
vamaṇaṃ kāreti, ahirikānottappavamaṇaṃ kāreti, sabba-
kilesavamaṇaṃ kāreti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato
osadhāpaṇan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.
Dhammosadhaṃ pivtvāna ajarāmarañā siyūni,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ⁴.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
amatāpaṇan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yena amatena so Bhagavā sadevakāṃ lokaṃ

⁴ vijjānaṃ Ab ¹² -anāni AC. ²⁰ -kamanott- C ²¹ phassitvā AbBC.

abhisīñci, yena amātena abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhi-marāṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyā-sehi parimucciṃsu. Katamaṃ taṃ amataṃ: yad-idaṃ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amataṃ-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiṃ paribhuñjantīti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpaṇaṃ-ti.

Byādhitāṃ janataṃ disvā amatāpaṇaṃ pasārayi;
kammaṇa taṃ kiṇṭvāna amataṃ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato ratanāpaṇaṃ-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ virocenti obhāsenti pabhāsenti, jalanti pajjalanti, uddhaṃ adho tiriyaṃ ālokaṃ dassenti. Katamāni tāni ratanāni: silaratanaṃ samādhiratanāṃ, paññāratanaṃ vimuttiratanāṃ vimuttiñāṇadassanaratanaṃ paṭisambhidāratanaṃ bojjhangaratanaṃ. Katamaṃ mahārāja Bhagavato silaratanaṃ: pātimokkhasaṃvarasīlaṃ indriyasamvarasīlaṃ ājīva-pārisuddhisīlaṃ paccayasannissitasīlaṃ cullasīlaṃ majjhimasīlaṃ mahāsīlaṃ maggasīlaṃ phalasīlaṃ. Silaratanaṇa kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇī pajā pihayati pattheti. Silaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disaṃ-pi anudisaṃ-pi uddhaṃ-pi adho pi tiriyaṃ-pi virocati atirocati; heṭṭhato Avīcim, uparito bhavaggaṃ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharitvā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja silaratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato silaratanaṃ-ti.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇṭvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appanīhito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vihiṃsāvitakkā mān-uddhacca-diṭṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamisanti na saṇṭhanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri p kkhara-patte vikirati vidhamati viddhamisati na saṇṭhāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa: evam-eva kho mahārāja samādhiratanam pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihiṃsāvitakka-mān-uddhacca-diṭṭhi-vicikicchā-kilesavattbhūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamisanti na saṇṭhanti na upalippanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam-ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare.
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanam: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan-ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam akusalan-ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam sāvajjam idam anavajjam, idam sevittabham idam na sevittabham, idam hīnam idam paṇītam, idam kaṇham

⁴ avitakka-avicāramatto all except B: (-avicāra- Bb). ¹⁰ -dhamisanti all.

¹¹ saṇṭhanti AbM. ¹² saṇṭhanti M. ¹³ vikkhipate ABC.

idam sukkaṃ idam kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathā-bhūtaṃ pajānāti, idam dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhave ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ patto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pilandho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākalāpa-maṇi-kanaka-pavālābharapa-patimaṇḍito akalu-tagarataḷisaka-lohitacandanānulitta-gatto nāga-punnāga-sālasala - campaka - yūthikātimuttaka - pāṭal-uppala - vassikamallikā - vicitto sesajane atikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharanehi, evameva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamivā samatikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanam sabbapilandhanānam, yad - idam vimutti-pilandhanam. Idam vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharam gehajano sāmin udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassauaratanam: Paccavekkhanañānam mahārāja Bhagavato vi-

¹³ agalu- M. agaru-akalu- AC ¹⁵ -salala- CM. ¹⁸ adhibhavati BC.

muttiñāṇadassanaratanan - ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccatam,
tañ ñāṇaratanam laddhum vāyametha Jinorāsā ti.

Katamam mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanam : Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ parisam upasankamati, yadi khattiyaparisam yadi brāhmaṇaparisam yadi gahapatiparisam yadi samaṇaparisam, visārado upasankamati, amāṇakubhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṃso parisam upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapaṇcāvudho asambhūto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pāṭayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya pabarissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena pabarissāmi, upagataṃ santam maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmi; evam-eva kho mahārāja catupaṭisambhidāratanaṃ paṇḍito bhikkhu asambhūto parisam upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhida paṇhaṃ pucchissati, tassa atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ kathayissāmi, nayena nayaṃ kathayissāmi, nissāṇsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhida paṇhaṃ pucchissati, tassa dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbāuena nibbānaṃ kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

⁹ catu ABC ¹⁵ -āyudho C. ²² -sambhidāyam M throughout. ²⁶ vimocessāmi Aa, and so C throughout

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaṇi-
hitaṇa appaṇihitaṇa kathayissāmi, anejena anejaṇa katha-
yissāmi, nissaṇṇasayaṇa karissāmi, vimatiṇa vivecessāmi,
tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-
paṭisambhida paṇḥaṃ pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṇa
kathayissāmi, padena padaṇa kathayissāmi, anupadena
anupadaṇa kathayissāmi, akkharena akkharaṇa kathayis-
sāmi, sandhiyā sandhiṇa kathayissāmi, byañjanaṇa byañ-
janaṇa kathayissāmi, anubyañjanaṇa anubyañjanaṇa katha-
yissāmi, vaṇṇena vaṇṇaṇa kathayissāmi, sarena saraṇa
kathayissāmi, paṇṇattiyaṇa paṇṇattiṇa kathayissāmi, vohārena
vohāraṇa kathayissāmi, nissaṇṇasayaṇa karissāmi, vimatiṇa
vivecessāmi, tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇena; yo koci maṃ
paṭibhānapaṭisambhida paṇḥaṃ pucchissati, tassa paṭi-
bhānaṇa paṭibhānaṇa kathayissāmi, opammaṇa opammaṇa
kathayissāmi, lakkhaṇaṇa lakkhaṇaṇa kathayissāmi, rasena
rasaṇa kathayissāmi, nissaṇṇasayaṇa karissāmi, vimatiṇa
vivecessāmi, tosayissāmi paṇḥaveyyākaraṇena. Idhaṇa
vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanan - ti.

Paṭisambhidā kīṇitvāna ṇānena phassayeyya yo,
asambhūto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamaṇa mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṇa:
Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dham-
mavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisamboj-
jhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upe-
kkhasambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhanga-
ratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbaṇa tamaṇa abhibhūya
sadevakaṇa lokaṇa obhāseti pabhāseti ālokaṇa janeti. Idhaṇa
vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

³ pucchati ABC. ¹¹ ohārena AC ¹² ohāram C ¹⁸ vim. viv. om all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC ²⁶ so ABC ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangaratanamālassa uṭṭhahanti sadevakā;
kammena taṃ kiṇṭvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanaṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, sangharatanaṃ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānūsikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇṇanti, keci sīlasamādānena kiṇṇanti, keci uposathakammena kiṇṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māsenā appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇṇhanti; evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti.

Āyu ārogatā vaṇṇaṃ saggaṃ uccākulīnatā
asankhataṃ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jīne.

Appena bahukenāpi kammamūlena gayhati;
kiṇṭvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimbhāṇakā

⁵ sarīr- BM ⁶ paribh- M, ⁷ bhogas. pas om AaM ⁸ āroga- B, āroga- M ¹¹ ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C: ye sampattiṃ BM. ²² āro-gatam M; āyu āyurogatam C. ²³ jīno C, jāne M, jano B ²⁴ gaṇṇhati AM, gaṇṇhati C ²⁷ ābhīdh CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 silasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhan-
 gabhāvanārata vipassakā sadattham - anuyuttā āraññikā
 rukkkhamulikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasamangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiññā iddhimanto paññāya pāramiṇ gata satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga - magga-
 vara-jhāna - vimokkha - rūpārūpa - santasukhasamāpatti - ku-
 salā, tehi arahantehi ākulam samākulam ākiṇṇam samā-
 kiṇṇam naḷavana-saravanam - iva dhammanagaram aho-
 si. Bhavatīha :

Vītarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītatanhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Āraññakā dhutadharā jhāyino lūkhacivarā
 vivekābhiratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṇisukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticivaradharā santā cammakhaṇḍacatutthakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñcaññam patthayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasamangino
 āsiṃsakā uttamattam dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmi ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabhāvanārata
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

³ āraññakā C. ⁷ pāramīgatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 siti all. ¹⁵ āraññikā M. ¹⁵ dhūta- CM. ²¹ nipuṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanāratā
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caraṇā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇī guttadvārā susamvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca iddhiyā pāramigatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-ñāṇavara-
dharā asangā atuliyaguṇā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramiṇiṃ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anālbacārā sasāgara-mahī-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana-m-adhiṭṭhānābhinihāra-kusalā iddhiyā pāramiṇiṃ
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam-anugatā appicchā santuṭṭhā viññat-
ti-m-anesana-jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham-anughāyitvā pavisanti vivittakānanāṃ
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam-anuppattā dhu-
tangagune agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṇiṃ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

³ -pāramippattā M ⁷ pāramiṇiṃ gatā C ⁸ ti om. BM ¹⁷ -pārami-
gatā M throughout ²⁰ dhūt- Ab, dhūtangagunam- M ²⁴ dhūt- AM.
²⁴ atinikkhittā M ²⁹ -jotikā Aa

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsānadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaḥa-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramiṃ gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavarā-mahaggha-seṭṭha-bhāvam-anuppattā bahujana-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā ditṭhasaccā viññātasāsanā catusu sāmāññaphalesu tiṇṇavīkicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam-pi paṭipannānaṃ te phale sanivibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū silavarasugandham-anulittā anekavidhabahugunadharā kilesamalaṇḍagandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivācaye ulārapāmojjā araṇṇāgatā pi rukkhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṃ-ogāḷhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā silakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñānadas-

⁴ dhammarakkhā AB ⁶ āpattānāpatti- M. ²⁷ vācā AC. ²⁹ yattha once ABC

sanakathā tattha tattha gautvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā nisajja-tṭhāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāva-nānuyogam - anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharanato ca vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino dhanino nidditṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammasetṭhino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricippārammaṇa-vibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadhammikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvihitaṃ, evaṃ suparipūritaṃ, evaṃ suvatthāpitaṃ, evaṃ surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena nātappaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
anumānena jānanti vadḍhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁶ taranā M ¹⁸ patieṇ- AC. ¹⁹ pāramippatta M ²⁰ -hantanaṃ A, -hantataṃ C.

. Anumānena jānanti ummī disvāna sāgare:
yathā 'yaṃ dissate ummī mahanto so bhavissati;
Tathā Buddhaṃ sokanudaṃ sabbattha - m - aparā-
jitaṃ
taṇhakkhayaṃ anuppattaṃ bhavasamāsāramocanaṃ
Anumānena nātabbaṃ ummī disvā sadevake:
yathā dhammunivipphāro aggo Buddha bhavissati.
Anumānena jānanti disvā accuggataṃ giriṃ:
yathā accuggato eso Himavā so bhavissati;
Tathā disvā dhammagiriṃ sītibhūtaṃ nirūpadhiṃ
accuggataṃ Bhagavato acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ
Anumānena nātabbaṃ disvāna dhammapabbataṃ:
tathā hi so mahāvīro aggo Buddha bhavissati.
Yathā pi gajarājassa padaṃ disvāna mānusa
anumānena jānanti: mahā eso gajo iti,
Tath' eva Buddhanāgassa padaṃ disvā vibhāvino
anumānena jānanti: ulāro so bhavissati.
Anumānena jānanti bhīte disvāna kummige:
migarājassa saddena bhītā 'me kummigā iti;
Tath' eva titthiye disvā vitthate bhītamānase
anumānena nātabbaṃ: dhammarājena gajjitaṃ.
Nibbutaṃ paṭhaviṃ disvā haritapattaṃ mahodikaṃ
anumānena jānanti: mahāmeghena nibbutaṃ;
Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā āmoditapaṃmoditaṃ
anumānena nātabbaṃ: dhammameghena tappitaṃ.
Laggaṃ disvā bhusaṃpankaṃ kalaladdagataṃ
mahim
anumānena jānanti: vārikkhandho mahāgato;
Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā rajapankasamohitaṃ
vahitaṃ dhammanadiyā vissaṭṭhaṃ dhammasāgare,
Dhammāmatagataṃ disvā sadevakam - imaṃ mahim,
anumānena nātabbaṃ: dhammakkhando mahāgato.

^{1 2} umī Ab ⁷ -vittharo AC ^{24.19} tathevīmaṃ AC. ²⁶ bhusā- C.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamaṃ :
 yathā 'yaṃ vāyati gandho hessanti pupphitā dumā;
 Tathā' evāyaṃ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena ñātabbam: atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ
 upadassayitum. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmā ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittaṃ mālāguṇarāsīm kareyya, evam - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya 'anantaḡuṇo appamey-
 yaḡuṇo, aham - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggena pi mayhaṃ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ pan' ettha chandaṃ
 janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākaṃ paramavicittena pañ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapañhaṃ.

Passat' āraṇṇake bhikkhū ajjhogālle dhute guṇe,
puna passati gihī rājā anāgāniphale t̥hite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṁsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangaṁ nipphalaṁ siyā;

Paravādivādamathanaṁ nipuṇaṁ Piṭakattaye
handa pucche kathiseṭṭhaṁ, so me kankhaṁ vi-
nessatīti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ abhivādetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinna kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad-avoca: Bhante Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṁ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṁ pacca-nubhonto mālā-gandha-vilepanaṁ dhārayanto jātarūpa-rajataṁ sādīyanto mani-muttā-kañcana-vicittamolibaddho, yena santaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikatan-ti. — Na mahārāja ekaṁ - űeva sataṁ na dve satāni na tīṇi catupañca satāni na sahaṁsaṁ na satasahaṁsaṁ na koṭṭisatāni na koṭṭisahaṁsaṁ na koṭṭisatasahaṁsaṁ; tiṭṭhatu mahārāja dasannaṁ vīsatiyā satassa sahaṁsassa abhisa-mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṁ dammīti. — Tvam - ev' etaṁ brūhīti. — Tena hi te mahārāja kathayissāmi, satena vā sahaṁsena vā satasahaṁsena vā koṭṭiyā vā koṭṭisatena vā koṭṭisahaṁsena vā koṭṭisatasahaṁsena vā. Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passitāraṇṇake M. passakeraṇṇake AC. ¹⁻⁴ dhū- M ⁵ kathī- ABC.

¹² -dārā- AC. ²¹ daṁmi all ²² brūhi all

dhutaguṇavaranga-uissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athalathala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabbam tam tato vinigalītvā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapatipatti-dhutaguṇavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham - p' ettha mahārāja pariyyattatāya buddhiyā kāranaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnam samānito bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhaṇācariyo anusittho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāranaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekha samattā paripunnā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham - p' ettha pariyyattatāya buddhiyā kāranaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunnam parisuddho samānito bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihīyā pañcakoṭimattā ariyasāvaka Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sahaṣṣāni tīni sataśaṣṣāni anāgāmiphale patitṭhitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tatth' eva Gaṇḍambanūle yamaka-pāṭihāriye vīsati pāṇakoṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷavyūhasuttante Mahāvūhasuttante Tuvāṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham - atītānam devatānam dhammābhisamayō ahoṣi. Nagare Rājagahe paṇṇāsa sahaṣṣāni tīni sataśaṣṣāni ariyasāvaka Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tatth' eva Dhanapālahaṭṭhināgadamane navuti pāṇakoṭiyo, Pārāyana-samāgame Pāsāṇake cetiye cuddasa pāṇakoṭiyo, puna Indasālaguhāyam asīti devatakoṭiyo, puna Bārāṇasīyam

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C ¹¹ otārento B. ¹³ evameva kho CaM.

¹⁵ tena so CM. ¹⁹ tīni ca M. ²⁷ tīni ca BM. ²⁹ parāyana- ABC

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārasa brahmakotiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya asīti devatākotiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ nara-marūnaṃ tiṃsa kotiyo abhisamimsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṇisadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasetṭhisamāgame Jambukājīvakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakunḍalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Sirimānagarasobhanisamāgame pesakārādhītusamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekaṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Yāvata mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi tattha tattha yebhuyyena dve tayo catupañca sataṃ sahasaṃ sataśahasānaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ uibbānaṃ sacchikarimsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aññāni ca anekāni devatākotiśatasahassāni gihī agārikā kāmabhogīno santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarimsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogīno santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutangāni kam - atthaṃ sādheṇti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹² maṇḍuka- AC. maṇḍaka- M. ¹³ maṭṭha- M. ^{14,15} sobhanī- C. ¹⁶ -subhadda- C. ¹⁷ ādāhana- Ab. ¹⁸ sunā- ACM. ¹⁹ ca paccekaṃ AB. ²⁰ devā om. AC. ²¹ yeva te na te na te pabb B. yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A. yeva na p. M. ^{22,23} agārikā M. ²⁴ dhūta- M throughout. C mostly. ²⁵ ki-matthaṃ all.

tangāni akicccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sarīradubbalakaraṇena; yadi muṭṭhihi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-laguḷa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭila-susira-kaṇṭa-latā-sākhā ālambitvā rukkhambhirūhanāni bhavati, kiṃ dīgha-daḷha-nisseṇi-pariyesanena; yadi tlaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-sarāni bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakeṇa ghāsacchādanāni kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātataḷāke udakāni labhati, kiṃ udapānataḷāka-pokkharāni-khaṇanena. Evam - eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santāni paramatthāni nibbānāni sacchikaronti, kiṃ dhutaguṇavara-samādiyaṇenāti.

Aṭṭhavīsati kho pan' ime mahārāja dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihaṃyitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutangaṃ suddhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjānaṃ na paraḍukkhāpanāni abhayaṃ asaṃpīḷāni ekantavaḍḍhikāni aparihāṇiṃyāni amāyaṃ ārakkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇāni saṃvarahitāni patirūpaṃ anissitāni vippanuttamāni rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ mānappahānaṃ kuvitakkacchedanaṃ kankhāvitaraṇaṃ kosajjaviddhānsanaṃ aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appaṇānaṃ sabbadukkhakkhayaḡagamaṇaṃ. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi

² -sammanti C. ⁵ -kaṇṭha- B. -katha- or -kattha- M ¹⁶ -pokkharāni- M. ²⁰ dhutaguṇā B

guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti; katamehi atthārasahi: cāro tesāṃ suvisuddho hoti, patipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosaṃcāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upatṭhitā hoti, āhāro pariṇṇāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaṇṇū hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tattlavihārī hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekāramo hoti, satataṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te imehi atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaguṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo dāḥasamādāno anujjhānabahuḷo mettāvihārī. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaguṇārahā.

Ye te mahārāja gihī āgārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutagūṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tattha cāraṇ'ca paṭipattiṇ'ca 'sodhayitvā aji' etarahi gihī va santā santaṃ paramattham nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭhamāṃ tāva upāsanaśīlāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gaḥaṇa-mutthipatīṭṭhana-angulivināmana-pādathapana-saragaḥaṇa-sandahana-ākadḍhana-sandhāraṇa-lakkhaniya-mana-khipane tinapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā rañño santike upāsanaṃ āradhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhañña-hiraññasuvanna-dāsīdāsa-bhāriya-gāmavaraṃ

² dhutangagun- M throughout ⁴ acāro M. ⁷ -samati M ¹³ atthārasa AC ¹⁸ āgārikā M. ²⁴ -ropana- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -sannahana- ali. ²⁷ -chanaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁹ -turaga- B. ³⁰ -dāsādāsī- M

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaṅṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaṅṇesu pubbāsevanaṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyaṃ hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyaṃ tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyaṃ hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā vattapaṭipattiyaṃ vā ārādhettvā satthagahaṇa - chedana - lekhaṇa - vedhana - salluddharaṇa - vaṇadho - vana - sosana - bhesajjānulimpana - vamaṇa - virecanānuvāsana - kiriyaṃ - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutaṅṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaṅṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijjānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaṅṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akataksalānaṃ akatakalāyāṇānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutaṅṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Pathavisamaṃ mahārāja dhutaṅṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ patitṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutaṅṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabbakilesamala - dhovaṇatṭhena. Tejo - samaṃ mahārāja dhutaṅṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabba -

¹ agārikā CM. ² 9 arahatta - B ¹¹ - paṭipattiyaṃ ACa ^{1b} agārikā M

²² asevanena all ²⁴ pathavi - C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamālarājo-pavāha-
 natthēna. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
 kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamanatthēna. Amata-
 samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
 kilesavisa-nāsanatthēna. Khettsamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūha-
 natthēna. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
 Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 saṃsāramahanna-pāragamanatthēna. Bhīrutāpasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmaraṇabhī-
 tānaṃ assāsakaraṇatthēna. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipīlītaṇaṃ
 anuggāhakatthēna. Pitusamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ kusalaavadhikāmānaṃ sabbasāmaññā-
 guṇa-janakatthēna. Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisam-
 vādakatthēna. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
 suddhikāmānaṃ sabbakilesamālehi anupalittatthēna. Ca-
 tujātiyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ kilesaduggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
 rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 atthālokaḍḍhamma-vātehi akampiyatthēna. Ākāśasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
 haṇāpagata-uru-visaṭa-vitthata-mahantatthēna. Nadīsa-
 maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamāla-
 pavāhanatthēna. Sudesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
 atthēna. Mahāsattavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbabhaya-sūṇā-khema-abhaya-vara-

¹ -vanajhā- AC. ⁶ -visavinās- B. ¹¹ -gāmaṇa- C. ²³ girirājasamaṃ
 AC ²⁴ akampānatthēna B ²⁶ -gahanopa- M, -gahanupa- Ca

pavara- nibbānanagara- sampāpanatṭhena. Sumajjitavimal-
ādāsasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
sankhārānaṃ sabhāvadassanatṭhena. Phalakasamaṃ ma-
hārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesa-lagūlasara-
satti-paṭibāhanatṭhena. Chattasamaṃ mahārāja dhuta-
gaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-
pa-paṭibāhanatṭhena. Candasaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ pihayita-patthitatṭhena. Suriyasamaṃ
mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ moha-tamatimi-
ra-nāsanatṭhena. Sāgarasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, vi-
suddhikāmānaṃ aneka-vidha-sāmañña-guṇa-vararatanuṭṭhān-
atṭhena aparimita-m-asankhya-m-appameyyatṭhena ca.

Evam kho mahārāja dhutagaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
bahūpakāraṃ sabbadarathaparilāhanudaṃ aratinudaṃ bha-
yanudaṃ bhavanudaṃ khilanudaṃ malanudaṃ sokanudaṃ
dukkhanudaṃ rāganudaṃ dosanudaṃ mohanudaṃ māna-
nudaṃ diṭṭhinudaṃ sabbākusaladhammanudaṃ, yasāva-
haṃ hitāvahaṃ sukhāvahaṃ, phāsukaraṃ pītikaraṃ yo-
gakkhemakaraṃ, anavajjaṃ, iṭṭhasukhavipākaṃ, guṇarāsi
guṇapuñjaṃ aparimita-m-appameyya-guṇaṃ, varaṃ pava-
raṃ aggaṃ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhoja-
naṃ upasevanti, hitavasena bhesajjaṃ upasevanti, upa-
kāravasena mittāṃ upasevanti, tāraṇavasena nāvaṃ upa-
sevanti, sugandhavasena mālāgandhaṃ upasevanti, abha-
yavasena bhīruttāṇaṃ upasevanti, patitṭhāvasena paṭha-
viṃ upasevanti, sippavasena ācariyaṃ upasevanti, yasa-
vasena rājānaṃ upasevanti, kāmadadavasena maṇiratanaṃ
upasevanti; evaṃ - eva kho mahārāja sabbasāmañña-guṇa-
dadavasena ariyā dhutagaṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakaṃ bijjavīḍhanāya,

¹² -asankhyāta- AC, -asankhēyya- M. ¹⁹ iṭṭhaṃ M ²⁰ -guna all ²⁰
vara B. ²⁴ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ⁶ patitṭhānavasena AC

aggi jhāpanāya, āhāro balāharanāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pānīyam pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjam byādhi-vūpasamanāya, yānam sukhagamanāya, bhīruttaṇam bhayavinodanāya, rājā ārakkhathāya, phalakam daṇḍa-leḍḍu-lagūla-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vattham paticchādanāya, nisseṇi ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantam pariJapanāya, āvudham tājjanīyapaṭibāhanāya, padīpo andhakāraṇavidhamanāya, vāto pariḷāhanibbāpanāya, sippam vuttinipphādanāya, agadam jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanam alaukāraya, āṇā anatik-kamanāya, issariyam vasavattanāya; evam - eva kho mahārāja dhutaguṇam sāmāññabija-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharanāya satisamvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturōgha-nittharanāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-bhayavinodanāya sāmāññaguṇa-parirakkhanāya aratikuvi-takka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabba-sāmāññaguṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimāhā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pidahanāya sāmāññattha-sela-sikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭila-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaṇāya sabbakilesapaṭisattu-taḷḷanāya avijjandha-kāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariḷāha-nibbāpanāya saṇha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññaguṇa-parirakkhanāya bojjhanga-vararatān-uppādāya yogijanālanakaraṇāya anavajja-nipūṇa-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁸ ārohanāya ACM. ⁹ pariJapp- M ⁹ āvudho M ¹³ -kanāya AC ²⁹ ³⁰ -parikkhanāya AC ³¹ -uppādanāya AC

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaguṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyāṃ dhutaguṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭiṣeṭṭhaṃ uttaraṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikāṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṭaṃ vitthataṃ garukaṃ bhāriyaṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ āpajjati, sabba-guṇaghātaṃ āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīṇaṃ khīṇaṃ garahanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogāṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avīcimahāniraye uṇha-kāṭhita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakoṭi-satasahassāni uddham-adho tīriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kālāngapaecango sūn-uddhumāta-susir-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kappaṇasoto ummīlita-nimīlita-nettanayano arugatta-pakkagatto pulavākinṇasabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho auto jalamāno pajjalamāno, attāno asaraṇo āruṇṇarunna-kāruṇṇa-ravaṃ paridevamāno nijjhāmataphiko samaṇama-hāpeto hutvā āhīṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekeva abhisīncati, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hattha-pādacchedaṃ kannacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttamaṃ M ⁷ mahantanti all ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹³ khīpanam C; B has an illegible word beginning with khī ¹⁶ -kathina- ABC. ¹⁸ muccitvā C. ²¹ pul- AC. ²³ nejjh- AC ²⁷ anāraho AUM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhūmukhaṃ
jotimālikāṃ hatthapajjotikāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsi-
kāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsikāṃ kahāpaṇakāṃ khārā-
patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhakaṃ, tattena
telena osiṇcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitāṃ - pi kammakara-
naṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ: ayutto appatto ananuccha-
viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
ṭhāne attāuaṃ ṭhapesi, velaṃ ghātesi; evaṃ - eva kho
mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko
araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
āradhaviṇṇo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā²
pabbajito jarāmarāṇā muccitukāmo sāsaṇaṃ paggaṇhissā-
mīti dhutaṅgaṇaṃ samādiyati, so diguṇaṃ pūjaṃ arahati:
devānaṃ³ - ca manussaṇaṃ⁴ - ca piyo hoti manāpo pihayito
patthito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsītassa
viya sītala-vimāla-surabhi-pāṇīyaṃ, visagatassa viya
osadhavaraṃ, sīghagamanakāmaṃsa viya ājaññarathava-
ruttamaṃ, atthakāmaṃsa viya manoharamaṇḍiranaṃ,
abhihiṇṇitukāmaṃsa viya paṇḍara-vimāla-setacchattaṃ,
dhammakāmaṃsa viya arahattaphalādhigamaṃ - anuttaraṃ.
Tassa cattāro satipatṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā paṇe⁵ indriyāṇi
pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo
bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
chati, adhigamapaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha-

² -mālakaṃ B. ³ hatthap. om all ⁴ khārāp. om all. ⁵ parigha- AC
⁶ asinā pi BM. ⁷ -kāraṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁹ mahanto ACM ¹⁰
saddhāya M. ¹¹ singhaṃ M ¹² -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ¹³
bojjhaṅgaṇi AC ¹⁴ gacchanti AC. ¹⁵ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidaṁ tisso vijjā cha! - abhiññā kevalo ca samanadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti-paṇḍaravimala-setacchattena abhisinncati. Yathā mahārāja rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhaṭa-balaṭṭhā, aṭṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha-mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa sabbapāsaṇḍa-gaṇā abhigacchanti, yaṁ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā-kara-nagara-sunkaṭṭhāna-verajjaka-chejjabhejjajana-manusāsanaṁ sabbattha sāmiko bhavati; evaṁ - eva kho mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti-paṇḍaravimala-setacchattena abhisinncati.

Teras' ime mahārāja dhutaṅgāni yehi suddhikato nibbānamahāsamuddaṁ pavisitvā bahuvidhadhammakīlaṁ-abhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṇjeti, iddhi-vidhaṁ dibbasotadhātum paracittavijānanaṁ pubbenivāsā-nussatiṁ dibbacakkhum sabbāsavakkhayaṁ - ca pāpuṇāti; katame terasa: paṇsukūlikangaṁ tecīvarikangaṁ piṇḍa-pātikangaṁ sapadānacārikangaṁ ekāsanikangaṁ pattapiṇḍikangaṁ khalupacchābhattikangaṁ āraññakangaṁ ruk-khamūlikangaṁ abbhokāsikangaṁ sosānikangaṁ yathā-santhatikangaṁ nesajjikangaṁ. Imehi kho mahārāja terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṁ sāmāñ-ñaṁ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhanaṁ nāviko paṭṭane suṭṭhu ka-tasunko mahāsamuddaṁ pavisitvā Vangaṁ Takkolaṁ Cīnaṁ Sovīraṁ Surāṭṭhaṁ Alasandaṁ Kolapaṭṭanaṁ Suvannabhūmiṁ gacchati aṇṇaṁ - pi yaṁ kiñci nāvāsāṇ-caraṇaṁ, evaṁ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājaparisā M. ¹³ terasa hime AC. ¹⁵ vaḷaṇj- AC. ²³ āsevitānisevitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmaññaṃ paṭilabbhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako pathamaṃ khattadosaṃ tiṇa-katṭha-pāsāṇaṃ apānetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daḍiddā duggatajanā; evaṃ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulino chejja-bhejja-janam - anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇaṃ, kevalā ca mahāpaṭhavi tass' ādheyyā hoti; evaṃ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jināsāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇaṃ, kevalā ca samaṇaguṇā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattthiyā saṅghassa katikaṃ sapariṣo naradammasārathin paṭisallānagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ paṭisaṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo paṭisāya saddhiṃ sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etad - avoca: Pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena paṭisā, kathaṃ tvaṃ Upasena paṭisaṃ vinesīti. So pi sabbaññunā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etad - avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjaṃ vā nissayaṃ vā yācati taṃ -

¹⁰ āsevanisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -janasamanusā- BM ²² kathikaṃ C. ²³ -sallāna- ACM.

ahaññ evaṃ vadāmi: ahaññ kho āvuso āraññako piṇḍa-pātiko paṇisukūliko tecīvariko; sace tvam¹ - pi āraññako bhavissasi piṇḍapātiko paṇisukūliko tecīvariko evāhaññ - tam pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi²; sace so me bhante paṭisunivā nandati oramati, evāhaññ - tam pabbājemi nissayaṃ demī; sace na nandati na oramati, na tam pabbājemi na nissayaṃ demī; evāhaññ bhante parisāṃ vine-³mi. Evam⁴ - pi mahārāja dhutaguṇavara-samādiṇṇo Jina-sāsanavare issaro hoti vasavattī⁵ sāmiko icchākarapo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddha-parisuddha-udiccajātippabbavaṃ siniddhaṃ muduṃ lobhaniyaṃ su-gandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddama-m-anu-palittaṃ anu-patta-kesara-kannikābhimaṇḍitaṃ bhamara-gaṇasevitaṃ sītalasalilasanivaddhaṃ, evam⁶ - eva kho ma-hārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nise-vitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa-guṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita-hata-vihata-kilesa hoti, hata-nihata-māna-dappo hoti, acala - dālha - nivṛtta - nibbematika-saddho hoti, paripunṇa - pīṇita-pahatṭha-lobhaniya-santa-sukha-samāpatti-lābhī hoti, sīla-varapavara-asama-sucigandha-paribhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānaṃ vandita-pūjito, budha-vibudha-panḍita-janānaṃ thuta-thavita-thomita-pasattho, idha vā huraṃ vā lokena anu-palitto, appathokavajje pi bhayadassāvī, vipula-vara-sampattikāmānaṃ maggaphalavaratthasādhano, āyācita-vipula-panīta-paccaya-bhāgi, aniketasayano, jhānajjhāsita-

¹ araññako B. ² araññako M. ³ -dinno AC. ⁴ mudu M. ⁵ anu-
all; anuppatta- AC. ⁶ -kannikāhi m C. ⁷ -samvattam B. ⁸ van-
dito pūj AC. ⁹ jhānajjhāsitata- (or-sitta-) A, -sītana- C; jhāyitapav- M

tapavara-vihārī, vijaṭṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭṭita-sañchinna-gatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttinna-sabbavickiccho, vimuttijjhāsitatto, diṭṭhadhammo, acala-dalhabhīruttāṇam - upagato, samucchinnaṇusayo, sabbāsavak-khayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imeli tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja therō Sāriputto dasasahassimhi lokadhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācītakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno manāpikaṃ kāmaratīṃ anekasatasankha-dhanavaraṇī - ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imeli terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj' etarahi anantaḡuṇasamannāgato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam - anupavattako jāto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṇṇake: Nāham - bhikkhave aññaṃ ekapuggalam - pi samanupassāmi yo Tathāgatenā anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti yatha - y - idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāgatenā anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci⁴ navangaṃ Buddhavacanaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavarasampattiyo, sabbaṃ - taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhāupagataṃ - ti.

Navamo vaggo.

[Meṇḍakapaṇṇho samatto.]

⁴ vimuttaṭṭhā - C, vimuttijjhāyatatto M. ¹³ -sankhaṃ B. ¹⁶ jāto ti all
¹⁷ Anguttara - AC. ²¹ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all

Bhante Nāgasena, katihi angehi samannāgato bhik-
 khu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ
 sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ
 gahetabbam. Kukkuṭassa pañca angāni gahetabbāni.
 Kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Dīpiniyā ekaṃ
 angaṃ gahetabbam. Dīpikassa dve angāni gahetabbāni.
 Kummassa pañca angāni gahetabbāni. Vamsassa ekaṃ
 angaṃ gahetabbam. Cāpassa ekaṃ angaṃ gahetabbam.
 Vāyasassa dve angāni gahetabbāni. Makkaṭassa dve
 angāni gahetabbāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbam.
 Padumassa tīṇi angāni gahetabbāni. Bijassa dve angāni
 gahetabbāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam.
 Nāvāya tīṇi angāni gahetabbāni. Nāvālakanakassa dve
 angāni gahetabbāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbam.
 Nīyyamakassa tīṇi angāni gahetabbāni. Kammakarassa
 ekaṃ angaṃ gahetabbam. Samuddassa pañca angāni
 gahetabbāni. Paṭhaviyā pañca angāni gahetabbāni.
 Āpassa pañca angāni gahetabbāni. Tejassa pañca angāni
 gahetabbāni. Vāyussa pañca angāni gahetabbāni. Pab-
 batassa pañca angāni gahetabbāni. Ākāsassa pañca an-
 gāni gahetabbāni. Candassa pañca angāni gahetabbāni.
 Suriyassa satta angāni gahetabbāni. Sakkassa tīṇi angāni
 gahetabbāni. Cakkavattissa cattāri angāni gahetabbāni.
 Upacikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bīlārassa dve an-
 gāni gahetabbāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbam.
 Vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Nakulassa ekaṃ

angam gahetabbam. Jarasigālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīṇi angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sihassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīṇi angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekaṃ angam gahetabbam. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekaṃ angam gahetabbam. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekaṃ angam gahetabbam. Sappassa tīṇi angāni gahetabbāni. Ajararassa ekaṃ angam gahetabbam. Panthamakkatākaṭṭakassa ekaṃ angam gahetabbam. Thanasitadārakassa ekaṃ angam gahetabbam. Cittakadharakummassa ekaṃ angam gahetabbam. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhassa tīṇi angāni gahetabbāni. Meghassa pañca angāni gahetabbāni. Maṇḍiratanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālīsikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhassa ekaṃ angam gahetabbam. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīṇi angāni gahetabbāni. Khetṭassa tīṇi angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Raṇṇo cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekaṃ angam gahetabbam. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekaṃ angam gahetabbam. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inagāha-

⁶ penā- AC. ⁹ jalūkāya BM ¹² panamakkatassa M. ²¹ madhurassa AC. ²⁷ turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakuṇagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhiniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabhiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnavāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgasena, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabban - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankāra - kūṭe pi catukke pi singhātake pi gāmadvāre pi thusarā - simhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC ⁴ sunkaḥāyikassa A, -sāvika - sa M.

¹³ vangavārakassa C ¹⁴ navāy - AC

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiṇasan-
thāre pi paṇṇasanthāre pi kaṭṭhamañcake pi chamāya pi
yattha katthaci cammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha kat-
thaci sayitabbaṃ, na sayanabahulena bhavitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhā-
sitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷin-
garūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti
appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallakena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katantāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena
patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena kālena samayen' eva cetiyangaṇaṃ sammajjitvā pā-
nīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā
nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ das-
sanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ.
Idaṃ mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva
vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyangaṇaṃ sammajji-
tvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭi-
jaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavi-
sitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhaviṃ
khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavek-
khitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

² -santhare BC in both places ³ kaḷinga- ACM. ⁴ pi om. M. ⁵ 17
pānīya- AM. ⁶ khaṇitvā once AM

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad-eva imassa kāyassa t̥hitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya; iti purāṇaṇ-ca vedanaṃ paṭihankhāmi navaṇ-ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjātā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja kukkuṭassa tatiyaṃ angam gaḥetabbaṃ. Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhāñjanaṃ
yathā,
evaṃ āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucclhito ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi rattiṃ andho hoti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbaṃ, araṇṇe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittam gaḥetabbaṃ, nānubyañjanaṃ gaḥetabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa catutthaṃ angam gaḥetabbaṃ. Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyana:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo-r-iva,
atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan-ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuṭa-muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho paṇ' etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad-idaṃ yoniso manasikāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angam

¹ navupādessāmi AB. ¹² rattiṃdho M, rattiṃdho B. ¹⁴ pi piṇḍāya ABC ¹⁹ -kaccāyena AC.

gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad - idaṃ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja thereṇa Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakaṃ soḍaṃ na maddati,
bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ;
Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana
Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravaruttamaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi
opatante nangutṭhaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā ten'
eva nangutṭhalakuṭeṇa paṭisattum paṭibāhati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opa-
tante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā
ten' eva satipaṭṭhānalakuṭeṇa sabbe kilesā paṭibāhitaḥ.
Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja thereṇa Cullapanthakena:

Yadā kilesā opatanti sāmāññaḥ paṇadhamaṇā,
satipaṭṭhānalakuṭeṇa hantabbā te punappunaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiṃ yeva gab-
bhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhim
uppattiṃ gabbhaseyyaṃ cutiṃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ
saṃsārabhayaṃ duggatiṃ visamaṃ sampīlitaṃ disvā:

² koci bh. all ⁶ supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphoṭetvā AC, pap-
poṭhetvā B. ¹⁷ papphoṭetvā ABC. ²⁶ uppatti BM

unabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro karaṇīyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahe-
tabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r - iva chetvā bandhanāni,
nāgo pūtilataṃ va dālayitvā,
nāhaṃ puna upessaṃ gabbhaseyyaṃ;
atha ce patthayasi pavassa devāti.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahetabbā-
mīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tinagahanaṃ vā vana-
gahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya nilīyitvā miḥe
gaṇhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vivekaṃ sevītabbam, araṇṇaṃ rukkhamaṇāṃ pabbataṃ
kandaraṃ giriguhāṃ susānaṃ vanaṃ pattham abbhokāsaṃ
palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijānavātaṃ
manussarāhaseyyakaṃ paṭisallāṇa - āruppaṃ; vivekaṃ seva-
māno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-
bhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇāti. Idam mahārāja dīpikassa
paṭhamam angaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ ma-
hārāja therehi dhammasaṅgāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma nilīyitvā gaṇhāti miḥe,
tath' evaṃ Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇaṃ pavisitvāna gaṇhāti phalam - uttamaṃ - ti.

Puna ca parāni mahārāja dīpiko yaṃ kañci pasuṃ
vadhītvā vāmena passena patitaṃ na bhakkheti, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veludānena vā
pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-
dānena vā mattikadānena vā cuṇṇadānena vā dantakatṭha-

¹⁷ -sallāna- ACM ²² gaṇhāti B, gaṇhātī CM ²⁵ kiñci all ²⁶ bhak-
khati B ²⁹ mattikā- B

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pāribhaṭṭakatāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahinagamanena vā
piṇḍapatipiṇḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikuṭṭhena micchājīvena nipphāditam bhoja-
nam na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitam pa-
suṃ viya dīpiko. Idam mahārāja dīpikassa dutiyam an-
gam gahetabbaṃ. Bhāsitam p' etam mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Vacīviññattivipphārā uppannam madhupāyasam
sace bhutto bhavyeyāham, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antaṇaṃ nikkhamitvā bahi care,
n' eva bhindeyya' ājīvaṃ, cājamāno pi jīvitam - ti.

Bhante Nāgasena, kummiassa pañca angāni gahetab-
bānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
bānti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro udaye yeva
vāsam kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāpabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāpena
averena abyāpajjhena sabbāvantam lokam pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idam mahārāja kummassa paṭhamam angam
gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo udaye
upplavanto sīsam ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gāḷham - ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun -
ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gāḷham - ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun - ti. Idam ma-
hārāja kummassa dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca

¹ cātukamyatāya M. ² -supa- M ³ -pesaniyena AB. ⁴ pahina- AM,
pahinā- C. ¹¹ -pāyasam BM. ¹³ bahi BCM. ¹⁴ bhindeyyam B. ¹⁴
cavamāno C, cājamāno AM (māno B).

paraṃ mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tṭhāna-sayana-cankamato mānaṃ nīharitvā sammappadhāne mānaṃ otāpetabbaṃ. Idāṃ mahārāja kummassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsaṃ kappeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhāṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittaṃ - ogāhitvā vivitte yeva vāsaṃ - upagantabbaṃ. Idāṃ mahārāja kummassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vāḷamiganisevitaṃ
seve senāsaṇaṃ bhikkhu patisallānakāraṇā ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ sunāti vā, soṇḍipañcamāni aṅgāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuḥhībhūto tiṭṭhati kāyaṃ - anurakkhanto, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvarakavāṭaṃ anugghāṭetvā mānaṃ samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samanadhammaṃ anurakkhamānena. Idāṃ mahārāja kummassa pañcamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kumūpama-uttante:

Kummo va aṅgāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ ogāhetvā all ¹⁵ pati- AC; -sallāna- CM ¹⁷ passati ca ABC.

¹⁷ vā om. ABC ²¹ apat- AC ²² vibhāvitabbaṃ B, viharitabbaṃ M

²⁶ -ūpama- ACM

anissito aññam - ahethayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m - apudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsanam taṁ anulomayitvā kappiye anavañje t̥hatvā samanadhammaṁ yeva pariyesitabbam. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabbam. Bhāsita - p' etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā kappiye anavajjasmiṁ t̥hatvā 'pāyaṁ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacchito mito yāv' aggamulāṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbam na paṭippharitabbam. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabbam. Bhāsita - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇakajātake:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ
paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gahetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparisaṅkito

¹² anulomena B. ¹³ thapetvā B ¹³ samuttarenti B (t̥hatvā yaṁ samuttarīti M) ¹⁶ there ABC. ¹⁹ -samanakesu M; -majjhima - samakesu B. ¹⁹ paṭittharitabbam AC, paṭitthambhitabbam M. ²¹ vidhūra - A. ²³ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparīsankitena yattapayattena upaṭṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idam mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanam disvā nātihi saṁvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appaṭivibhattabhoginā bhavitabbaṃ sīlavantehi sabbrahmacārīhi. Idam mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāḷaddham tapassino,
sabbesam viḷhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja makkaṭo vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatthakasākkhe bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalam sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ bhāvaniyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampamaṃsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idam mahārāja makkaṭassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middham okkamati tatth' eva rattiṃ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva tḥāna-

¹⁻² yuttapayutt- M ⁹ pativi- M. ¹⁶ tāni om BC. ¹⁸ sabbattha- M.
²² garu BCM.

cankama-nisajja-sayanam niddam okkamitabbam, tatth' eva satipatṭhānam - anubhavitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa dutiyaṃ angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantam va vaṇṇitaṃ - ti.

Uddānam: Ghorassato ca kukkuto kalandō dīpini-dīpiko
kummo vaṃso ca cāpo ca vāyaso atha makkato ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekaṃ angam gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - tam ekaṃ angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tine vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassupari vadḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammanam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekaṃ angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vadḍhati uppari,
Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammanam ālambitvā vadḍhitabbam asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumaṃ udake jātaṃ udake saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre saṃmānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalit-tena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa paṭhamāṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja padumaṃ udakā accuggamma tṭhāti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokut-taradhamme tṭhātubbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa dutti-yaṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pa-dumaṃ appamattakena pi anilena eritaṃ calati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saṇṇāmo karaṇīyo, bhayaḍassāvīṇā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa tatiyaṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Aṇu-mattesu vajjesu bhayaḍassāvī samāḍāya sikkhati sikkhā-padesūti.

Bhante Nāgasena, bijassa dve aṅgāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja bijāṃ appakam-pi saṃānaṃ bhaddake khette vuttaṃ deve sammā dhāraṃ paveccchante subhūni phalāni anudassati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yo-gāvacarena yathā paṭipāditaṃ sīlaṃ kevalaṃ sāmāñña-phalam - anudassati evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja bijassa paṭhamāṃ angāṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja bijāṃ suparisodhite khette ropitaṃ khippam-eva saṃvirūhati. evaṃ-eva kho mahārāja yo-ginā yogāvacarena mānaṃ supariggahitaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhāna-khettavare khittaṃ khippam-eva virūhati. Idaṃ mahārāja bijassa duttiyaṃ angāṃ

⁷ titṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritaṃ ABC ¹² saṃ-yamo M. ²⁹ vittaṃ M. om AC

gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
ruddhena :

Yathā pi khette parisuddhe bijaṃ c' assa patiṭṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ ;

Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhattamhi khippam eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭha-
viyaṃ yeva abhivaḍḍhati hattha-atam - pi bhiyyo pi,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sā-
maññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷ - abhiññāyo ke-
valaṃ - ca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rā-
hulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharanīruho
antopaṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.

Yathā kālamhi sampatte paripākena so dumo
uggaṇṇhitvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,

Evam - evaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgasena, nāvāya tīni angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja nāvā bahuvīdha-dāru-sanghāta-sama-
vāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭi-
vatta-bahuvīdhadhamma-sanghāta-samavāyena sadevako
loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamāṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja nāvā

bahuvidha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvaṭṭavegaṃ sa-
 hati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ba-
 huvidha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjana-
 vandanaṃ parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammā-
 nanavimānana-bahuvidhadosa-ūmivegaṃ - ca sahitabbaṃ.
 Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
 ca param mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāra-
 m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-tinuggala-
 makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭa-
 dvādasākāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānasam saī-
 cārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ
 gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p¹ etan mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte: Vitak-
 kentā ca kho tume bhikkhave: idam dukkhan - ti vitak-
 keyyātha, ayaṃ dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayaṃ
 dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodha-
 gāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvālananakassa dve angāni gahe-
 tabhāniti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetab-
 bhāniti. — Yathā mahārāja nāvālananakam bahu-ūmijāl-
 ākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvam
 laketi ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ harituṃ, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-um-
 mijāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ,
 na dātabbaṃ disāvidisaṃ harituṃ. Idam mahārāja nāvā-
 lananakassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja nāvālananakam na pilavati, visīdati,
 hatthasate pi udae nāvam laketi ṭhānam - upapeti, evaṃ -
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sak-
 kāra - mānana - vandana - pūjana - apacittisu lābhagga-ya-

¹ -sammānanāvimānana- AC. ² -bhūta- AC. ³ va A¹ C. ⁴ -laggana-
 M throughout. ⁵ lagga- M throughout ⁶ plav- Ab

sagge pi na pilavitabbam, sarīrayāpanamattake yeva cit-
tam ṭhapetabbam. Idam mahārāja nāvālayanakassa duti-
yam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja
therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakanam na plavati, visīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, visīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekam angam gahetabban - ti
yam vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. —
Yathā mahārāja kūpo rajjuñ - ca varattañ - ca lakārañ - ca
dhāreti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
satisampajāññasamannāgatena bhavitabbam, abhikkante
patikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārite saṅghāti-
patta-cīvara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccāra-
passāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte
tuṇhībhāve sampajānakārinā bhavitabbam. Idam mahā-
rāja kūpassa ekam angam gahetabbam. Bhāsitam - p'
etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhava-
bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākam anu-
sāsani ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīni angāni gahe-
tabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīpi angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja niyyāmakō rattindivam sata-
tam samitam appamatto yattapayatto nāvam sāreti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittam ni-
yāmayamānena rattindivam satatam samitam appamat-
tena yoniso manasikārena cittam niyāmetabbam. Idam
mahārāja niyyāmakassa paṭhamam angam gahetabbam.
Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena
Dhammapade:

¹ plav- Ab ⁵ palav- BC, pilav- AaM ⁶ palav- C. pilav- M. ⁹ lan-
kār- M. ²³ yuttapayutto M. ²⁵ niyyā- M ²⁶ niyyā- BCM ²⁷ niyā-
M in the sequel throughout

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānaṃ, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca param mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahā-samudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabban - taṃ viditaṃ hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna - ppaṇītaṃ kaṇha - sukka - sappatibhāgaṃ vijānitabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja niyyā-mako yante muddikaṃ deti: nuā koci yantaṃ āmasitthāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte saṃ-vara-muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavita-kkaṃ vitakkesīti. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-gavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathīdaṃ: ka-mavavittakkaṃ byāpādavittakkaṃ vihiṃsāvittakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cinta-yati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetanaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ cintayitabbaṃ: imaṃ kho alaṃ cātummahābhūtikaṃ kā-yaṃ saṃmasanto satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhi-tasati sato sampajāno samābito ekaggacitto jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka - parideva - dukkha - domanass - upāyā-sehi parimuccissāmi appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ mahārāja kammakarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhā-sitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhamma-senāpatinā:

⁹ sante AaC ⁹ āmasayitthāti AC, āma-īti M ²⁴ cātummahā- M ²⁷ byādhi om B. ²⁵ -ssāmi B

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, parijānātha punappunaṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ⁵ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-mak-
kha - palāsa - issā - macchariya - māyā-saṭha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa malehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ. Idam
mahārāja samuddassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja samuddo muttā-maṇi-velūriya-san-
khasilā-pavāḷa-phalīkamani-vividharatana-nicayaṃ dhā-
rento pidabati, na bahi vikirati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokha-
samādhi-samāpatti-vipassanā¹² -'bhinnā¹⁶ -vividhagunaratanaṃ.
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idam
mahārāja samuddassa dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādam sallekha²¹ vuttim ācāra-
sammaṇaṃ lajjim pesalam garuṃ bhāvaniyam vattāram
vacanakkhamam codakam pāpagarahim ovādakam anusā-
sakam viññāpakam sandassakam samādapakam samutte-
jakam sampahamsakam kalyāṇamittam sabrahmacārim
upanissāya vasitabbaṃ. Idam mahārāja samuddassa tati-
yam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sa-
muddo navasalila - sampunṇa - Gangā - Yamunā - Aciravatī -
Sarabhū - Mahī - ādīhi nadīsatasahashehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrito pi sakam velam nativattati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitabetu pi sañcieca sik-
khāpadavītikkamo na karaṇīyo. Idam mahārāja samud-

⁵ - palāsa- AC ¹² pisahati ABC ¹⁶ pivahitabbāni ABC. ²¹ garu all
²⁷ -sammunnāhi gangā- AM

dassa catuttham āngam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo t̥hitadhammo velam nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yaṁ mayā sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ pañ-
ñattaṁ taṁ mama sāvakā jīvitaḥetu pi nātikkamantīti. Puna ca paraṁ mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Acīravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhā-
rāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesa-paripucchā-savana-dhāraṇa-vinī-
chaya-abhidhamma-vinaya-gāḷha-suttanta-viggaha-padanī-
khepa-padasandhi-pada vibhatti-navaṅga - jīnaśāsanavarāṇaṁ
suñantenāpi na tappitabbam. Idaṁ mahārāja samud-
dassa pañcamam āngam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka:

Aggi yathā tīṇakatṭham dāhanto
na tappati, sāgaro vā nadihi,
evam h' ime paṇḍitā, rājasetṭha,
sutvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānam: Lāpūlatā ca padumaṁ bijaṁ sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvāḷakanaṁ kūpo niyyāmaḥ tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC ¹⁰ -vinayogāḷha- B ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v 47). ²¹ kammakāro B

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gaḥetaḥ-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaḥetaḥ-
bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavī itṭhānitṭhāni kappū-
rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhāṇika-lasika-
mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena itṭhānitṭhe lābhālābhe
yaśāyase nindāpasamsāya sukhe dukkhe sabbattha tādina
yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
angam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavī
maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā. evaṃ-
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
tena sakasilagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja paṭhavī nirantarā acchiddā asusirā
bahalā ghanā vitthiṇṇā, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nirantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā tatiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavī gāna-nigama-nagara-janapada-
rukkha-pabbata-nadī-talāka-pokkharāṇi-miga-pakkhi-ma-
nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akilāsu hoti, evaṃ
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
dapentena pi samuttejantena pi sampahamsentena pi
dhammadesanāsu akilāsuṇā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā catuttham angam gaḥetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavī anuṇaya-paṭighavippamuttā.
evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anuṇaya-
paṭighavippamuttentena paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gaḥetabbaṃ.

³ kappur- AC ⁵ -nikā- C ¹² maṇḍanavibhūsanā- M ¹⁷ -akkhaṇḍā-
ABC ²¹ -raṇī- M. ²² -nārī- CM. ²⁵ -hamāsentena AaCM ³⁰ paṭhavī- AC.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Ekañ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
 ekañ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,
 Amusmiṃ paṭigho na - tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
 paṭhavīsamacittā te, tādīsā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gaḥetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaḥetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṇṭhita-m-akampita-m-aluḥita-sabhāvaparīsuddho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apānetvā susaṇṭhita-m-akampita-m-aluḥita sabbhāvaparīsuddhācārena bhavitaḥḥaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa paṭhamāni angāni gaḥetabbāni. Puna ca paraṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṇṭhito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā - nuddaya-sampannena hitesinā anukampakena bhavitaḥḥaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa duttiyāni angāni gaḥetabbāni. Puna ca paraṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti. evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitaḥḥaṃ anavakāsa-kārinā. Idaṃ mahārāja āpassa tatiyāni angāni gaḥetabbāni. Puna ca paraṃ mahārāja āpo bahujanapatthito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santutṭha-pavivitta-paṭisaḥḥaṇa satatāni sabbalokamaḥhipatthitena bhavitaḥḥaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa catuttiyāni angāni gaḥetabbāni. Puna ca paraṃ mahārāja āpo na kassaci ahitaṃ upadahaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana - kalaha - viggaha - vivāda - ritrajjhāna - arati - jananāni

³ -mānaso ali. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²³ -sallāhena C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varaṇ vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja tejo tīṇa-katṭha-sākhā-pālāsam
dāhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye
te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā iṭṭhāniṭṭhārammaṇānu-
bhavanā sabbe te nānagginā dāhitabbā. Idam mahārāja
tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param
mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇā m-anud-
dayā na kātabbā. Idam mahārāja tejassa duttiyam angam
gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭi-
hanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
virīya-santāpa-tejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā.
Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam.
Puna ca param mahārāja tejo anunayapaṭiḡhavippamutto
uṇham - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena anunayapaṭiḡhavippamuttēna tejosamena ce-
tasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham
angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo an-
dhakāram vidhamati ālokaṁ dassayati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidha-
mitvā nānālokaṁ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa
pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam ma-
hārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam

⁶ kadāci M (so Jāt. 440 v 13). ¹⁶ -anudayā M ¹⁸ -hanati CM. ³⁰
sakam BM

ovadantena; Tejosamañ Rāhula bhāvanañ bhāvehi, tejo-samañ hi te Rāhula bhāvanañ bhāvayato anuppannā c' eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā dhammā cittañ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahe-tabbā-nīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-tabbā-nīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaram-abhivāyati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramitab-baṃ. Idañ mahārāja vāyussa paṭhamañ angañ gahe-tabbam. Puna ca parañ mahārāja vāyu dharaṇīruha-pā-dapa-gaṇe mathayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vanantaragatena sankhāre vicinantena kilesā mathayitabbā. Idañ mahārāja vāyussa dutiyañ angañ gahe-tabbam. Puna ca parañ mahārāja vāyu ākāse ca-rati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-taradhammesu mānasañ sañcārayitabbam. Idañ mahārāja vāyussa tatiyañ angañ gahe-tabbam. Puna ca parañ mahārāja vāyu gandham-anubhavati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhigandho anubhavitabbo. Idañ mahārāja vāyussa catutthañ angañ gahe-tabbam. Puna ca parañ mahārāja vāyu nirālayo aniketavāsī, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-tena bhavitabbam. Idañ mahārāja vāyussa pañcamañ angañ gahe-tabbam. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja Bha-gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātañ, nīketā jāyati rajo,
aniketam-asanthavañ, etañ ve munidassanaṃ-ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹³ vanantaragātīnitena AB. -gatonatena C. ¹⁷ cārayitabbam B. ¹⁸ jā-yate M; comp. p. 211.

tabbānīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena samnānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya pasaṃsāya sukhe dukkhe iṭṭhānīṭṭhesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu rajanīyesu na rajjitabbaṃ, dussanīyesu na dussitabbaṃ, muyhanīyesu na muyhitabbaṃ, na kampitabbaṃ na calitabbaṃ, pabbatena viya acalena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pabbatassa paṭhamam aṅgam gahe-
tabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena :

Selo yathā ekaghano vātena na samīrati,
evam nindāpasaṃsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭ-
ṭho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena thad-
dhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbaṃ, na kenaci saṃsaggo kara-
ṇīyo. Idam mahārāja pabbatassa dutiyam aṅgam gahe-
tabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Asaṃsaṭṭham gahaṭṭhehi anāgārehi cūbhayam,
anokasārimappiccham, tam - aham brūmi brāhmaṇa - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bijam na virūhati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena sakamānase
kilesā na virūhāpetabbā. Idam mahārāja pabbatassa tati-
yam aṅgam gahe-
tabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja
therena Subhūtinā :

Rāgūpasamhitam cittam yadā uppajjate mīma,
sayam - eva paccavekkhitvā ekako tam damem' aham :
Rajjasi rajanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu ; nikkhamassu vanā tuvaṃ.

¹¹ ¹⁸ devatīd. Dhammapade M. ²¹ pabbate silāmaye M. ²⁹ -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassinaṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vaṇā tuvaṇaṃ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānaccuggatena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādaṃ - āruhya asoko sokinim - pajam,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anonaṭo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāvānati na karaṇīyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca onāto;
lābhālābhena ekatṭhā, tādīsā samaṇā mamātī.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijagaṇānusañcarito, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkhaṃ - anattā ti sankhāresu mānaṃ sañcārayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaniyo, evaṃ - eva kho

⁹ -nim B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹¹ unnatonati M. ¹² -ānucarito B. ¹³ āsantāsaniyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbaṃ, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja ākāso ananto appanāṇo aparimeyyo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññaṇena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja ākāsassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja ākāso alaggo asatto appatitṭhito apalibuddho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakīlesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbaṃ, anāsattena appatitṭhitaṇa apalibuddhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja ākāsassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtaṃ Rāhulaṃ ovadantaṃ: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitṭhito, evaṃ - eva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamaṃ bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samaṃ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakkhe udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-game paṭisallāṇe satipaṭṭhāṇe indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbaṃ. Idam mahārāja candassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando ulārādhipati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulāraccchandādhipatinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja candassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando nisāya carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannūppannā AC (uppannā MN. 62). ²⁴ -sallāṇe CM

tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānaketu, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitaṭṭabbāṃ. Idāṃ mahārāja candassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitaṭṭabbāni. Idāṃ mahārāja candassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idāṃ mahārāja suriyassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgataṃ dosataṃ mohataṃ mānataṃ diṭṭhitamaṃ kilesataṃ sabbaṃ duccharitataṃ vidhamayitaṭṭabbāṃ. Idāṃ mahārāja suriyassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idāṃ mahārāja suriyassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āraṃmaṇamālīnā bhavitaṭṭabbāṃ. Idāṃ mahārāja suriyassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca BM. ¹⁶ -sesā M. ²¹ sabba- AC. ²¹ -mitabbāni M. ³⁰ santap- BC.

vattapaṭipattiyā jhāna-vimokkha-samādhī-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo Rāhubhayā bhīto carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharita-duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṇṇaṃ diṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhanne kummaggapaṭipanne satte disvā mahatā samvegabhayena mānasam samvejetabbaṃ. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭhaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja therena Vangīsenā:

Yathā pi suriyo udayanto rūpaṃ dasseti pañinaṃ,
suciṇ- ca asuciṇ- cāpi, kalyāṇaṃ- cāpi pāpakaṃ,

Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitaṃ jaṇaṃ
pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādicco v' udayaṃ yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīpi angāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīpi angāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhīratena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsaṃ-abhijāneti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnaṃ-atanditaṃ santaṃ māsaṃ paggaheṭṭabbaṃ, hāsaṃ-abhijānetabbaṃ, uttāhitaṃ ghaṭṭitabbaṃ vāya-

¹ -ṭipattiyā C. ² -pakkhaṇṭe AB, -pakkhaṇṭe M; -pakkhaṇṭe C. ³ kumagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṃ ACM ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbhaṃ. Idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakkassa ana-
bhirati na uppajjati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idaṃ
mahārāja Sakkassa tatiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsi-
tam - p' etaṃ mahārāja therena Subhūtinā :

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito ahaṃ,
nābhijānāmi uppannaṃ mānaṃ kāmasaṃhitā - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangaha-
vatthūhi janaṃ sangahāti, evaṃ - eva kho mahārāja yo-
ginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ san-
gahe-
tabbhaṃ anuggahe-
tabbhaṃ sampahaṃsetabbhaṃ. Idaṃ
mahārāja cakkavattissa paṭhamāni angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na
utṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvitakkā na uppādetabbā.
Idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbhaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Vitakkūpasame ca yo rato
asubhaṃ bhāvayati sadā sato,
esa kho byantikāhiti,
esa - cchechhati Mārabandhanā - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattī divase divase sa-
muddapariyantāni mahāpaṭhavim anuyāyati kalyāṇapāpa-
kāni vicinamāno, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena kāyakaṃmaṃ vacīkaṃmaṃ manokaṃmaṃ divase
divase paccavekkhitabbhaṃ: kiṃ - nu kho me imehi tīhi
ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idaṃ mahārāja

¹⁴ mānaṃ gabe- ABC. ¹⁴ -sītabbhaṃ ABC. ²⁶ anusāsati ABC. ²⁶ kā-
yakamma-vacīkamma- AC.

cakkavattissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarīkanikāyavare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vītipatantīti pabbajitena abhiññaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susāmvihitā hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbhaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānaṃ: Paṭhavī āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca
ākāso canda - suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upacikāya ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbhan - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbhan - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanāṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena silasaṃvarachadanāṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Silasaṃvarachadanena kho mahārāja yogī yogāvacaro sabba - bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarīkanikāyavare M. ⁷ -antarabā - M. ¹³ āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ^{20 22} -cchad - M ²³ yoginā all. ²³ -kkamanto AC; -bhayamatikkanto M.

angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Sīlasam̐varachadanaṃ yogī katvāna mānasam̐
anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, biḷārassa dve angāni gahetabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja biḷāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi unduraṃ yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇa-gatenāpi rukkhamaḷagatenāpi suñṇāgāragatenāpi satataṃ samitaṃ appanattena kāyagatāsatiḷbhojanaṃ yeva pari-yesitabbam̐. Idam̐ mahārāja biḷārassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja biḷāro āsanne yeva gocaraṃ pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbam̐: iti rūpaṃ, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti veda-nāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saṇṇā, iti saṇṇāya samudayo, iti saṇṇāya atthagamo; iti sankhārā, iti sankhārānaṃ samudayo, iti sankhārānaṃ atthagamo; iti viññāṇaṃ, iti viññāṇassa samudayo, iti viññāṇassa atthagamo ti. Idam̐ mahārāja biḷārassa dutiyaṃ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam̐, bhavaggaṃ kiṃ karissati,
paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekaṃ angam̐ gahetab-ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angam̐ gahetab-ban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vica-ranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹³ āsana AC (and perhaps B). ¹⁷ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana :

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇāvudhena bhavitabbaṃ, nāṇaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana :

Nāṇakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhava ti.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gahetuṃ, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabahulaṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhībhūtaṃ lokaṃ - upagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtana dhammasenāpatinā :

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanana - ti.

Rhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanam paṭilabbhitvā ajigucchamāno yāvadattham āharayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabbhitvā ajigucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahākassapena:

Senāsananhā oruyha gāmaṃ piṇḍāya pāvisim;
 bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhim sakkacca naṃ upatṭhahim.
 So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
 ālopaṃ pakkhipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
 Kuḍḍamūlaṃ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
 bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjātīti.

Puna ca paraṃ mahārāja jarasigālo bhojanam paṭilabbhitvā na vicināti: lūkham vā paṇītam vā ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabbhitvā na vicinitabbaṃ: lūkham vā paṇītam vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā ti, yathā laddhena santussitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa dutiyam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Lūkhena pi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ,
 rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
 itarītarena santutṭhe sāmāññaṃ paripūratīti.

Bhante Nāgasena, migassa tiṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim abbhokāse, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattim abbhokāse. Idam mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakena M. ¹² -Jin B. ¹³ -ñjiyam B. -ñjiam AaCb. -ñji naṃ Ca. -ñjiam Ab. ¹⁴ ca . . . ca M ¹⁵ santutṭho ACM. ¹⁶ vasati AC

migassa pathamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomaḥsaṇa-pariyāye: So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattiyo sītā hemantikā antaraṭṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattiṃ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe; gimbhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattiṃ vanasaṇḍe ti. Puna ca paraṃ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyaṃ-upaneti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbaṃ palāyitabbaṃ, na cittaṃ-upanetabbaṃ. Idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati: mā maṃ te addasaṃsūti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasile dussile kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbaṃ: mā maṃ te addasaṃsu ahañ - ca te mā addasaṃ - ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appaṣutto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vijahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhedana-vikirāṇa-viddhamśanadhammo ayaṃ kāyo ti. Idaṃ mahārāja gorūpassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja gorūpo ādiṇṇadhuro sukhadukkhena dhuraṃ vahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

³ yo kho AM, sekho B. ³ tā om. AC. ²¹ sameṇo AC, sammato M.
²⁹ ādinna- AC.

ādinṇabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvitapari-
yādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pānī-
yaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-nava-majjhima-
bhikkhūnaṃ - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsaniṃ sirasā sampa-
ṭicchitabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maiṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.
Tibbaṃ chandaṃ - ca pemaṃ - ca tasmiṃ disvā
upaṭṭhāpe,
ṭhāpeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭhite gimhasamaye
samppatte udakaṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte ālulita-khalita-vibbhan-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanāṃ upaganta-
bbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallam -
udakaṃ - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā dopiṃ
katvā dopikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna- AC. ² -kathine AC. ³ cittaṇa ACM. ⁴ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpanīta- AaC, sītalapanīta- Ab. ⁵ vikkh- BC (and
perhaps A). ⁶ -udakaṃ- om. B. ⁷ pathaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena:

Kāye sabhāvaṃ disvāna vicinitvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gaheṭṭabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭṭabbā-nīti. — Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva paṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyaṃ sammasamānen' eva sabbe kilesā dāleṭṭabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamāṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī sabbakāyen' eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā viloketi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloketabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ, yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhuva-paṭiṭṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṇi vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ, dhuva-paṭiṭṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī udakaṃ ogāhitvā suci-vimala-sītala-salilaparipuṇṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarīkasañchannaṃ ma-

⁹ hatthi all throughout. ²⁰ gocarāya samanugantvā M. ²¹ ogāhetvā all throughout.

hatimahantaṃ padumasaraṃ ogāhitvā kīlati gajavarakīlaṃ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vippasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puṇṇaṃ vimutti-
 kusumasañchannaṃ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiṃ ogā-
 hitvā nāṇena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakīlā kīlitabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa catutthaṃ
 angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi
 sato pādaṃ uddharati sato pādaṃ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādaṃ uddharitabbaṃ, satena sampajānena pādaṃ nik-
 khipitabbaṃ, abhikkama-paṭikkame sammiñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbaṃ. Idaṃ ma-
 hārāja hatthissa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
 tam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānaṃ: Upacikā bilāro ca unduro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthinā dasāti.

Catuttho vaggo.

Bhante Nāgasena, sīhassa satta angāni gahetabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja sīho nāma seta-vimala-pari-suddha-pañḍaro, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena seta-vimala-parisuddha-pañḍaracittena byapa-gatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho catucarāṇo vikkantacārī, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho abhirūpa-rucira-kesarī, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūpa-rucira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi na kassaci oṇamitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa catut-tham aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho sapadānabhakkho, yasmim okāse nipatati tatth' eva yā-vadattham bhakkhayati, na varamamsam vicināti; evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhak-khena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubba-geham hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanam vicinitabbaṃ, yasmim okāse kabalām ādiyati tasmim yeva okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varabhoja-nam vicinitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho asan-nidhibhakkho, sakim gocaram bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa chaṭṭham aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca

param mahārāja siho bhojanaṃ aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena bhojanaṃ aladdhā na paritassitabbaṃ, laddhā pi bhojanaṃ agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādīnavadassāvinā nissaraṇapaññaṇa paribhuñjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa sattamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-tam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃ-yuttanikāyavare therāṃ Mahākassapaṃ parikittayamā-nena: Santuṭṭho 'yaṃ bhikkhave Kassapo itaritarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātaheṭu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātaṃ na paritassati, laddhā ca piṇḍa-pātaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjatīti.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapa-riyādānā dutiyikaṃ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso mana-sikāro na vijahitabbo. Idaṃ mahārāja cakkavākassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-panaka-bhakkho, tena ca santuṭṭhiṃ āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo. Yathālābhasantuṭṭho kho pana mahārāja yogī yogāvacarō na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na pari-hāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idaṃ mahārāja

² laddhā va bh. B. ³ adhigato BC. avigato M. ¹⁰ -tutthāyaṃ ABB'.

¹⁰ bhikkhave om. AC. ¹⁴ (agathito SN. XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvacare all. ²⁹ na parih. vimuttiyā om ABC

cakkavākassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihatadaṇḍena nihita-satthena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūta-hitānukampinā bhavitabbam. Idam mahārāja cakkavākassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghātetī, na jināti, na jāpaye,
ahimsā' sabbabhūtesu veram tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, peṇāhikāya dve angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipaṭṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idam mahārāja peṇāhikāya paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja peṇāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigaṇam upeti attano guttiyā, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekam sevitabbam saṃyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavā-dabhayaparirakkhanāya sangham osaritvā sangharakkhitenā vasitabbam. Idam mahārāja peṇāhikāya dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāui senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratim nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhitatto satimā ti.

³ nikkhitta- M twice. ⁹ (mettamso sabbabh., Jāt 451 v. 10, also AN. VIII, i, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ²¹ -pariguttiyā A.

²¹ rattim AB'C ²⁸ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ²⁹ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti, majjhatto vasati saññābahulo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parakulāṃ upagatena tasmiṃ kule itthinaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā pīṭhe vā vatthie vā alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu vā na nimittaṃ gahetabbaṃ, majjhattenā bhavitabbaṃ, samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idaṃ mahārāja ghara-ka-poṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradajātake:

Pavisitvā parakulāṃ pānesu bhojanesu vā
mitaṃ khāde, mitaṃ bhuñje, na ca rūpe manāṃ kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kāka-sanghaṃ gantvā bahū pi kāke hanati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭivirodho kā-tabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇaṃ sampamadditabbaṃ, mūlato chinditabbaṃ. Idaṃ mahārāja ulūkassa paṭha-maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja ulūko supaṭisallīno hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbaṃ paṭisallāṇa-ratena. Idaṃ mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idaṃ dukkhaṃ - ti yathā-bhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

⁴ vasamāne AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M ¹³ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477 v. 13.) ¹⁵ hanāti AB'C. ²⁴ -sallān- ACM throughout, B' twice. ²⁵ sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ
kheimaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-
nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-
mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ
angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabbhāradvājena :

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayān' etāni atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-
tabbā - nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicarivā nik-
khamati, na tattha palibuddhati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ
vicarivā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ,
na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
vaggulissa paṭhamāṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesāṃ pari-
hāniṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena kulāni upasankamitvā atiyācanaṃ vā viññattibahula-
tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-
sukhadukkhātāya vā na tesāṃ koci vippatīsāro karaṇīyo,
na pi tesāṃ mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā
vaḍḍhi yeva icchitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-
yaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

⁸ pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 23} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-suttante :

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena babūhi sādhuhi
dhanena dhaññena ca khattavatthunā
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātihi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ
katham na bhāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca pañābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati tatth' eva daḷhaṃ allīyitvā ruhiraṃ pivati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ allīyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca daḷhaṃ patitṭhāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttirasam - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Parisuddhena cittena ārammaṇe patitṭhāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.

Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ; paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye carati, vilakkhaṇaṃ vivaṇṇeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

⁹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu- AM tbroughout ¹⁶ -tṭhap- B'M. ¹⁹ ase-
C, asoc- Ab ²² -tṭhaya A. ²³ asoc- AbC. ²⁸ yogino yogāvacarassa M.
²⁹ milakkhaṇaṃ B'C. ²⁹ sainlakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamam āgamā gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sappo caramāno osadham parivaj-jento carati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena duccharitaṃ parivajjenta caritabbaṃ. Idam mahārāja sappassa dutiyaṃ āgamā gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cin-tayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke vitakketvā aratīṃ uppādayitvā tappitabbaṃ socitabbaṃ cintayitabbaṃ: pamādena me divaso vītinā-mito, na so puna sakkā lāddhun - ti. Idam mahārāja sappassa tatiyaṃ āgamā gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhallāṭiyajātake dvinnam kinnarānam:

Yam - ekarattīṃ vippavasimha ludda,
akāmakā, aññamaññaṃ sarantā,
tam - ekarattīṃ anutappamānā
socāma, sā ratti punan - na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekaṃ āgamā gahetab-ban - ti yaṃ vadesi, kataman - tam ekaṃ āgamā gahetab-ban - ti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ūnūdaro dīnataro kucchipūram āhāram na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvad - eva sarīrayāpanamatta-kena yāpeti, evam-eva kho mahārāja yogino yogāvaca-rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam - upagatassa paradinnapāṭikankhissa sayamgāhapaṭiviratassa dullabham udarapaṭipūram āhāram, api ca atthavasikena kulaput-tena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesam udakena paripūretabbaṃ. Idam mahārāja ajagarassa ekaṃ āgamā gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-puttena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya - M. ²⁰ ūnūdaro ACM. ²⁶ bhuñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṃ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
ūnūdarō mitāhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhutvā udakaṃ pive,
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ: Kesarī cakkavāko ca penāhi gharakapotako
 ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
 sappo ajagaro c' eva, vaggo tena pavuccatīti.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkāṭakassa ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkāṭako
panthe makkāṭajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
laggati kini vā makkhikā vā paṭango vā, taṃ gahetvā
bhakkhayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena chasu dvāresu satipaṭṭhānajaḷavitānaṃ katvā yadi
tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tatth' eva ghātetabbā.
Idaṃ mahārāja panthamakkāṭakassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
ruddhena :

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnodaro M, ūnu- AC. ⁶ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
kāṭakajāla- M. ¹³ jālakena AB'C ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyamaṇa AbB'C.

gahetabban - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idaṃ mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante: Ingha tumhe Ānanda sadatthe ghaṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyuna na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhaya - dassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmañña, nibbānassa santike upeti. Idaṃ mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapāde:

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassivā,
abhabbo parihānāya nibbānass' eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijaṇaṃ paṭicchādeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evam - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadatthaṃ anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁵ udaka M. ¹⁶ pamādena AB'C. ¹⁸ sāmañña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasambādharahitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitenā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare:

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyihī
niccaṃ āradhaviyehi paṇḍitehi sahā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-puppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho upagatānaṃ - anuppaviṭṭhānaṃ janānaṃ chāyaṃ deti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānaṃ - anuppaviṭṭhānaṃ puggalānaṃ āmisapaṭiṣanthārena vā dhammapaṭiṣanthārena vā paṭi-santharitaṃ. Idam mahārāja rukkhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho

⁶ satataṃ C, om. A. ⁹ santena om AB'C. ¹⁰ pahīnamakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin - ti ime sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun - ti. Idaṃ mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbattha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, megghassa pañca angāni gahetabānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabānti. — Yathā mahārāja meggho uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idaṃ mahārāja megghassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meggho paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idaṃ mahārāja megghassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meggho sabbabījāni virūhāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābijaṃ tisu sampattisu ropetabbaṃ, dībbamānuskāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idaṃ mahārāja megghassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja meggho ututo samuttahitvā dharaṇītalaruhe tiṇa-rukkha-latā-gumba-osadhi-vanaspatayo parirakkhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idaṃ mahārāja megghassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna

⁵ anīghā B'M. ⁵ sukhāṃ M ²⁰ viruh- all. ²⁶ dharaṇī- C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pokkharāṇiyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivassayitvā adhigamamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā satasahassee pi yojane khaṇena upagantvāna bodhetti taṃ Mahāmunīti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti. — Yathā mahārāja maṇiratanam ekantaparisuddham, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhiṃ missiyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhiṃ na missitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yojiyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uttamavarajātimantehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ, paṭipannakaphalaṭṭha-sekhaṭṭhalasamangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chaḷabhiñña - samaṇa - maṇiratanehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte :

Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā, tato samaggā nipakā dukkhass' antaṃ karissathāti.

¹ talākā AB'C. ²³ -jātivantehi A. ³⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammaṃ jānāti, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇassa kālo jānitaḥko:
ayaṃ kālo paṭisallāṇassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migāṃ disvā hāsam -
abhijaneti: imaṃ lacchāmīti, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiraṃhitabbaṃ, hāsam -
abhijanetaḥko: uttariṃ visesaṃ adhigacchissāmīti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭab-
baṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhunā
bhiyyo hāso janetaḥko: adhigacchissāmi uttarin - ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gaheṭṭab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭṭab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
nāḥena uttariṃ sāmānīnaphalāni uddharitaḥko. Idaṃ
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābhaṃ - adhigacchati, evam - eva kho mahārāja

¹¹ kammaṃ kāmāni M. ^{12 13} -sallān- ACM.

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattam pariccejitabbam; lokāmisamattam mahārāja pariccejitvā yogī yogāvacaro vipulam sāmāññaphalam - adhigacchati. Idam mahārāja bālisikassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Rāhulena:

Suññatam - cānimittam - ca vimokkham - cāppanīhitam
caturo phale cha - abhiññā, cājivā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttam anulometvā rukkham tacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanam - anulomayitvā silapaṭhaviyam patitṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsiṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tacchako phegguṃ apaharitvā sāram - ādiyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassatam, ucchedam, tam jīvam tam sarīram, aññam jīvam aññam sarīram, tad - uttamam aññad - uttamam, akaṭam - abhabbam, apurisa - kāram, abrahmacariyavāsam, sattavināsam navasattapātu - bhāvam, sankhārasassatabhāvam, yo karoti so paṭisamvedeti, añño karoti añño paṭisamvedeti, kammaphaladassanā ca kiriyaphaladitṭhi ca, iti evarūpāni c' eva aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānam sabhāvam paramasuññatam nirīha - nijjīvatam accantam suññatam ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

⁶ -nīhitam AC, c' appanīhitam B'. ⁷ caritvā AaC. ¹⁰ anulomekatvā AB'C ¹³ pañña- AaB'C. ²⁵ -nijjīvitam AB'C. ⁴⁵ asantam AB'C

Kāraṇḍavam niddhamatha, kasambuñ - cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

Niddhamitvāna pāpicche pāpaācāragocare
suddhā suddhehi saṁvāsam kappayavho patissatā ti.

Uddānaṁ: Makkato dārako kummo vanam rukkho ca pañcamo,
megho mani māgaviko bālīsī tacchakena cāti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṁ angam gahetab-
ban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angam gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampuṇṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame
adhigame pariyattiyam sāmāññe pāramiṁ patvā na saṇi-
tabbam, na tena māno karaṇīyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbam ujukena amu-
kharena avikatthinā. Idam mahārāja kumbhassa ekaṁ
angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad - ūnakaṁ taṁ saṇati, yaṁ pūram santam -
eva taṁ;
rittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass M (-bum apakass. Sn. xviii, v. S). ¹⁰ sanati
AB'CMa. ¹² pāramī AC. ¹³ san- AC. ¹⁴ nihita- AB'C twice ¹⁵
amukhakarena B'C. ¹⁸ sanati C. ²⁰ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso †suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakim pītam udakam na vamatī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakim uppanno pasādo na puna so vamiṭabbo: uḷāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccam - ti yam sakim uppannam nānam na puna tam vamiṭabbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca †mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani - carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa paṭhamam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavutṭhiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhaditṭhi - puthusamaṇabrāhmaṇānam matavāta - tividhaggisantāpa - kilesavutṭhiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supito vahati M. ³ -kārena CM. ¹⁴ -dhite AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvāteva M, -bhāvāna - C. ²⁵ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyaṃ angaṃ ga-
hetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiddaṃ thirasamhataṃ
vātātaṃ nivāreti, mahatī devavutṭhiyo,

Tath' eva Buddhaputto pi silacchattadharo suci
kilesavutṭhiṃ vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucari-
vattapaṭivatta-mātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhivā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhivā cattāri sāmāñ-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
khettaṃ utṭhānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam - pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutaraṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena utṭhānasampannena vipulaphaladāyinaṃ bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appaṃ din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnāṃ bahutaraṃ hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
taṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upālīnā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ utṭhānavipuladāyinaṃ;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalaṃ - ti.

⁴ -hitaṃ M. ⁵ vāreti AB'C. ⁶ meghevutṭhiyo M. ²² bahuṃ A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnāṃ).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṇṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṇṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado dātṭha-phuṭṭha-diṭṭha-aṣita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-visam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena:

Sankhārānam sabhāvattham dātṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsane ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balaṃ vadḍheti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vadḍhiyā vadḍhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena:

⁶ diṭṭhādiṭṭha- M ⁷ -diṭṭha- om. M ⁸ -hanati M. ¹⁰ -hantabbam B.

²¹ sabbasattānam M.

Samyamena niyamena sīlena paṭipattiya
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ daḷhaṃ paṭiṭṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhinīhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhaṃ-ca pidahati, nimittaṃ ujum
karoti, hāsaṃ uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena silapaṭhaviyaṃ viriyapāde
paṭiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātappaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, samyamaniyame attā upane-
tabbo, icchāmuccā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātappaṃ, viriyaṃ paggaṇhetabbaṃ, cha dvārā
pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsaṃ uppādetabbaṃ:
sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idam mahārāja
issatthassa paṭhamam angam gaṇhetabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja issattho ālakam pariharati vanka-jimha-
[kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-ālakam pariharitabbaṃ
vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idam mahārāja issat-
thassa dutiyam angam gaṇhetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ; kathaṃ mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: aniccato upāsitabbaṃ,
dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upā-itabbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upadda-
vato bhayato upasaggato calato pabhanguto addhuvato attāṇato
alenato asaraṇato asaraṇibhūto rittato suññato ādīnavato asā-

¹ niyamena C. ⁶ jannu ABB'M, channa C. ⁸ sandi- ABB'C. ¹⁵ ic-
chānicchā pīl. M. ²⁰ ālakam B, ālakam AC. ²⁰ after -jimha B adds "—
Milindapañham —," and the rest is wanting. ²² ālakam AM. ²⁸ antato
AB'C. ²⁹ rūtito (for itito) AB', rutito C. ³⁰ attāṇato all ³¹ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātiddhammato jarāddhammato byādhiddhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasuiṃ kāye upāsitaḥḥam. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gahettabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātāṃ upāsati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātāṃ ārammaṇe upāsitaḥḥam. Idam mahārāja issatthassa catutthaṃ angaṃ gahettabbāṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātāṃ upāsati,
upāsanaṃ na riñcanto labhate bhattavetaṇaṃ :
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na riñcanto arahattam - adhigacchati.

Issatthassa pañhaṃ paucamaṃ.

Iti chasu kaṇḍesu hāvisativaggapattimaṇḍitesu dvāsatthi-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā. Anāgatā ca pana dvācattālīsā honti. Agatā ca anāgatā ca sabhā samodhānetvā catuhi adhikā tisatapañhā honti. Sabbā va Milindapañhā ti saukhaṃ gacchanti.]

[Raño ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāue caturāsītisatasahassa-yojana-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahā-pathavi chadhā pakampittha, vijjullatā uicchariṃsu, devatā dibbapupphavassāṃ pavassīṃsu, Mahābrahmā sādhu-kāram - adāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ megghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahoṣi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim - paṇāmetvā vandīṃsu.

⁶ sāyaṃ pātāṃ M throughout. ¹² labhati L'CM. ¹⁵ issatthapañhā pañcamī M. ¹⁶ dvāvisati- C. ¹⁷ -dhikā ca M ¹⁷ -satā ca AB'C. ¹⁸ -līsā M. ¹⁹ hītīsata- A, hīsata- B'C, hīsata p. M. ²⁰ ca M ²⁰ gacchati A ²² -bahala B', -bahaia AC; catunahudhikadviyojanasatasahassa-bahalā M ²² ayaṃ mah udak katvā M ²³ devaputtā M ²⁴ -hmāno M. ²⁵ akaṇḍesu M. ²⁵ megghagajjitanigghoso M. ²⁵ mahāmegho AB'C ²⁶ Iti so... vandīṃsu om M

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo samathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkankho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpa-thesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃānadappo uddhatādātho viya bhujagindo evam - āha: Sādhu sādhu bhante Nāgasena. Buddhavisayo pañho tayā vissajjito; imasmim Buddhāsāsane t̥hapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheram añño tayā sadiso pañhavissajjane na - t̥thi. Kharuatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gataṃ - ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-yehi koṭisatehi khīṇāsāvehi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paññāya pasīditvā puttassa rājjaṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vadḍhetvā ara-hattaṃ pāpuṇṇi. Tena vuttaṃ:

Paññā pasatthā lokasmim. kathā saddhammaṭṭhitiyā,
paññāya viuatim hantvā santim papponti paṇḍitā.

Yasnim khandhe t̥hitā paññā, sati yattha anūnakā,
pūjāvisesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poṣo sampassaṃ attham - attano
paññāvantābhipūjeyya, cetiyaṃ viya pūjyaṃ - ti.

Milinda-sa c' eva Nāgasenatherassa ca
paññā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ samaddita- M ² niggumbo nijato hutvā M ³ -patipati-iriy- AaB'C, -patipāti- A^b ⁴ vissatthottho AB'. visattho M. ⁵ -mānathambha M. ⁶ uddhatada hā M, uddhatavādho AB'C. ⁷ buj- M, bujjhatimmo C, bujjhatimmo AB'. ⁸ Nāgasena om. M ⁹ balanikāyehi saddhīm M ¹⁰ mahā-vihāraṃ M ¹¹ koṭisatasahashehi M ¹² khīṇāsāvehi. B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhīm M ¹⁴ punarapi B'. ¹⁵ paññāya AB'C ¹⁶ paññā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC ¹⁸ hantvāna AB'C. ¹⁹ sampassam AB'C ²⁰ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi. S. tarhi; tarahi. Clough's Gr. p. 75. I have not met with. — 25²⁴ 'Anantariyakamman' - ti anantare yeva attabhāve vipaccanakam kamman: tass' āvibhāvanattham ayaṃ Angottara-Ekake Aṭṭhāna-uttapāli: Aṭṭhānam - etam bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisumpanno puggalo mātaraṃ jīvitaṃ voropeyya. pitaraṃ j. v., arahantaṃ j. v.. Tathāgataṃ duṭṭha-cittena lohitaṃ uppādeyya. saṅghaṃ blindeyya: n' etam thānaṃ vijjati.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āveṭhikāya, nibbēṭhikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use: comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2: V11,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappaṭaka (Mp.): nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhiṃ chādetvā nibbattapanakam (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamam kalalam hoti. kalalā hoti abbudam. abbudā jāyati pesī. pesī (for pesyā. abl.) nibbattati ghaṇo, ghaṇā pasākhā jāyanti. kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1 v. 2. — 42¹⁹ Kiccaya for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536: cf. sovaṇṇaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālīpana from ālīpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādīpana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇantika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva. 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolutive -gacca,

but — from paṭikaroti. 'to provide against future events' (cf. Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kicca-kāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakkakārīm [the schol. quotes paṭigata-] na taṃ kiccaṃ kicca-kāle byadheti, Jāt. 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Piṭaka texts we shall have to write paṭikacc' eva. — 51¹³ Comp. MN.18. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ Tajja I consider to be contracted from S. tādīya. — 56³ Dinno possibly means 'a page,' comp. Jāt. I p. 135¹⁷. — 61²⁷ In Piṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading upapajj° in phrases like this. — 65¹⁴ Appesakkha and mahesakkha are traditionally explained appaparivāra and mahāparivāra, the former. I suppose, from appe and sakkha (S. sākhya), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁶ SN.II.22 vv. 4-6 (the reading māno perhaps means mānavo). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII.vii,10; Weber's Bhagav. (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūtikāyena dīṭṭhena: yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN.XXI.87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at l. 30; cf. p. 54. — 72²² Dh. v. 1, etc.; I have marked this as a quotation, because va for iva is not used in prose. — 75¹⁵ Pakkha is in this case perhaps S. prakhya. — 75¹⁸ Asiyati, S. āgyāyate (visiveti was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ Anekaṇṇitaṃ ought to be added, as it is in all the sutta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, Tumbe [ca] kho, cf. l. 32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² Abhijānāsi... langhitvā ought no doubt to be a... langhitā; though -itvā and other corruptions of -itā are about as frequent as this. — 85²² Kācacchamāna has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see krathana in Wilson's Dict. — 87¹⁰ I have ventured to write ajjhogāhitvā, though I never found that reading in MSS.; but ogāhitvā is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written āsi with M, the scribes thought of asīti. — 90⁶ Meṇḍakapaṇha, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these: cf. Dh.p. 185-9 ('vuta-'). Jāt. I p. 202; also vattapada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism dasasahassimhi lokadhātuyā is repeated at pp. 97.133.167.275.362, and is on a par with tamhā yoniyā p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ Mahatimahā is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (mahatimahabbhaye SN.III,25 should probably be mahati mahabbhaye); mahati is an adverb at AN.VI,v.4 (m. ujjhāyanti), if the reading is correct; cf. sassatisamaṃ, 'for ever and ever' (but explained by sassatihi samaṃ, sassatiyo meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), yādisikidisa Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²⁹ The yakkha is elsewhere called Nanda; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, pubbaṇṇāparanṇā (so M) ... phāṇitaṇ ca. — 107³ Randha, S. raddha; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between t' eva = ti eva and tv' eva = tu eva. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute tv' eva for t' eva. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For itveva, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. itvevaṃ Bāl.p.7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads ice' eva. — 114²⁰ Vitaṃsā or Vitaṃsā, which I have not found elsewhere, seems to be S. Vitastā. — 117¹⁰ Cp.v.118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ Pariyoga, MN.81, is explained by subbhājana (sūpabhājana?). — 118²² Kajjopakkamako or kajjo pakkamako? — 119¹¹ See Jāt.499. — 119¹³ Kasaṭa (quasi ka-saṭa) is not rarely written sakata, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson: deriviug from ṣakan, I suppose); it means anything unpalatable, especially dregs, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh.p.275, Five Jāt.p.7, Jāt.II p.97. — 121⁹ Catunnam - pi ... pativijjantīti looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN.38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ Nicchuddha from nicchubhati 'to throw out' (see pp.187.188.357; Jāt.432 vv.8.9.; Bv.v.637; Cp.v.89; cf. upacchubheyya 'to throw up to' MN.54; chuddha 'thrown away' Dh.v.41; Jāt.531 v.37; Bv.v.175 = Jāt.I.p.18) belongs

to KSHIV, if *niṭṭhubhati*, *otṭhubhati* are rightly referred to STHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit *chuddha* from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII,vi,1 = Vin. II p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p.59). — 133¹⁷ *Aññadatthu*, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on *ekamsena*, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading *vibhādati* is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. *tāsaṃ* admissible in our text, if, at all, though in comments I have found *tāsaṃ*, *imāsaṃ* several times used before *parisatiṃ* (from *parisā*). At p.179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha *nesaṃ* *sampahārena*.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term *varalañcaka*, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L.10), AN.(VIII,vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p.60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p.22: 'na tatth' *Ā.*,' but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ *jīvaṃ* taṃ *saṃsaṃ*' means, 'Are life (or soul) and body identical?' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning. v. s. *pañho*). The last of these questions, '*hoti tathāgato param-maraṇā*, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about *nirvāṇa* after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining *tathāgato* (undoubtedly = *arhat*) in this case to mean '*satto*,' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at paṇho); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading phāsū is very uncertain. — 147²⁴ Gāmikā here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase dukkhā tippā (kharā is added in some texts) kaṭukā vedanā is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to t, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish pp and bb accurately. — 150⁵ Daṭṭhaviśa, also used in Mp., contains the otherwise unknown daṭṭha = dāthā, S. dāmsstrā. — 150¹¹ Paccācam^o and ācam^o are very often written -vam^o, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the Parittas see Journ.As.1871.II p.279. — 152¹³ Akurati is perhaps a denom. from *ākura = ākula. — 152¹⁶ 17 Pāṭiyamāno. cikkhassauto. ācamayamāno I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. kaṭṭhaṭṭham pharati, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas: āhārattam at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ Saṃvarati is no doubt the right word in this sense, not sañcarati, as Childers has it on Fausböll's authority. — 152²⁹ Jāt.159.491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ Aphusāni kiriyāni seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ Adānena is scarcely right. — 162² DN.27; 'seṭṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: Khattiyo seṭṭho jane tasmim ye gottapaṭisārino. vijjācarāṇasampanno so seṭṭho devamānuse. — 164¹⁹ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12: XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 = Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.Ipp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹³ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38: IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot. Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 = Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt.521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassam is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190³ AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etaṃ is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhaṭṭiputta at p. 331. — 193⁷ So..tassa = the one..the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp.290,358: for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba. etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā..pitā..bhātā..bhaginī..putto..dbhātā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt. I p. 115¹⁹). — 204²⁹ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kuṇḍalajātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakam for nimantakam, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārenta is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha = pinḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, *uttitthapiṇḍa* is really in use: *Jāt.* 497 v. 2 (*'upatitthitvā* [read *uttitthitvā*] *labhitabbam piṇḍam; utthāya thitehi vā diyamānam hetthā thatvā labhitabbam piṇḍam.*' Com.; *Ps.* 56 quotes *ukkatthapiṇḍam*); *ib.* v. 20 (*'uccitthakam piṇḍam; uccitthapiṇḍan - ti pi pātho,*' Com.); *Th.* v. 1060; *Therīg.* vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of *uttitthe na - ppamajjeyya*. — 213⁷ *MN.* 77. — 215¹² *AN.* I. — 217³ *SN.* XLIV, 103. — 217⁹ *SN.* XXI, 58. — 217¹¹ Cf. *SN.* II, 65 (*'evam - eva kho 'ham bhikkhave addasaṃ purāṇamaggaṃ purāṇaṇja - sam:*' *addasā* in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See *Jāt.* 433. — 220¹⁴ *Jāt.* 310 v. 1. — 221²⁰ *Jāt.* 514 v. 25. — 221²⁴ See *MN.* 81. — 223¹⁶ *Ibid.* (Cop. MS. *'na cāti - vassi'*). — 223¹⁸ *Ibid.* — 225⁸ See p. 183¹³. — 226²⁷ *Anūna* ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² *Sn.* 4 v. 6 = 30 v. 26 (in both places *'abhojaneyyam'*) = *SN.* VII, 8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. *DN.* I. etc. — 230¹³ *Jāt.* 403 v. 6 (the second *pāda* differs). — 231¹⁸ See *Sn.* 4. — 232¹⁰ Cf. *SN.* VI, 1, etc. — 235² *MN.* 25.86; *Vin.* I p. 8. — 235⁴ Cf. *MN.* 85.100 (Cop. MS. *'attano'* in both places). — 236¹ Cf. *Jāt.* I p. 56; the stanza recurs at *Ps.* 26 with *Yaṇṇo* for *Koṇḍañño*. — 236¹⁹ *Anuttaro* is doubtful (*'inferior?'*). — 236²⁷ *AN.* I: comp. *DN.* 28. — 237²⁰ This passage is quoted in *Ps.* and *Ss.* with the same reading *samudāpikā*, and in *Mp.* with *samedikā* in place of it, which may mean *samodikā*. *Ss.* remarks, *'Samupādītā (sic) ti sāmam uddham pajja[la]ti pavattatīti samupādikā, udakassa upari sambhāvinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhanti, ayam - ev' attho.*' I should propose *samupodikā*, 'just on a level with the water's edge,' comp. *S.* *upodaka*. — 238³ *Anonamidaṇḍa* is quoted *anona-* in the three places mentioned just now: *'an inflexible stick'* I suppose, *-mi-* = *-miya-*. — 240³ *MN.* 142; *'sanghe dinne,*' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ *Puttānaṃ* is scarcely correct. — 242² *MN.* 3. — 242⁹ *SN.* II, 30 vv. 8-9. — 242¹⁷ *Metre* requires *-gaman' añja-*; the stanza is not found in *Th.* — 242¹⁹ *AN.* I. — 242²⁶ *SN.* XLIV, 24 (the Cop. MS. reads *sammāpaṭipadam. - ādhikaraṇahetu, nāyadhammaṃ*). — 244⁵ *Ettakā* should no doubt be *ettikā*, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ *MN.* 36. — 245¹ *SN.* VI, 14 vv. 1.3; *Th.* v. 259; the reading is here throughout *nik-*

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading: it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahaṭṭhiabhāvāya..; āvattitvā ti osakkitvā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²² The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānaṃ. — 290²³ I propose to read vītivattetvā. see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541: Jāt. 494: ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months: comp. S. māsala. — 298¹³ Apātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha: but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtabu), likewise at Sn. 36v. 8: Jāt. 530v. 21; 543v. 138. It is explained by vaddhīhana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaddhīghātaka. Also bhūnahata Jāt. 358vv. 1-3 (= hatabhūna. hata-vaddhī). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi. 11v. 14 (= hata-vaddhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccam is a subst. = vaddhīghātakammaṇi. Comp. S. bhūtahatyā and bhrūṇahan. -hatyā. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for muccitvā. — 333¹⁸ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁶ The reading ought no doubt to be 'ye te.. -vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamā-sena seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimhāna, vassāna. ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like blūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377. and in one instance more. Um̐mi and mostly bh̐m̐mi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing um̐mi and bh̐m̐mi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūla-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sūnāparanta^o see MN.145: SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, Introd. p. 252 et seq.); Sakkapañha = DN.21; Tirokuḍḍa = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and samayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129, 255, 266, etc. — 352²⁷ Chanaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁵ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādāna-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368² SN.XLV,7. — 369⁵ Sn.2 v. 12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁵ SN.I,17 v. 3; XXXIV,238 v. 1. — 372¹² Samuttaram looks suspect, for first persons in -am in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt. 545 v. 159. — 373¹¹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattaṃ puggalapāṭivibhattaṃ - ca: tattha: ettakaṃ dassāmi ettakaṃ na dassāmi evaṃcittena vibhajanaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evaṃcittena vibhajanaṃ pana puggalapāṭivibhattaṃ nāma: tadubhayaṃ - pi akatvā yo pana appaṭivibhattaṃ bhūñjati so appaṭivibhattabhogi

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhiṇṇaḍḍhayim̐ is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV, 7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV, 7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13: mankato S. matkṛte, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²⁸ Sn.12 v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV, 3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v.8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaraṃ p.p., sak-kaccan - taṃ u., anguli, ālopan - taṃ abhuñjisaṃ bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5 v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13 v.1; also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26 v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimālino, Dhanapālake, Rāhule ca, sabbesaṃ samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from l.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc.I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. sāramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁵ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan - ti*. — 6²⁷ *devānam - indaṃ*. — 36³ *ubhatokūlāni*. — 38¹⁶ *khvāhaṃ*. — 76²⁷ *evārūpam*. — 81²⁴ *-gatānaṃ*. — 108¹⁶ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagalanti*. — 124 n.²¹ .. āha AB (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ *-karaṇa*. — 177² *-sataraṃ*. *Sādhu...*: add n.² *-sataraṃ* ca M. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci-* B. — 211¹ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnasata om. M.* — 232 n.⁸ ca om. ABM (in the first place). — 238¹⁵ *sakaṭaṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) AaB, *sarati* M. — 279¹⁵ *satam*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etaṃahaṃ*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc' indr.* — 405⁷ *Ñātihi*.

E. P. 153 —

Calc
s 13/4/22

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

**Please help us to keep the book
clean and moving.**